

Mezei Ottó

MOLNÁR FARKAS

MOLNÁR

ARCHITEKTÚRA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ÉS ELMÉLETI BIZOTTSÁGÁNAK

ÉS A MAGYAR ÉPÍTŐMŰVÉSZEK SZÖVETSÉGÉNEK

KÖNYVSOROZATA

SZERKESZTI MAJOR MÁTÉ

MOLNÁR FARKAS

ÍRTA
MEZEI OTTÓ

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1987

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda főigazgatója

Felelős szerkesztő: Leyrer Ginda

Burkoló-kötésterv: Lengyel János

Műszaki szerkesztő: Löblin Judit

Terjedelem: 4,62 (A/5) ív+52 oldal képmelléklet

HU ISSN 0066-6270

87.15760 Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Hazai György

ISBN 963 05 4327 3

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1987 • Mezei Ottó

Printed in Hungary

Az első világháború előtti évek építészetét — a korábbi időszakéhoz hasonlóan — a korabeli teoretikusok és építészeti kritikusok a „nemzeti művészet” fogalomkörében értelmezték és értékelték. Olyan művészetnek tekintették, amely folytonos megújulását a történelmi stílushagyományoknak és a népművészetnek köszönheti. Ezen az általánosan elfogadott elméleten az új anyagok és szerkezetek — elsősorban a vasbeton — egyre kiterjedtebb alkalmazása sem igen üthetett rést.

A „nemzetközi építészet” fogalma és igénye — Otto Wagner indíttatására — 1917-ben merült fel első ízben a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet ülésén. „Ha létesül új modern stílus — aminthogy máris látjuk, hogy létesül —, az, minden okoskodásunk arra vezet, nemzetközi, mondjuk, *világstílus* lesz” — jelenti ki határozottan az Építő Ipar—Építő Művészet című lap főszerkesztője a nemzeti építőművészet védelmezőjének állásfoglalására válaszolva. Hozzáteszi még, hogy „ezt bizonyítja különben a művészi feldolgozásra váró két új anyag: a vas és a vasbeton”.*

Ezt a gondolatot eleveníti fel nagyobb körtekintéssel 1919 januárjában a két háború közt tevékenykedő Ligeti Pál építész. A korábbi évek tapasztalatait így összegezi: „1. Az egyéniség az építészetben nem érvényesülhet oly kötetlenül, mint a festészetben. 2. A nemzeti gondolat nem alkalmas arra, hogy építészetet teremtsen, ahogyan költészetet tudott teremteni. A költészet anyaga: a nyelv — nemzeti. De az építészet anyaga: nemzetközi, általánosan emberi. A nemzeti gondolat csak átformálni tud már meglévő stílusokat. 3. A konstruktivitás elve nem bizonyult termékenynek. Hisz legpraktikusabb konstrukcióinkat állandóan elrejtjük, érezve, hogy fontoskodás és tudákosság volna éreztetni őket. A konstruktivitás inkább negatív értékű elv: megóv attól, hogy idegen konstrukciókat nagy hangon hazudjunk. 4. Hasonlóképpen vagyunk az anyagszerűséggel. Szintén csődöt mondott mint stílust termő elem. S szintén inkább negatíván van helyén: ne igyekezzünk az egyik anyaggal egy másik látszatát keltetni. Ne hazudjunk.”**

* Ney Béla: *Nemzeti építőművészet és stílus*. Építő Ipar—Építő Művészet 1917. jún. 10. 141. és jún. 17. 147—150.

** Ligeti Pál: *A világháború és új stílusra való törekvésünk*. Ligeti Pál január 13-i előadása. Építő Ipar—Építő Művészet 1919. jan. 26. 27—30.

Évekkel később, a húszas évek közepén Ligeti lakása az új építészet lelkes fiataljainak találkozóhelye. Ligeti irodájában kezdte építészeti működését Molnár Farkas, a két világháború közti magyar építészet egyik legjelentősebb egyénisége. Molnár, mielőtt Ligetivel társult, a Bauhausban és egy weimari építész, Heinz Wichmann irodájában rendszeres tervezőmunkát folytatott, itthoni munkássága ennek nyomán bontakozott ki. Németországi tevékenysége — amelyhez a forradalmi szellemű indíttatást még idehaza szívta magába — a művészet egyéb ágaira is kiterjedt, e sokrétű tevékenységével a század eleji avantgarde mozgalom második nemzedékének jellegzetes képviselője volt.

E nemzedék tagjai — az előző generáció örökségeként — vállalták, munkáikkal demonstrálták az avantgarde művészet és az építészet szerves összefüggését. Ezt képviselte Molnár idehaza is, avantgarde művészként. Átfogó szemléletével és tevékenységével kiemelkedett kortársai közül. Így lehetett úttörő szerepe a hazai építészet megújításáért folytatott küzdelemben tervezőépítészként, teoretikusként és szervezőként. A folyamat kibontakozásában, a termés learatásában azonban már nem vett részt. Megbízatásait legtöbb esetben saját építészeti, térszervezési problémáinak tisztázásaként fogta fel, épületei nagyrészt már csak ezért is különböznek pályatársai nagyobb volumenű, látványosabb, közületi megbízásra készült munkáitól. Ugyanakkor szociális elkötelezettsége — megbízástól függetlenül — kezdettől fogva a tömeges lakásépítés elméleti és gyakorlati kérdéseinek megoldására ösztönözte. Már a Bauhausban, majd idehaza mint a CIAM-csoport delegátusa ebben is úttörő, jobbára elméleti munkát végzett. Az építész fogalmának, hivatásának ez a szokásosnál tágabb értelmezése készítette végül is arra, hogy lakberendezési, épülettervezési és településtervezési munkákon kívül — csoportmunka keretében — az egész országra kiterjedő, a tervgazdálkodás módszereit kitapintó tervezési munkába fogjon.

Pályája, munkássága elmélet és gyakorlat, realitás és utópia, megoldott és megoldatlan — idehaza megoldhatatlan — kezdeményezések, új térszervezési problémákat feszegető tervek, jövőbe mutató elgondolások együttese. Tervei, megvalósult munkái, kezdeményezései, tervezőtársakkal kialakított kapcsolatai egyazon szintézis, egyazon rendszer megteremtésére irányultak. Úttörő építész volt a szó valódi értelmében, mégis, munkái ismeretében nemegyszer hiányérzetünk támad; elgondolásait — értő, tehetős építtető hiányában — csak részben sikerült megvalósítani vagy még annyira sem. Ugyanakkor Molnár többre vállalkozott, mint a hazai építészek legtöbbször: munkássága révén társadalompolitikus egy olyan korszakban, amely az anyagi megszorultság, az uralkodó politikai előítéletek, az eredendő új megoldások iránt közömbös építészeti kultúra közepette alaposabb foglalkoztatását nem érezte szívügyének.

Pécs és a weimari Bauhaus (1920–1925)

Molnár 1921 őszén kapcsolódott be az európai avantgárd mozgalomba. Külföldön töltött éveiben sem szüntette meg kapcsolatait a hazai sajtóval, sőt cikkeit nem csupán híradásnak szánta, hanem aléltságából ocsúdó művészeti életünk ébresztésének.

Bécsben Kassák 1920–1921-ben már javában szervezte, összefogta az emigráns irodalmat és művészetet, amikor Molnár fiatalos hévvel még idehaza tevékenykedett. Előbb a fővárosban, ahová műegyetemi tanulmányai kötötték — korábban a Képzőművészeti Főiskola rajz-, illetve művészszakán végzett két évet —, azután szülővárosában, Pécsen, ahová 1919-et követően húzódott. Budapesten a műegyetemi diáklap, a *Megfagyott Muzsikus* szerkesztésében, illusztrálásában vett részt; ő tervezte az *1920-as* szám manierisztikus megoldású címlapját, amely — ébredező hivatástudata jelzéseként — egy fiatal, Molnár arcvonásait viselő architektust ábrázol, amint egyik kezében egy templom tervét, másikban makettjét tartja (2. kép). (Két évtizeddel később valóban egy nagyszabású templomterven dolgozik.)

Pécsen még 1918-ban szerb csapatok szállták meg, a város a Tanácsköztársaság leverését követően átmenetileg védettséget élvezett. E védettségben mozgalmas, kezdeményezésekben, tervekben gazdag művészeti élet alakult ki. Központi figurája a budapesti Képzőművészeti Főiskolán tanult festő, Petar Dobrovič, az 1921-ben kikiáltott, rövid életű Baranyai Köztársaság vezető politikusa, akinek öccse, Nikola később a jugoszláv építészetben játszott úttörő szerepet. Molnár a Csuka Zoltán szerkesztésében meginduló *Krónika* munkatársa; ő tervezi a lap címlapját, szerzője a folyóirat aktivista művészeti programjának, ebben a szellemben írja cikkeit, többek közt a kubizmusról, amelynek az expresszionizmus-sal egybeszővődő hatása ekkor festett képein is megmutatkozik. Festményeit, Csuka Zoltán könyvéhez készített illusztrációit a Pécsi Művészkör friss szemléletű tagjainak kiállításán mutatta be. A baráti társaság ezzel a kiállítással s háttérben a társadalmi elkötelezettségű programmal zárkózott fel a mellé a törekvés mellé, amelyet Bécsben a Kassák szerkesztette *Ma* (7. kép), Budapesten pedig Raith Tivadar lapja, a *Magyar Írás* képviselt.

Molnár 1921 tavaszán két pécsi festőbarátjával, Johann Hugóval és Stefán Henrikkel olaszországi tanulmányútra indult. Az utazás során megérlelődött benne az elhatározás, hogy tanulmányait a weimari Bauhausban folytassa. Fiesoléból levélben kereste fel a

Gropius tervezőirodájában dolgozó pécsi építész, Forbát Alfrédot, aki maga is rajzolt, festett. 1921 őszén két barátjával együtt bekapcsolódott a Bauhausban folyó munkába.

Négy évet töltött Weimarban. Részt vett Johannes Itten tanfolyamán; a Bauhaus nyomdájában Stefán Henrikkel közösen egy hat-hat lapos, olaszországi útjukhoz kapcsolódó albumot adott ki (3. kép); dolgozott Oskar Schlemmer szcenikai műhelyének; Theo van Doesburg előadásait látogatta. Van Doesburgnak a Bauhaus szemléletét döntő módon meghatározó kurzusa nyomán — eredetileg pécsi elgondolása alapján* — egy magyarokból (volt pécsi művésztaiból) és külföldiekből álló, konstruktív szellemben dolgozó csoportot szervezett, amelynek a KURI (konstruktív, utilitárius, racionális, internacionális szavak rövidítése) nevet adta. A csoport 1922. decemberi keletű programját — a résztvevők nevének feltüntetésével — a weimari Bauhaus-kiállítás előkészítéseként 1923 áprilisában jelentette meg, Kállai Ernő bevezető szövegével.**

Molnár az impresszionizmussal kezdődő s az egyes izmusok eredményeiben, legfőképpen a konstruktivizmus „primer formáiban” és a De Stijl „horizontális-vertikális stílusában” kifejeződő analitikus folyamatot 1922-ben végleg lezártnak tekintette. Az analízist — meggyőződése szerint — csakis szintézis követheti, „az emberi teremtés legmagasabb foka”, egy olyan építészet létrejötte, amelynek „a festő-, szobrász- és iparművészet bekoordinált része”, s amely „a technika vívmányait egyesíti a művészettel”. Gropius Forbát Alfréd oldalán bevonta Molnárt az intézet mellett működő önálló tervezőirodájának munkájába, 1924-ben pedig Molnár Georg Muchéval, Breuer Marcellel együtt az építészeti és belsőépítészeti tervezéssel foglalkozó építészeti osztály munkatársa lett. Az építészeti osztály De Stijl-hatást mutató funkcióelemzései és elgondolásai — Molnár megjelent beszámolóiból következtethetően — már Dessauban, többek közt a mesterházak berendezéseiben gyümölcsöződtek.

Weimarban Molnár azt az építésztypust képviselte, akinek legfőbb műfaja a program és a terv volt, s aki képzőművészeti tevékenységével is a közösség ügyét szolgáló architektúrát tekintette elsődleges fontosságúnak. „Egy jó épület képletesen olyan, mint izometrikus rajza szokta mutatni: átlátszó, világos, bármely nagy is: kis tárgy, amit gyönyörködéssel tart az ember a kezében. És egzakt arányait, térvizonyait egyes nézőpontoktól függetlenül demonstrálja”*** — írta később, 1926-ban. A KURI-programban vázolt szintézis-igény jegyében 1923-ban absztrakt faliképet tervezett, azzal a céllal hogy a belső tér hatását gazdagítsa, színnel, természetes és mesterséges fénnel fokozza (később, 1937-ben a Pasaréti út 7. sz. ház előcsarnokába készítette el mesterséges anyagból; 56. kép).

Az elmélet és a gyakorlat egyaránt foglalkoztatta. Egyenrangú fontosságot tulajdonított a nemzetközi modern építészet elméletének, a modern építészetrel kapcsolatba hozható *formai* (absztrakt) törekvéseknek és az építészet *tartalmi* (eszmei, közösségi, propagandisztikus) céljait szolgáló, ábrázoló jellegű, sokszorosító technikával készült munkáknak. Részletekbe menően tárgyalta — idehaza közreadott cikkeiben — egy-egy akkori épülete ter-

* Kodolányi János: *Süllyedő világ*. Athenaeum, Budapest, é. n., II. k. 231.

** K.U.R.I. Út (Újvidék) 1923. ápr. 15. 1–2.

*** Molnár Farkas: *Az egzakt építészet*. Magyar Írás 1926/2–3. 13–14.

vét, a kivitelezés lehetséges módjait, a racionalizálás vagy éppen Gropius Dessau—történi építkezéseinek technológiai előnyeit. Rézkarca, litográfia, újságcikk, tudósítás, rövidebb lélegzetű tanulmány, képzelt dialógus, könyv- és kiállításkritika, különböző lapokban közreadott tervek — mind a Bauhausból szerteszugárzó nemzetközi építészetnek, egy új, nálunk idegennek tartott építészeti szemléletnek igyekeztek híveket toborozni a húszas években.

Molnár — akit Forbát visszaemlékezéseiben „az építészeti osztály egyetlen »inasának«” nevezett — saját felfedezésének tekintette a *Vörös kubus* néven ismert lakóházat (a földszinten két, harmonikaajtóval összekapcsolható lakószobával), amelynek tervét az 1923-as weimari Bauhaus-kiállításon mutatta be (10—11. kép). (A tervet Molnár Forbát „sokféle programhoz simuló, öntöttbeton típusház-kísérletei” nyomán gondolta kivitelezni.) A ház Molnár későbbi családi házainak az alapsémája, kiképzésében, belső beosztásában, beépített szekrényekkel való felszereltségében egyaránt. Már ezzel a tervvel kapcsolatban megjegyezte, hogy „olyan egyszerű típusokat kell felállítani, melyek könnyen előállíthatók, mégis az igények szerint váltakozva, csekély módosításokkal variálhatók”. Idővel ezt az egyszerű sémát módosítja, továbbfejleszti. A tömb zártságát fellazítja, derékszögű formáját feloldja, a két szint helyiségbeosztását jobbra megőrzi ugyan, de a belső terek összekapcsolásában fokozott változatosságra törekszik.

A Vörös kubushoz „higiénikus” megfontolásból kertet is tervezett, pergolával kiegészítve. Később ennek a barátságos, felülnézetben is jól ható térszervező motívumnak köszönheti legsikerültebb németországi terveit, amelyeken ezzel köti össze a különböző rendeltetésű épületegységeket (lakóház, műteremház, gazdasági épület). Ilyet mutatott be — diplomatervként — nyeregvetős megoldással a budapesti műegyetemi építészkiállításon is, 1927-ben. (Ugyanebben az évben közzéteszi az épületnek egy lapostetős változatát *Egy higiénikus villa* elnevezéssel.)*

Bemutatta Molnár az 1923-as Bauhaus-kiállításon — Forbát jellemzése szerint** — egy „temperamentumos favázas ház” tervét is. A ház tömegalakításában a Van Doesburggal együtt dolgozó Van Eesterennek ugyanebben az időben Léonce Rosenberg megbízására tervezett épületeivel mutat rokonságot. A favázas ház vízszintesen elcsúsztatott alakját Molnár a tágas, napos teraszok kialakításával indokolta.

Molnár Weimarban készített metszetei, litográfiái, rézkarcai pontosan tükrözik az idáig, sőt a tovább is vezető tervezői gondolkodás egyes állomásait. A Mában közölt három metszete (1923) szuprematista ösztönzésű képarchitektúra, valójában a Bauhaus-kiállítás építészeti makett- és fotóanyaga nyomán készült architektonikus szerkezet. 1924 elején már egy villatervének vázlatyszerűen rögzített „izometrikus projekcióját” közli a lap. Rézkarcain — a korábról ismert lapokat egy külföldi magángyűjtemény nemrégiben felbukkant anyagával kiegészítve — a realitást és utópiát ötvöző építészet egy bontakozó szerelem architekturális háttereként jelenik meg. Az egyik lapon a háttérben az iskola kísérleti

* Molnár Farkas: *Egy higiénikus villa alaprajzai és oldalnézetei*. 100% 1927. szept. 13.

** Fb.: *Internationale Architekturausstellung Weimar*. A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye 1923. nov. 15. 170.

házának, a *Haus am Horn*nak (vagy Forbát-féle változatának) körvonalaira ismerhetünk, más lapokon magasházak váltják egymást.

Molnár maga is tervezett magasházakat, sőt egy házsor rajzát levelezőlapként sokszorosítva hozta forgalomba, KURI ÚT aláírással, kilenc nyelven megszövegezve. Ismeretes a sorház távlati rajza rézkarcról is, két férfiakkal az előtérben (Tér tanulmány, emberi építészet, 1923), sőt — Gropius Nemzetközi építészet című kötete nyomán — a kétszintesre tervezett lakások elosztását feltüntető metszetrajz is. Elkészítette Molnár a kétszintes lakások alaprajzát (1923): az egyes lakások újdonságként széles és fedett külső folyosóról (Laubengang) közelíthetők meg, erre a szintre a konyhát, ebédlőt, a lakó- és dolgozószobát, az alsó szintre a gyerekszobát, a két hálószobát és a fürdőszobát tervezte.

A weimari „sárkányünnepekre” készített rézkarcán (*Drachensteiger*, 1923) egy férfiakat léggömb gyanánt a KURI-programban említett, „helyét és formáját változtató architektúrát, mindenek befejezőjét” lengeti a magasba, valójában egy nyitott kockákból álló, sejtrendszerű hasábsort (4. kép). Molnár — nem állt ezzel egyedül a Bauhausban — sejtekből álló térrendszerben gondolkodott, megvalósítását — a lehetőségekhez mérten — majd idehaza kísérli meg a harmincas évek második felében. A „helyét és formáját változtató architektúra”, más szóval a „repülő város” újabban ismét felmerült elgondolása a húszas évek orosz avantgárd építészeit is foglalkoztatta (G. Krutyilov diplomaterve 1928-ból). Gyakorlatiasabb gondolkodásra valló *U-színház-terve* (1924) a leleményes felszereléseken kívül elsősorban az összekapcsolható és elkülöníthető egymás mögötti színpadtereknek, a különböző irányokban mozgatható válaszfaloknak, olyan térkapcsolási megoldásoknak köszönhető korabeli népszerűségét, amelyeneket később épületbelsőiben alkalmazott (8–9. kép).

Racionalista tervezői szemléletét tükrözik az építészeti osztály munkájáról írt beszámoló. Ezek egyikében a 70 m² alapterületű lakásokból álló, 1924-es típusú sorháztervét ismerteti, amit úgy oldott meg, hogy a lakást csupán beépített szekrények és szükség esetén elmozdítható vékony válaszfalak tagolják. Megtervezte a lakásnak a belső berendezését is, megjegyezvén, hogy „a hajókajütők, gyorsvonatok berendezéséből is eltanultunk sok praktikus rafinériát”, így pl. a lecsapható asztalt, széket, az ablak alá szerelhető, eltolható asztallapot, a falba épített, kihúzható lappal íróasztalként is használható szekretert, a felcsapható ágyat, a toalettsekreánnyel kombinált ruhásszekrényt. A hajókajütők, gyorsvonatok felszereléseit nemcsak egyszerű formájuk miatt vette mintának, hanem azért is, hogy „a szoba teljes alapidomában kihasználható legyen”. Tervei egy részét később, idehaza kivitelezte. „A gyári munka elve szerint készült bútorok simák — jegyzi meg a Bauhausban folyó tervezőmunka jellemzéseként, s az érdeklődő hazai közönség tájékoztatására —, profilok, díszítések nélkül valók. Szépségük a geometrikus formák tiszta arányaiban és színezésük gondosan megválasztott minőségében oldható meg.”

Molnár Farkast a szociális indítékú tervezési munka, az építészet szerepével kapcsolatos elgondolásai végül is egy átfogó városterv megalkotására készítették (6. kép). Le Corbusier várostervét vette alapul — a derékszögű rendszert megtartotta, de szerkezetileg leegyszerűsítette, kiterjedés és házmagasság tekintetében egy kisebb számú közösség igényeihez igazította. Molnár tervén a város lakóterületét KURI-típusú középmagas házak (1) alkotják,

köztük széles térség, így árnyékot egymásra nem vetnek, megszüntetvén ezáltal a jobb és rosszabb fekvésű utcák közti különbséget. A lakóterület egyenlő távolságra van a magasházakba telepített adminisztrációs központtól (3), a külön egységet alkotó ipari létesítményektől (2), munkahelyektől, valamint a pihenést szolgáló parkoktól. A városterv a racionális építészeti gondolkodás jellegzetes megnyilatkozása, de része volt benne a weimari Bauhaus társadalmi utópiára hajlamos szellemének is.

Az építészeti osztály keretében folytatott munka során tisztázódott Molnárban és társaiban az új építészet és az iparművészet (belsőépítészet) ekkor még „stílusnak” vélt egysége, jegyei közül a funkcionalizmus és a klasszikus design legfőbb vonásait hangsúlyozták. Molnár vélekedése, miszerint „az épület szépsége nem más, mint funkciójának, helyes racionális felépítésének a rendje”, a technikai tárgyak és az ipari épületek ökonomikus formai megjelenése iránti megbecsülésből eredt. „A stílus lényegét csak azon viszonylatban állapíthatjuk meg — írja az egyik hazai lapban 1925 januárjában —, amely a tárgy külső formája és belső tartalma közt fennáll. A stílust nem értelmezhetjük ma már tisztán esztétikailag, tekintettel kell lennünk a tárgyak hasznára, praktikus előnyeire is. Ha egy nagyobb ipari vásáron végigjárunk, felismerhetjük az összes gyári kvalitásmunkák szépségének rokonságát, a belső és külső egyensúlyát, a hasznosság és szépség régebben annyit vitatott egységét, amelyet már stílusnak nevezhetünk.”* Ugyanennek az eszmei stílusfogalomnak adott hangot az a manifesztum, amely a Weimarban, illetve a Bauhausban dolgozó Bortnyik Sándor, Breuer Marcell, Molnár Farkas és Weininger Andor aláírásával 1924 szeptemberében, a weimari Bauhaus végső napjaiban jelent meg a Magyar Írásban, s melynek szövege voltaképpen a KURI-program tételszerű célkitűzéseire támaszkodik. A KURI még egy 1929-es szurrealista fotómontázs — Tamkó Sirató Károly modorában írt — szabadverses szövegében is felbukkan (18. kép).

Itthon: tervek, elméleti munka (1925–1928)

Molnár 1925 elején végleg hazatért Magyarországra. Mivel diploma nélkül önálló építészeti tevékenységet idehaza nem folytathatott, ezért félbeszakadt műegyetemi tanulmányai befejezésére határozta el magát. A hagyományos stílusépítészet rendszerében gondolkodó Hüttl Dezső és az új építészet eredményeire még kevésbé figyelő Kotsis Iván mellett folytatott tervezési gyakorlatokat, miközben a weimari évekre jellemző hévvel bekapcsolódott a progresszív művészeti mozgalomba. Rövid idő alatt annak egyik, a liberális polgári körökben elismert vezetője, szervezője, erjesztője lett. E néhány évben — 1928-ban diplomázik — Bauhaus-beli tevékenysége szellemében dolgozott, részben azokkal együtt, akikkel Weimarban, elsősorban az „új tárgyiasságot” képviselő Bortnyik Sándorral.

Nyomban hazatérése után, 1925 márciusában — nem gondolván azzal, hogy „a magyar közélet nyugodtan száguld keresztül azokon a fiatalokon, akik egy nyugati műveltség forró

* Molnár Farkas: *A stílus*. Magyarország 1925. jan. 11. 13.

álmaival a szívükben térnek vissza hazájukba”^{*} — az Andrássy úti (ma: Népköztársaság útja) Mentor könyvkereskedésben nemzetközi szakirodalom kíséretében bemutatta azt a válogatott tervanyagot, amely 1923—1924-ben elismeréssel szerepelt a hannoveri, weimari, berlini, stuttgarti nemzetközi építészeti kiállításokon (12. kép). Kiállított három lakóháztervet, lakberendezési terveket, valamint az 1924-es típusú lakóháztervet, a KURI-rendszerű várostervet, az U-színház és néhány kislakás tervét. Az építészet eszmeileg az ő hazatérésével illeszkedett be a hagyományos szemlélettel szemben álló törekvések közé, s mivel a modern technika vívmányaival társuló új építészet alapelveiben egyes iparművészeti ágazatok koordinálójá, ezek is — elsősorban a lakberendezés — a funkcionista gondolkodás vonzáskörébe kerültek.

Részt vett Molnár a progresszív KÚT (Képzőművészek Új Társasága) kiállításain — portréval, városképpel, majd épülettervekkel és a „vásárváros” (ti. a Budapesti Nemzetközi Vásár) tervével —, alapító tagja volt a Magyar Könyv- és Reklámművészek Társaságának, a Magyar Műhely Szövetségnek. A Társaság első nagy sikerű kiállításán (1930) fotómontázsaival szerepelt, tervezett könyv- és folyóirat-borítót az új tipográfia szellemében, fotómontázs alkalmazásával; jelen volt a Bauhaus-beli Mechanikus balett, általában a szcenikai műhely hagyományait folytató Zöld Szamár Színház megalakulásánál. Az új építészet és a funkcionista iparművészet (reklámépület) alapvető kérdéseit tisztázó elméleti írásait, lakberendezési munkáit, épületterveit közölte a Tér és Forma, a Magyar Iparművészet, a Magyar Írás, a Reklámélet, a 100% és az Új Föld, amely 1927-ben a fővárosban megjelent villanyújságról azt írta, hogy „piros vonala mintha a konvencionális értelemben vett művész létjogosultságát” kérdőjelezné meg.

Ezt vonta kétségbe — többek közt Molnár ösztönzése nyomán — már a Bauhaus avantgárd szárnya, azonosítván a művészt a modern városi élet gyakorlati céljait szolgáló, racionális szellemben dolgozó „tervező” fogalmával. Idehaza azonban 1927-ben a műegyetemi tervezésoktatás az építőművészet, a történelmi stílusok jegyében folyt: az az évi növendék-kiállításon bemutatott épülettervek — egy-két kivétellel — a „teljesen régi és kipróbált formákat és arányokat mutatták”. A kivételek közé tartozott Molnár De Stijl-hatást mutató lakóházterve, amelynél — újdonságként — „az alaprajzi diszpozíció csak a tömegek összekapcsolásának, egymás mellé és fölé helyezésének esztétikai szempontjait vette figyelembe”.^{**} A weimari építész irodájában már tervezett Molnár az 1927-es lakóháztervéhez hasonló tagolású épületeket, amelyek felülnézetben — két-háromszintes főépülethez pergolával kapcsolódó műteremházzal és gazdasági épülettel — síkkonstruktivista kompozíciókkal mutattak rokonságot.

A weimari tervezőirodai munka, az itthoni környezet, műegyetemi zárótanulmányai merev funkcionista elveinek módosítására készítették. Írásaiban egy olyan építészet szemlélet körvonalai rajzolódnak ki, amely a funkció kielégítését közelebbről meghatározható esztétikai feltételekhez szabta. Ezeket az esztétikai alapelveket a történeti építészet múltjából, az új építészet közvetlen előzményeiből s a modern képzőművészeti mozgalom leszűrt

* N. P. [Nádai Pál]: *Molnár Farkas. Magyar Iparművészet 1925/3—5.* 59.

** *Néhány terv az építészkiállításról.* Tér és Forma, Vállalkozók Lapja melléklete V. 1927/9. 7.

eredményeiből, azokból a szerkezeti összefüggéseket hangsúlyozó vizuális törvényszerűségekből vezette le, amelyek a Bauhaus-oktatásba is beépültek. A történeti építészetből azokat a korszakokat fogadta el az új építészet előzményeiként, amelyek megelégedtek az egyszerű geometrikus testek, a tektonikus szerkezetek láttatásával, vagy éppen „a szerkezeti jellegű ornamentika” alkalmazásával (nemes anyagok használata szerkezetileg fontos helyeken). „A jelen építészet — teszi hozzá a mérnöki gondolkodás kizárólagosságának ellensúlyozásaként — sajátos keveredést mutat a tiszta geometrikus formák évezredes tendenciája és a célt-szerkezetet egyedül (ti. csak azt) számító mérnöki gondolkodás között.”* Elmélete — töredékessége ellenére — az olasz Alberto Sartoris későbbi, átfogó koncepciójával mutat rokonságot.

Az új építészetet az egyszerű mértani testek iránti vonzódásában a tervezési munka módszeressége is befolyásolta. „Az épület mint művészi alkotás — amint azt 1927-ben kifejti — elsősorban a feladat tiszta, egyértelmű diszpozíciójában kezdődik: az alaprajzban.” A jó alaprajz „tiszta, értelmes, szakszerű, s mindez nem magyarázattal, hanem egyszerű formahatásában érzékelhető.” Az alaprajz eltűnik ugyan a falak átlátszatlan felületei között, de az abban rögzített térbeliség nem hagyható figyelmen kívül: „az épület külső formáján az alaprajzot érvényre kell juttatni. A jó épület átlátszó tárgy a szó átvitt értelmében, kívülről érezzük belső beosztását, belülről külső formáját. A kettő minél jobban megközelíti egymást, annál jobban közeledik a külső és belső megoldás egysége felé: az abszolút téralkotás felé.”**

Az épület művészi értékének alapvető feltétele egy olyan egyensúlyállapot, harmonia megteremtése, amely az épület egészében érvényesül. Eszköze a dinamikus egyensúly, a vizuálisan ható erőknél (falaknak, nyílásoknak) a mechanikából ismert egyensúlyi állapota: „Ahol ez a vizuális erőrendszer egyensúlyban van, ott megvan a harmonia. Minél kifejezettebb egy épületen ezeknek az elemeknek az ellentétessége, minél feloldottabb a szimmetria, minél erősebb a feszültség ezek közt az erőviszonyok közt, annál magasabb az épület művészi értéke.”

Mit tudott megvalósítani Molnár ezekből az elvekből? Egyelőre keveset. Néhány ekkori épületterve és egy, még Németországban tervezett, Drezdában kivitelezett (mennyiben az eredeti elgondolás szerint, nem tudjuk) villája — műterem- és kerti házzal, gazdasági épülettel — szemlélteti a konstruktivizmus, a De Stijl és a Bauhaus-esztétika hatása alatt álló, munkásságát részben továbbra is befolyásoló megállapításait (13. kép). A *hajdúszoboszlói kórház* 1929-es pályaterve mutatja, hogy ezt a fajta tömegalakítást mennyire nem formálisnak, az új építészet külsődleges jellemzőjének tekintette. A napsugár, a fény és a jó levegő gyógyító hatásának kihasználása az új építészet elméletének egyik sarkalatos tétele, kórházak, üdülők tervezésénél elsődleges szempont. Molnár erre való tekintettel a lépcsőzetesen visszalépő emeletek elrendezését úgy oldotta meg, hogy minden kórteremhez napfényben fürdő széles terasz kapcsolódjék, anélkül, hogy — a korábbi megoldá-

* Molnár Farkas: *Szimmetria, aszimmetria*. KÚT 1927/3. 15—16.

** Molnár Farkas: *Építészet mint művészet*. Új Föld 1927/1. 19—20.

sokkal szemben — az árnyékvető terasz miatt az alsó emeletsorokon kihasználatlan, sötét helyiségek maradnának.

Molnár továbbra is eltökélt híve volt a szociális lakásépítésnek, s az átmenetileg kedvezőbbre forduló gazdasági helyzet hatására gyári úton, sorozatban előállítható lakások, házak széles körű népszerűsítésébe kezdett. Úgy gondolta, hogy Bethlen István gyár-
iparfejlesztő politikája, számos iparcikk racionalizálása, lakásépítési kölcsönök engedélyezése, a kislakásépítő tevékenység megindulása a tömeges lakásépítés fellendülését vonja maga után. Tervsorozatokat állított össze különböző létszámú családok számára kislakástípusokból, családi házakból, kidolgozta korábbi középmagas lakóházainak változatait, iparvállalatok vezetőivel tárgyalt — eredmény nélkül. Terveit közreadta a sajtóban, szakmai körökben előadásokat tartott az új építészetről, az új szellemű, az életformát ésszerűsíteni kívánó tervezői gyakorlatról, híveket toborzott az új építészetnek nemcsak az értelmiségiek, hanem a szakiparosok körében is.

A németországihoz hasonlítható állami, városi lakásépítési akció nálunk azonban szóba sem jöhetett, sem politikai, sem anyagi okokból. A szociális lakáspolitikai fő szempontja nem „a kollektív szemlélet” terjedésének előmozdítása volt, hanem az „individualista szemlélet szocializálása”. A hivatalos álláspont szerint ennek a célnak a családirház-telepek, „az egyéniség kifejlesztésére alkalmas” zárt családi lakások feleltek meg leginkább, ilyenek azonban a húszas években elvéve épültek, azok sem a racionális tervezés szellemében. Gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter 1929-ben — Molnár egyik cikkére utalva — úgy nyilatkozott, hogy „a szükség szerinti architektúrát a magunk módja szerint alkotjuk meg”. Nem volt szerencséje az új építészetnek a magántőkével sem, amely a lakbérrögzítő, lakbérmérséklő intézkedések, az állami kényszergazdálkodás folytán a lakásépítést jó ideig nem tartotta kifizetődő vállalkozásnak.

Molnár tervsorozatából válasszunk ki néhány lakóháztervet. Láthatóan nem egy kaptárára készültek, van köztük „kockaház”, fekvő hasáb alakú, van tagolt tömbű épület: tömör alépítményű, előrelépő szintekkel, a tetőterazon önálló helyiséggel stb. Az egyes szintek beosztása, belső berendezése más és más, van köztük törpelakás, van a minimálisnak tekinthető alaprajzi nagyságnál tágasabb lakás és családi ház is. Az egyszoba-konyhás lakások átlagos alapterülete a két háború közt 50 m² volt, ezzel a nagyságú lakással azonban Molnár és munkatársai nem tartották érdemesnek foglalkozni, ezzel szemben ismerünk tőle 70 m² alapterületű kislakástervet (nyolc, illetve négy fős család számára).

6×6 méteres, kétszintes típusházait 3—4 tagú család számára tervezte; alul a lakószoba és az ebédlő, vagy csak egyetlen nagy helyiség, az első emeleten két hálószoba fürdőszobával (15. kép). A típusháztervek — a lakófelület maximális kihasználása érdekében — a teljes berendezés tervével együtt készültek, valamennyi komfortosan.

Van Molnárnak a fenténél nagyobb, 40 m² alapterületű lakóházterve is 4 személyre, a földszinten személyzeti szobával s az előbbihez hasonló szintbeosztással. Készített 7,5×5 m alapterülettel lakóháztervet, amelynél a földszinti helyiségek (személyzeti szoba, konyha, mellékhelyiségek) 2,25 m-es belmagasságúak, az emeleti lakóhelyiséghez üveglapokkal elzárt vivárium és herbárium (téli kert) kapcsolódik, a tetőteraszra külső lépcsőn lehet feljutni. Egy másik családirház-tervén a lakószobát szintén az emeleten helyezte el, hálószobával

és fürdőszobával kiegészítve, egy további hálólhelyiséget a tetőterazon alakított ki. A „sorozatos előállítású lakóház” tervét Gropius dessau—történi építkezéséről adott részletes ismertetéshez mellékelte. A kétszintes lakások alapterülete — Gropius 70 m²-es lakásaival szemben — 57 m², míg beosztásuk nagyjából ugyanaz, azzal a különbséggel, hogy Molnár a harmadik szintet is hasznosította, tetőteraszként.

A lakáskérdés megoldására 1927-ben — korábbi elgondolása felújításaként — egymáshoz derékszögben kapcsolódó, osztott légterű lakásokból álló középmagas lakóházak rendszerét is javasolja. „Sok érv szól amellett — írja —, hogy ha felhagyunk a tömeglakások rendszerével és a városban lakóknak is levegős, villaszerű otthonokat akarunk biztosítani, kettős emeletes* házakat építsünk.”** Az épületek négyemeletesek, kétfogatúak. A kétszintes lakások teljes belmagassága 5 m. A nagy lakószoba teljes magasságú, terasz kapcsolódik hozzá. Ugyancsak az alsó szinten található az ebédlő, a konyha és a mellék-helyiségek, a felső szinten három hálószoba alakítható ki, az egyikből külön kijárással a lépcsőházra.

Így 1928, a CIAM megalakulása és 1929, a frankfurti CIAM-kongresszus előtt — amely a törpelakás elvi, gyakorlati kérdéseinek megoldását tűzte napirendre — Molnár már évek óta többek közt ennek változatos lehetőségeit kutatta. A kongresszus alkalmával rendezett nemzetközi kiállításon egy 70 m²-es, nyolcágas kislakás tervével szerepelt. A probléma továbbra is foglalkoztatta, melyet 1942-ben 76 m²-en, alaprajzilag szervezet-
tebben oldott meg.

Az 1927-es stuttgarti Weissenhof-telep nemcsak külföldön keltett feltűnést, hanem ide-haza is, a szakmai és a hivatalos körök figyelme ekkor fordul erőteljesebben — ha kritikával is — az új építészet eredményei felé. Molnár terveiben — papíron — ugyanazokat a térkapcsolási, belső berendezési, sőt színezési problémákat oldotta meg, amelyeket külföldi kortársai — megfelelő adottságok birtokában — megvalósítottak, olyan anyagi befektetéssel, ami ilyen szintű lakások kivitelezését nálunk eleve irreálissá tette. Az osztott légterű családi ház, „a nappali szobává alakítható hálófülke” (Le Corbusier), az elmozdítható válaszfalakkal tetszés szerint változtatható lakásbelső (Mies van der Rohe), a konyha és az ebédlő (nappali) közti áttálasztó (J. P. Oud), a házfalak színezése (Bruno Taut) Molnár ekkori és korábbi, még a Bauhausban készített tervein — számos változatban — sorra megjelentek.

Az új építészet értékelésében beálló fordulat nem egyedül csak a stuttgarti kiállításnak, nemcsak az évek óta folyó elméleti és ismeretterjesztő munkának, illetve a CIAM megalakulásának tulajdonítható. Része volt ebben — az újszerű, szokatlan megjelenésű épületek engedélyeztetésével — a Fővárosi Közmunkatanács szemléletű változásának s a Budapesten 1930-ban megrendezett nemzetközi építészkongresszusnak is.

A kongresszus alkalmából a Műcsarnokban és a Nemzeti Szalonban nagyszabású építészeti kiállítás nyílt, amely a Műegyetenem hallgatói tervkiállítással egészült ki. Nemcsak

* Kétszintes lakásokból álló házakról van szó. (M. O.)

** Molnár Farkas: *Villasor 2740*. 100% 1927—1928. 54—55.

egyetemi fiatalok mutatták be az új építészet formai megoldásaihoz igazodó terveiket (valójában távlati rajzokat és maketteket), hanem azok az építészek is, akik addig a hivatalosan pártfogolt eklektika jegyében dolgoztak. A CIAM-osok — a jelenlegiek és a még diploma előtt álló majdaniak — a műcsarnoki és a műegyetemi kiállításon szerepeltek munkáikkal (Molnár Farkas, Fischer József, Masirevich György, Rácz György, Dávid Károly, Dóczy György, Preisich Gábor). A kiállítás az új magyar építészetet volt hivatva bemutatni, amely — miként Molnár szkeptikusan megjegyezte — „tudvalevőleg meg sincs”.

A kiállítás, féleredményei ellenére, néhány lényeges tanulság levonására adott alkalmat, lezárt egy elméleti munkában, reményekben és illúziókban bővelkedő időszakot. De lezárult — nemzetközileg — az építészet forradalmi időszaka is. Beigazolódott, hogy az új építészet úttörő alkotásai csak ott születhettek meg, ahol az állam, a város, a közületi vagy a magántőke ilyen célra megfelelő anyagi erőforrásokat biztosított. Az sem volt kétséges, hogy „a gépi előállításához és a sorozatos épülettermeléshez fűzött remények” hosszú időre szertefoszlottak. A gazdasági válság kijózanító hatása mondatta ki Molnárral: „Az életigények közül még számos van a lakásigény mellett, s minősíthetetlen hiba volt ezt a realitáshoz magasabbra felfantáziálni.” („Ha ellenben az ipart — teszi hozzá — a termelési szükséglet szerint alakított tervgazdaság fogja irányítani, talán lehetséges lesz ismét a házgyártás gondolatát rehabilitálni.”) Mindebből két következtetés adódott számára.

Az egyik a tervezés tudományosságára vonatkozott, ebben a frankfurti törpelakás-kongresszus tapasztalatai csak megerősítették: „Abban sem tudtunk eddig megállapodni, hogy mekkora terület és mennyi levegő, sőt mennyi fény kell egy halandónak, hogy egészségesen tudjon élni.” Olyan kémiai, fizikai, biológiai, sőt a szociális viszonyok várható alakulását összegező ismeretanyagra van tehát szükség, amelynek birtokában a széles társadalmi igényeket kielégítő új építészet további útja körvonalazható. A további fejlődés azonban csak mindazon új anyagok, eljárások, termékek alkalmazásával lehetséges, amelyek az új építészet forradalmi szakaszának köszönhetők. (Molnár néhány hónappal korábban tette közzé a magyar orvosokhoz, fizikusokhoz, építészekhez, hűtő- és fűtőtechnikusokhoz intézett felhívását, amelyet a fenti ismeretanyag beszerzése érdekében Le Corbusier kérdőívei alapján fogalmazott meg, a „városi ember” elvont, differenciálatlan fogalmát véve alapul.)

Másik következtetése — ha nyomot hagyott is rajta az illúziók szertefoszlása — sürgető biztatás a külföldi adottságokhoz való reménytelen igazodás helyett a hazai körülmények tudomásulvételére: „Ma már túl vagyunk a normalizált acél tolóablakok imádatán, nem kell több kemény gumi és ebonit, nem ülünk fel semmi jó hangzású tengerentúli szigetelőanyagnak, az az elvünk, mindent a hely színén. Európa keleti országaiban egy új primitívizmusz fog megindulni, amely nem lesz olyan szép, mint a nyugati előképe, de olcsóbb, és talán ezáltal azok mentalitásához közelebb is álló lesz, akik számára készül.”*

* Molnár Farkas: *Az új építés kétes értékű győzelme*. Ipari Jövő 1930. dec. 15. 4–6.

Az első évek: elmélet és gyakorlat ütközése (1928—1931)

Egy modern szemléletű, pályája elején álló fiatal építész 1930 táján, amikor az új építészetel rokonszenvező építetettőt találni ügyes diplomáciát, meggyőző erőt igényelt, szervező, segítőtárs nélkül nemigen boldogult. A nyitott szemléletű fiatalokat alkalmazó, elméleti beállítottságú Ligeti Pál a fővárosi tervezőirodai gyakorlat megismertetése mellett a viszonylagos anonimitás leküzdésében volt segítségére Molnárnak. A társtervezői vállalkozásnak köszönhető néhány új szellemű épület, többek közt két fővárosi ház (*Bimbó út 75.*; *Napraforgó u. 15. a Pasaréti úti kislakásos lakótelepen*), s egy több lakásos villa a Gellérthegy nyugati oldalán (*Delej-villa, Mihály u. 11.*). Ez utóbbi délnyugati sarkában — a frankfurti kongresszus évében! — Molnár felesége és a maga számára berendezett egy 52 m² alapterületű értelmiségi kislakást, amely évek óta folytatott lakberendező tevékenységének, a célszerűség és az ökonómiát párosító szemléletének nevezetes eredménye. Itt sikerült első ízben kézzelfoghatóan szemléltetnie — a kényszerű kompromisszumok ellenére — az új építészet és a modern lakberendezés „egynyelvűségét”, összefüggő rendszer jellegét.

Mindhárom lakóház a két háború közti funkcionalista építészetünk első nyugat-európai igazodású alkotásai közül való, a Napraforgó utcai és a Mihály utcai — ebben Molnár Farkasék lakása — demonstratív célzatúnak számított. Az előbbi épület — s a telepen még néhány, CIAM-tag által tervezett ház — élénk kék színű falaival tűnt ki környezetéből (Bruno Taut Weissenhof-telepi házát *falanként* más és más színűre festette). Molnár lakását vasárnaponként a kíváncsi látogatók tucatjai keresték fel.

A *Napraforgó utcai* és a *Bimbó úti villa* (25—26. kép) a nagyjából azonos alaprajzi elrendezés ellenére — földszinten lakószoba, emeleten háló- és gyerekszoba — merőben különböző tömegű. Az előbbi hasáb alakú, a szabályos tömbből csak az emeleti balkon és a tetőterasz-építmény árnyékvetője válik el élesen. A Bimbó úti villa (később átépítve) megformálásában ugyanúgy programszerű, mint a Napraforgó utcai — túlságosan is az. A nyugati homlokzat összképe — az emeleti és a földszinti balkon, az utóbbihoz simuló s a homlokzati falra merőleges tömör mellvéd, a falnyílások elosztása — De Stijl-reminiscenciákra utal. Az épületnek ezt a programszerűen artisztikus jellegét — amit a kortárs kritika szóvá is tett — fokozza a hasáb alakú tömbhöz délről csatlakozó félhenger, amely azonban csak egyetlen szintet fog át, a középsőt. A többi oldal rovására művészien meg-

komponált nyugati homlokzat voltaképpen az épület utcára néző főhomlokzata — zavar-
talanul mindössze ez érvényesül.

A programszerűséget és a demonstratív szándékot a *Mihály utcai villa* szerencsésen
egyesíti. A vasbeton vázról, a vasvázás tolóablakokról, a lapos tető kihasználásáról takaré-
kossági okokból az építető kénytelen volt lemondani, az épület ennek ellenére alaprajzi
elrendezésével, jó tájolásával — amit a két, egymáshoz derékszögben kapcsolódó tömb
érintkezési vonalába tervezett lépcsőházzal maximálisan sikerült kihasználni —, fel-
szereltségével méltán hívta fel magára a figyelmet. A lakások ötszobásak; a tervezők
szakítottak a Budapesten szokásos hall-rendszerrel, s a lakóhelyiségeket a központi hely-
zetű, egyik oldalán teljes falhosszúságú ablakkal megnyitott nappali köré szervezték.
A szobák tágasak, a fürdőszoba — Molnár már alkalmazta korábban ezt a megoldást —
a két hálószoba közé illesztett. Itt is van áttároló, beépített szekrény, az alagsorban közös,
mechanikus berendezésű mosókonyha, szárító- és vasalóhelyiség. Az ablakok esztétikai
meggondolásból és a helykihasználás miatt fekvő helyzetűek. Az ajtók néhány lakásban
sima, könnyen tisztán tartható rétegelt lemezből készültek, a kilincsek nikkelezettek, a
tisztaság érzetét keltik.

A klasszikus funkcionalizmust voltaképpen nem maga az épület, hanem a *Molnár-lakás*
képviselte (19—20. kép). A berendezési tárgyak célszerűsége, ökonómiája és megfelelő
elosztása tette abban az időben irigylésre érdemesen lakhatóvá ezt a 2,6 m belmagas-
ságú lakást, amelynek 27 m² alapterületű lakószobája egyben irodául is szolgált (egyéb
helyiségek nagysága: hálószoba: 9 m², kabinkonyha: 5 m², előszoba: 3,6 m², fürdőszoba:
2,7 m²). A szükséges bútorok pontosan kiszámított elrendezésével a lakó- és dolgozószoba
14 m²-nyi felülete maradt szabadon, jutott benne hely egy pamlagnak és egy pianínónak
is. Az ajtók — a szokásostól eltérően — úgy nyíltak, hogy a belépő az első pillanatban ne
láthassa át az egész szobát. A lakás fő bútordarabját, a lakószoba hosszanti falába sülly-
lyesztett, alul zárt, fölül tolóüveges szekrényt (anyaga: pácolt, fényezett jávorfa és nikkel)
Molnár szabványelemekre, variálhatóan tervezte: hat darabból állt, szétszedhető volt, és
más módon is össze lehetett állítani. Maga az üvegszekrény „konzolos vázas szerkezet, a
homlokfalat elfoglaló vízszintes tolóajtóktól ugyanúgy függetlenítve, mint egy acélváz
épületen az ablakszalag”. A hálószoba beépített szekrényénél ugyancsak tolóajtót alkal-
mazott. Különös gonddal, a színek pszichikai hatásával számolva tervezte Molnár az egyes
helyiségek színezését: a nappali szobához neutrális színeket választott, a hálószobához
— „a ravatalszerűen impozáns polgári hálóval szemben fokozott vitalitást szuggeráló-
dó” — a vörös, sárga, kék szürkével tompított tizenkét árnyalatát. Hasonló gondal válo-
gatta össze a fémcső székeket (köztük egy 1925-ös Breuer-klubszéket), típusuknál a munka,
illetve a pihenés által meghatározott testhelyzetet tekintette irányadónak.

Saját lakása sikerének köszönhetette egy rádiógyáros, *Erdődy Mihály* régi típusú lakásának
áttervezésére szóló megbízatását (21—22. kép). A kétszoba-hallos lakást ugyanazon funkcion-
alista elvek szerint rendezte be, mint a Mihály utcai kis lakását. Ezek az elvek — nagyobb
méretekről lévén szó — egyértelműen körvonalazhatók. A helyiségek eredendő rendelte-
téséből kiindulva a legfőbb célnak azt tekintette, hogy az otthoni életre, a mozgásra minél
nagyobb felületeket tegyen szabaddá. Ezért a nem mozgatható bútorokat a szabad fal-

felület minél nagyobb kihasználásával úgy csoportosította, hogy az egyes szobák funkciója szerinti használati eszközök, tárgyak egy helyre kerüljenek (a hallt egy nagy beépített, tolóajtós szekrényel gardróbbá alakította át). Az már a klasszikus funkcionalizmusnak a modern anyagok és technika iránti vonzalmából eredt, hogy a szekrények, az asztalok és a székek anyagául lehetőség szerint acélt, üveget és — Budapesten az elsők közt — műanyagot használt. A két, hosszában egymáshoz állított ágydíványt rugószövetes epeda párnákból alakította ki. Családi házait is jobbra ezek szerint az elvek szerint rendezte be, s ebben a szellemben a 30-as évek elején együttműködött egy-egy formatervezővel is (Bakos István, Révész Zoltán).

Közös vállalkozásként kezdeményezte, szervezte Molnár néhány CIAM-tag közreműködésével a Kollektív ház kiállítását 1931-ben, egy évvel az Erdődy-lakás áttervezése után. A kiállítás elvi ösztönzője voltaképpen Gropius volt, aki a III. brüsszeli CIAM-kongresszuson a nyomasztó lakáskérdés megoldásaként a magasházak beépítést szorgalmazta. Molnár a magyar szaksajtóban korábban megjelent javaslatokkal szemben Gropius mellett foglalt állást. Idehaza ezt írja a kongresszusról adott beszámolójában: „A brüsszeli kongresszus szerint 10—12 emeletes lakóházakat kellene építenünk. Ezek a magas lakóházak 70—100 méterre állhatnak egymástól. A házhoz kapcsoljuk a testi és szellemi kultúrához szükséges építményeket, kollektív házakat építünk. Majd a foglalkozás, termelés, elosztás üzemeit is a komplexumhoz kapcsoljuk és elérkezünk a zöld korridorokban álló családi házakhoz a nagy természetben szabadon álló, önellátó, önkormányzó, produktív házközösségekig.”* Ennek az átfogó tervnek ez a kiállítás csak egy részét szemléltette, azt is demonstratív céllal: Molnár a „kollektív város” tervét a következő kiállításon mutatta be (1932, Tamás Galéria; szervezte Molnár Farkas és Fischer József — 24. kép).

Molnárt Le Corbusier városterve még 1923-ban megragadta, és a középmagas lakóházak újszerű megoldása azóta is foglalkoztatta, bár megvalósításukat — mint láttuk — nem tartotta kivihetőnek. A modern lakás, lakberendezés kérdése folytonosan napirenden volt nálunk is. A kiállítási anyag összeállítását befolyásolta a frankfurti kislakáskongresszus követelése — „minden felnőtt embernek külön szobát, legyen az bármilyen kicsi” —, sőt az ott bemutatott tervek, Molnáré és Rácz Györgyé. A „kollektív ház” gondolatának időszerűségét a nyomasztó gazdasági válság csak megerősítette. Létjogosultságát Molnár 1934-ben — a szegedi városrendezési anketon — gazdasági megfontolások alapján indokoltan tartotta. Egy társadalmi utópia redukciós életformaprogramja, a taylorista szemlélet statisztikai számításokon alapuló kiterjesztése az életvitelre éppen úgy összetevője volt az elgondolásnak, mint az ipari munkásság jogos igénye egy emberibb életformára.

Az életvitel és a nálunk ultramodernnek tűnő tárgyi környezet összefüggését érzékelteti Molnárnak a „kollektív ház” cellájáról adott utópisztikus leírása: „A fal teljesen

* Molnár Farkas: *A múlt, jelen és jövő városépítészet.* Új Szín 1931/1. 35—38.

üveg, jobbról a cellapár* közti fal, szekrényekkel** és ajtóval a közös tisztálkodóhelyiség felé. A cellában csak igen kevés, egészében könnyű, szinte testetlen bútordarab. Abszolút steril, hiperhigiénikus és egy új tulajdonság: személytelen. Míg Le Corbusier egytér lakása*** mindennek javát akarja szolgáltatni egy térben, másokra utaltság nélkül, ez az új dolgozó ember számára készül, aki együtt él embertársaival és az egész világ otthona, cellája pedig csak ideiglenes, átlátszó csigaház.”**** Le Corbusier gondolatának megvalósításához talált társat Molnár Bakos István és Révész Zoltán személyében; az előbbi a két oldalról használható, válaszfalként is szolgáló szekrényt tervezte, az utóbbi egy székként és fekvőhelyként egyaránt funkcionáló, sorozatgyártásra szánt acélcső bútort konstruált a kiállításra.

A kiállítás bemutatta a két, egyenként nyolcemeletesre tervezett lakószárny egy emeletének helyiségeit, nagyrészt a tervezett nagyságban, berendezésükkel együtt. (A közös részeket: klubot, tanuló- és könyvtárhelyiségeket, üvegboltozatos nagytermet, éttermet, konyhacsoportot stb. a „kollektív város” terve tüntette fel.) Ezek a helyiségek: kétszemélyes lakóegység (cellapár) fürdőfülkével, tornaszoba, gyerekszoba, konyha-ebédlő, kis közös terem, telefonfülke, zenefülke. A kiállítás az Iparcsarnok-beli Őszi Háztartási és Lakberendezési Vásár részét alkotta, gyakorlatilag — a társadalmi, városépítészeti elgondolással egybehangzóan — modern, sorozatgyártásra alkalmas mintadarabokat, szabványelemekből összeállított termékeket felsorakoztató lakberendezési bemutató volt.

Molnár „kollektív város” tervének is végső fokon Le Corbusier nagyszabású városvíziója volt a forrása. A „kollektív város” egy közép-kelet-európai építész doktrínér elképzelése, a mintául szolgáló látomás leegyszerűsített változata. Az 1923-as és az 1931-es városterv közt szembeűnő a különbség. A „kollektív város” sávyszerű tagolása — minden egyes sáv központjában a „kollektív házzal” — az „ország” ipari termelését és forgalmi hálózatát átfogó rendszer szervezett működését tételezi fel. A gondolati konstrukció utópia jellege ellenére — működőképes. Molnár így összegezi a „kollektív város” tagolását: „A kolházak hatalmas parkok közepében állanak, mégis közvetlen közelében a produktív élet és a szükséges üdülés összes lehetőségeinek. A kollektív város elemei a következők: 1. A főforgalom területe, vasút, folyó stb. 2. Termelés, ipartelepek, tárházak, vásárcsarnokok. 3. Adminisztráció, iroda, hivatal. 4. Iskola, főiskola, kultúrház, színház. 5. Kolház. 6. Sportterület, csarnok, uszoda stb.”***** 1934-ben a szegedi városrendezési ankéton tartott előadásában Molnár megfogalmazta a korszerű városépítés alapelveit — a modell hozzá felismerhetően a „kollektív város” terve volt!

* Cellapár = a férfi és a nő szobája. (M. O.)

** Beépített szekrényekről van szó. (M. O.)

*** Molnár Farkas itt az 1927-ben Stuttgartban bemutatott lakásra utal. (M. O.)

**** Az új lakás. Molnár Farkas referátuma. Új Szín 1931/2. 86–90.

***** Molnár Farkas munkái. 1923–1933. Magyar Műhely Szövetség kiadása, Budapest é. n. [1933] 5.

Molnár 1930–1931-ben kivált a Ligeti-irodából. Önállósította magát, s 1931-ben a Rózsadombon — amely ezekben az években kezdett villákkal benépesülni — máris felépült három családi háza, eredetileg a Rózsadombi Házépítő Rt. megbízásából. A családiháztervezés nem jelentett magas jövedelmet (az építési költség 5–8%-a illette meg az építést), maga az épületfajta sem tartozott az architektúra kiemelt műfajai közé, Bierbauer (Borbíró) Virgil megjegyzése szerint „tisztán ideális fontossággal” rendelkezett. Vállalkozó szellemű építész keze alatt azonban alkalmasnak bizonyult anyaggal, szerkezettel folytatott kísérletekre, különösen ha megfelelő ízléskultúrával rendelkező építető személyében — akár kisebb kompromisszum árán — új szellemű elgondolásaihoz társat találhatott.

Molnár modern szellemben tervezett és berendezett családi házait azon — Németh László kifejezésével élve — „valódi középosztály” tagjainak építette, amelyet az író így jellemzett: „Ismertető jele: anyagi függetlenség, egy kis beleszólás a közügyekbe, rendelkezés önmagunkkal. Magyarországon ez a réteg nem túlságosan széles: középbirtokosok, nagypolgárok, vállalkozók, üzemi igazgatók, a magas bürokrácia tagjai.”* Volt ezek közt a középosztálybeli értelmiségiek közt jónevű belsőépítész (Gróf József), kritikus és művészettörténész fotóművész feleséggel (Hevesy Iván és Kálmán Kata), író és költő (Csuka Zoltán), gyártulajdonos (Haidegger Ernő), pécsi zenetanár (Kürschnerné Kalliwoda Olga), orvos, mérnök, újságíró, „könyvbarát”, részvénytársasági igazgató. Köztük volt — ami Molnárnak a hazai gazdag iparosok és kereskedők rétegével való kapcsolataira utal — a Magyar Műhely Szövetséget magába olvasztó Országos Iparegyesület igazgatója, az Országos Ipar tanács tagja (Dálnoki-Kováts Jenő) és a szabad kereskedelem fejlesztésére alakult Magyar Cobden Szövetséggel kapcsolatban álló Kereskedelmi Csarnok igazgatója (Balla Szigfrid Frigyes). Legtöbbjükhöz Molnárt munkássága, munkái kivitelezése, egy-egy kiállítás révén személyes kapcsolatok fűzték, megértették, magukévá tették — ha ennek anyagiilag korlátozottabb mértékben adhatták is tanújelét, mint mondjuk Le Corbusier mecénásai — saját építészeti problémáira is választ kereső elgondolásait.

Három, három és fél évre volt szüksége, hogy ezekre a kérdésekre a lehetőségekhez mérten választ tudjon adni. Az ez idő alatt felépült 10–12 épület — nemcsak egy-kétfalakos villa, városi ház, nyaraló, eredetileg típusháznak tervezett egyszerűbb családi ház, hanem egy-két nagyobb öröklakásos ház is — Molnár racionális alaprajzi, térkapcsolási, épület szerkezeti, formai megoldásainak a foglata.

A Hevesy Ivánnak és Kálmán Katának épült *Cserje utca 4/a sz. háznak* (27. kép) és a „*Három fivér házána*k” (Cserje u. 4.) egyszerű tagolása összefügg a napfény már-már tüntetően hangsúlyozott kihasználásával. A különleges engedéllyel egyetlen, 300 négyszögöles telekre épített két ház egyikét sem akarta megfosztani Molnár az előnyös kilátástól és a bőséges napfénytől, amelyről — gyógyító hatásába, éltető erejébe vetett meggyőződéséből fakadóan — terasz, tetőterasz kialakításával gondoskodott. Mindkét ház alaprajzilag

* Huszár Tibor: *Értelmiségszociológiai írások Magyarországon. 1900–1945.* Kossuth Kiadó, Budapest, 1981. 188.

— Molnár későbbi családi házainak is jellemzőjeként — pontosan az építetű életformájához szabott (Hevesy-ház: földszinten dolgozószoba, emeleten sötétkamra; „Három fivér háza”: emeleti légtér arányos elosztása). A belső elrendezésében a térkapcsolási, felszerelésbeli újításoktól Molnár egyelőre tartózkodott.

A *Kavics utca 8/f sz. ház* — Gróf József számára épült 1931-ben — demonstratív jellegűnek készült (28—29. kép). Vasbeton vázas (a külső falakhoz kovaföld alaktesteket használt Molnár), emeleti loggiával (fedett terasszal), a földszinten a kert két részét összekötő oszlopos tornáccal megbontott hasábtömb. Az emeleti szintre és a tetőteraszra külső lépcső vezet fel, akár egy hajófedélzetre. A részben lábakon álló, három pillérré támaszkodó épület citromsárga falaival az akkor még beépítetlen, Duna fölötti domboldalon messziről is kihívó jelenség volt. A kerttel egyszintű oszlopos tornác — Molnár teljes épülettestet nem emel a föld szintje fölé, legfeljebb szobai szekrényeket magas csőlábakkal támaszt alá —, a mély loggia, belül a térkapcsolás első, kényelmetlensége miatt később mellőzött eszköze, a szárnyas ajtó, a konyha és ebédlő közti áttálató (ami a zavartalan életvitelhez állandó konyhai alkalmazottat kívánt) Molnár kivitelezett épületeiben itt jelennek meg első ízben. Mindkét szinten egy-egy tágas háromszobás lakást alakított ki. Az emeleti szint dolgozószobája 8×8 m alapterületű, a konyháé az előírt 11 m^2 , még az előtér is szobányi nagyságú, 16 m^2 . A homlokzati nyílások — hosszanti irányú, különböző magasságú ablakok, loggia, tornác — a hangsúlyos oldalakon kiegyensúlyozott hatást keltenek. A korábbi, Bimbó úti, Angyal Árpád számára épített villa keresett stílszerűsége helyébe a józan tárgyilagosság lép.

Molnár 1932-ben néhány gyors előrelépést mutató családi házat tervezett. A *Cserje utca 12. sz. háznak*, az „*Orvos villájának*” több új eleme az építetű „természetbarátságából” eredően gazdagította az épületet, így az alulról fűthető kaktuszablak (virágablak) és az emeleti loggia szőlőlugas felfuttatására alkalmas, külön erre a célra tervezett vasbeton gerendái (30. kép). A korábbi egyszerű áttálató helyett a konyha és az ebédlő közé Molnár beépített egy üveges felső részű büfészekrényt légmentesen záródó tálatóval, az emeleten pedig kialakított egy-két fürkeszerű helyiséget (például gardrób), amely praktikus célt szolgált ugyan, de megfelelően kiképezve félrehúzódsra is alkalmasnak bizonyult.

A *Vérhalom utca 24-ben*, a „*Könyvbarát házában*” (tervezőtárs: Popper Ferenc) a fentihez hasonlóan egy-két kis helyiséget alakított ki az emeleten, a földszinti tekintélyes nagyságú lakóteret pedig (kb. 50 m^2 -nyi alapterülettel és egy fedett terasszal) egyetlen helyiséggé képezte ki, külön ebédlő- és társalgórésszel (31. kép). A tetőteraszon az önálló könyvtárszobát egy kétoszlopos oldalsó tornáccal toldotta meg (tervezőtársa ebben az időben a „magas építészet” és a népi építészet összefüggésével foglalkozott). Mindkét ház alaprajzi és térkapcsolási megoldása voltaképpen azoknak a problémáknak a vetülete, amelyek a „kollektív ház” tervezésekor foglalkoztatták Molnárt: az ember privát és közösségi szférájának megfelelő terek kialakítása — ezúttal a családi ház léptékében gondolkodva. Ezek az emberi életformát és a téregységek kialakítását egyként érintő elgondolások továbbra is nyomon követhetők munkáiban, el-eltűnnek, majd újra felbukkannak, érettebb kidolgozásban. Molnár, ha családi házakat tervezett is személyre szólóan, végső soron a privát és a közösségi szféra iránti igény kielégítésének a módzatait kereste ilyen kisebb feladatoknál is.

A *Lejtő út 2/a* — amely Dálnoki-Kováts Jenő számára készült — Molnár remekbe sikerült alkotása, a Le Corbusier szellemében elgondolt, fölényes önállósággal megkonstruált „lakógép” hazai megvalósulása mind célszerűségét, szervezett működését, mind formájának egy-egy technikai tárgy jellegű elemét tekintve. Az 1933. évi milánói triennálén a családi házak közül ki is érdemelte az első díjat. Molnár technika iránti korán megnyilatkozó lelkesedése nem merült ki a gépi eljárások (fotó, nyomdai sokszorosítás, sorozatgyártás) alkalmazásában, vagy az építőipar gépesítésének szorgalmazásában, a technikai forradalom, amelynek az új építészet létrejöttében tágan értelmezve is döntő fontosságot tulajdonított, tervezői gondolkodását, konstrukciós készségét egyaránt átszötte.

A Lejtő úti villa vasbeton vázas, alaprajzilag szabad kialakítású épület (32. kép), ökonomikus belső szerkezete kívülről is leolvasható. Az egyszerű négyzetes hasábhöz a két félhenger szervesen kapcsolódik (nem úgy, mint a Bimbó úti villánál). Ezek egyike a belső szerkezetét szerényen felfedő, alul kifelé, feljebb, a bejárati ajtóval kezdődően befelé nyitott, körlépcsős közlekedőtér, amely a ház másik oldalán a felső teraszra vezető szabad vaslépcsőben folytatódik, ismét a tengeri hajók konstrukciójára emlékeztetően (33. kép). A másik félhenger a Sas-hegy felé néző déli oldalhoz kapcsolódik, erre az oldalra Molnár — hajlított üveg tolóablakok közé foglalva — ismét egy temperált télikertet konstruált, rejtett színes világítással, permetező szökőkutakkal (34. kép). A körlépcső, a színes fény, a permetező szökőkutak a Bauhaus-beli szcenikai kísérletek felderengő emlékeként kerülhettek ide.

A térkapcsolásban és a lakásfelszerelésben a korábbi utat követte. A konyha és az ebédlő közé beépítette Bakos Istvánnak a Kollektív ház kiállításon bemutatott szekrényét (Dálnoki-Kováts a dokumentáris CIRPAC-kiállítások egyik hivatali felelőse volt), az ebédlőt és a virágablakos lakószobát tolóajtóval kapcsolta egybe, az ehhez csatlakozó társalgót szintén könnyen mozgatható szerkezettel különítette el, a társalgót harmonikaajtóval kapcsolta a nyitott teraszhoz és a kerthez. A háznak — újabb elemként — voltaképpen két felső terasza van, az egyik az emeleti szint két szobájához kapcsolódik, a másik, amely a hivatkozó vaslépcsőn közelíthető meg, a tetőterasz. Ráadásul ezt a tökéletes „lakógépet” Molnár az Országos Iparegyesület igazgatójának tervezte!

A *Hankóczy Jenő utca 3/a* (a volt Balla Szigfrid-villa) mozgalmas tömegalakítását — a volt Dálnoki-Kováts villával szemben — a derékszögű alaprajzi rendszer megőrzésével oldotta meg Molnár (35—36. kép). A plasztikus hatás fő eszköze egy hagyományos, csak összefüggéseiben újnak tűnő homlokzati megoldás, a zárterkély, amely háromoldalas ablakfalával egybeépült a megszakítatlan, egylégteres, könnyen mozgatható szerkezetekkel három egységre tagolt földszinti lakrészszel, sőt az északnyugati oldalhoz illeszkedő fedett terasszal. A zárterkély, amelynek kiragadott eleme, a sarokablak, sűrűn alkalmazott megoldássá vált a 30-as években, a lakásnak általában nagyobb világosságot, több napfényt biztosított, és tájolási korrekciókra is alkalmas volt.

Az erős, tűző napfény elleni védekezés igénye az évtized második felében merül fel az új építészet képviselőinek körében, Molnár is szerkeszt majd egy-egy épületéhez ilyen célból különleges szerkezeteket. De már itt védte az emeleti szint tetőteraszának egy részét fallal és ferde tetővel, nemcsak a szél, hanem az erős napsugárzás ellen is. A földszinti

lakrészt — az egytér-megoldás végiggondolásaként — a „lépcsőház” kiiktatásával a hallból felvezető nyitott lépcsővel kapcsolta az emeleti szinthez, ahol a két hálósobán kívül öltözőszobaként még egy kisebb helyiséget is kialakított. (A ház gyermektelen házaspárnak épült.) Látni való, csak az alkalom hiányzott egy átfogóbb lakástervezési-térkapcsolási elgondolás valóra váltásához, a program már érlelődött benne, bár tömör megfogalmazásban később is merésznek tűnik: „A szobák fogalma lejáróban van, ehelyett tágas térségekre és nyugalmas fürkékre van szükség.”*

Molnár 1932-ben építette a *Toldy Ferenc utca 1/b sz. épületet*, sorban az első öröklakásos társasházat, amely épületként és városképi elemként — a Víziváros magas tetős, stílárisan tarka együttese fölé emelkedő, lapos tetős, hófehér tömbjével — a maga korában úttörő vállalkozás volt, és a városképi együttes megbontásának számított (37. kép). (A terv jóváhagyását másfél évi huzavona előzte meg.) Az épület vasbeton vázas, szintenként két tágas négyszobás lakással; kiváló munkaszervezéssel három hónap alatt elkészült (az első összefüggő felépítésű acélvázás bérház és irodaház 1930-ban — szintén gyorsított menetben — négy hónap alatt készült el). A vasbeton gerendák a törmelékes talaj miatt 14 méterrel az utcaszint alá nyúlnak, ugyanennyi az épület utcaszint feletti magassága is. A délnyugati főhomlokzaton kétoldalt — egy-egy lakáshoz kapcsolódóan — zárterkélyek sorakoznak egymás fölött; ugyanazt a funkciót látják el, mint a Hankóczy utcai — ebben a vonatkozásban kísérleti — villában.

Egy-egy elem többszöri, az épület összképére kiható alkalmazáson kívül folyamatos átalakuláson is átmehet. Ez történt az „oszlopos tornáccal”, a „lépcsőházzal”, az „ajtóval” és az „ablakkal” is. Molnár az ablakszerkezeteket az adott helyiség nagysága, rendelkezése szerint alkalmazta a falszélesség teljes vagy részleges megnyitására, a földszinti vagy az emeleti loggia mélyedésének vizuális ellensúlyozásaként is. Az épület sík, töretlen felületén végigfutó, a teljes falszélességet átfogó „szalagablakokat” szellemesen alkalmazta Szegeden *Schwarcz Manó házá*nál, egy nagyjából 14 m szélességű, töretlen homlokzaton (38. kép). Kozmetikázás, fekete üveg beiktatása nélkül, az ablakok közé illesztett, mindössze 23 cm széles vasbeton pillérekkel alakította ki az ablaksort, melyek az acélszerkezetű tolóablakok szalagszerű benyomását nem bontották meg.

Az író Csuka Zoltánt és egy gyárost, épületei példás vas- és sodronymunkáinak szállítóját, Haidegger Ernőt nyerte meg 1932–1933-ban két korábbi, eredetileg szociális rendeltetésű terve kivitelezéséhez. Vasbeton vázas típusháznak készült mindkettő.

A „növekvő ház” gondolata a dessai Bauhaus építész munkatársait is foglalkoztatta, el is készült ott egy emeleti szinttel bővíthető kísérleti épület; Molnár *Érdligeten* épített fel egy ugyancsak kísérleti házat. A másik, 1927-es típusházterv, a korszerű lakás egyik mintapéldánya, *Balatonakarattyán* valósult meg. A 7×7 m-es alapterületű, kétszintes nyaraló egy háromszobás, beépített bútorzatú lakásnak felelt meg. Molnár bár évek óta idehaza élt, szíve a Bauhaushoz, az ottani műhelymunkához is húzta, egy-egy épülete révén az ott folytatott, részben általa kezdeményezett kísérletekhez kapcsolódott, még abban az évben is, amikor Hitler az intézetet feloszlatta.

* Molnár Farkas: *Lakótér a Lotz Károly utcai társasvillában*. Építőmunka 1934/3–4. 60.

Addigi épületeinek és kész vagy érlelődő elgondolásainak betetőzéseként 1933-ban elkészült a *Lotz Károly utca 4/b sz. társasvilla* (39. kép). Az elülső részben a két kétszintes lakás közül a felsőt családja számára tervezte, teljes berendezéssel (40—41. kép). Az olyan alaprajzi megoldások, mint az egyterű alsó szint, ahonnan nyitott lépcső vezetett a felső szintre, a fülkeszerű helyiségek kialakítása tolóajtóval, vagy más módon, korábbi épületeiben is megjelentek, de nem ennyire szervezetteren és hatásosan, leleményes kivitelben. A lakás felső szintjéhez kapcsolta — a zavaró alaprajzi mozzanatok kiiktatásával — az irodát is, amelyet a lépcsőházból felvezető csigalépcsőn is meg lehetett közelíteni.

A tervezői alapelvéből következő térkapcsolási megoldást: a nappali tevékenységnek, a pihenésnek, a munkának keretet adó szintek, téregységek, térrészek különválasztását, szükség esetén egybefűzését most a korábbinál magasabb szinten ültette át a gyakorlatba. Ahol egyazon szinten az egyes funkciók átfedték egymást, ott olyan módon tagolta az „egyteret” tolóajtóval, hogy az *három* téregység között biztosított kapcsolatot, segítségével ezek közül vagy az ebédlőt, vagy az olvasófülkét lehetett a lakótérbe kötni. Ugyanezen a szinten egy teljesen elkülönített, pihenésre, beszélgetésre szolgáló fülkeszerű helyiséget úgy alakított ki, hogy annak heverője egy falnyíláson áttolva, a másik oldalon, a lakótérben is használható volt. Mindez fogalmat ad arról a — Molnár szerint jellegzetesen XX. századi — dinamikus életvitelről, amely egy ilyen igényes értelmiségi lakásnak tartalmat adott, s amelynek további jellemzője volt az emeleten német mintára berendezett tornaszoba bordásfallal.

A berendezésben nem a bútordarabok modernsége a feltűnő, mint korábban, hanem az a már Moholy-Nagy által hangsúlyozott dinamikus térhatás, amelynek a különböző típusú bútorok éppen úgy összetevői, mint a négy mezőre osztott tolóajtó, a nyitott lépcső, annak elegáns vonalú korlátja, a hálófülke ajtájának geometrikus osztása, az absztrakt mintás heverő és párna. Az a modern térhatás, amelyről maga Molnár is azt írta: „A modern tér a helyiséget használó embernek mozgása minden pillanatában fordultatos, élénk látványt akar nyújtani, a kapcsolt terekben járás-kelés közt a legváltozatosabb áttekintéseket. Éspedig nemcsak a szabad áttekintés formájában, hanem esetleg áttetsző módon vagy tükröződés-képpen.”*

A Lotz Károly utcai lakásban a tolóajtó valójában eltolható fal, amelynek gondolata Molnárt már 1923-ban foglalkoztatta. 1933—1934-ben két kisebb munkájában is ennek szerkezeti megoldása, a berendezéssel való összehangolása érdekelte elsősorban. A *Felsőgödön* épített (9 m homlokzati szélességű) *vikendháza* beépített bútorokat, áttálatot tervezett, a hűvösebb, észak felé eső konyhát és teraszt pedig egy hatalmas, kétfal közé rejthető, eltolható üvegfallal különítette el a szobáktól (42—43. kép). Az elkülönítés — a korábbi megoldással szemben — az áttekintés, a szabad átlátás megtartásával történt. Bakos István és a textiltervező Szabó Éva közreműködésével kialakította, berendezte *Vázsonyi Endre újságíró* belvárosi lakását, amelyet — valamint saját lakását — Gropiusnak is érdemesnek tartott bemutatni budapesti látogatásakor, 1934-ben, mint a kortárs nyugat-európai lakás-

* Molnár Farkas: *Ablakok és ajtók szerepe az utolsó tíz évben*. Tér és Forma. 1938/5. 150—153.

tervezéshez fogható vállalkozást. A férfi- és a női szoba közé itt impozáns, tömör, a férfiszoba felőli oldalon feketére pácolt, a másik oldalon tapétával burkolt eltávolítható falat iktatott. A fal anyagában, formájában és színében tökéletesen illeszkedett a választékos ízléssel tervezett, érett funkcionalista berendezéshez, a férfiszoba tolóajtós, fehér jávorfa szekrényeihez, kék huzatú heverőjéhez, a női szoba citromsárga, lakkozott szekrényeihez és narancsszínű heverőjéhez.

A térkapcsolásban a leglátványosabb eredményt — változatosságban és felületi nagyságrendben — a Tyroler József építészmérnöknek, a felsőgödi nyaraló kivitelezőjének tervezett *Harangvirág utca 11. sz. családi háznál* érte el (45. kép). A futócsigákra függesztett, mennyezetig érő, könnyűlemez tolófalak már nem három, hanem négy lakóhelyiséget különítettek el egymástól. A tolófalak elmozdításával a négy téregységből — két vagy három téregység egybekapcsolásával — összesen 12 térkombinációt lehetett létrehozni; mindhárom tolófal kiiktatásával 100 m²-nyi lakótér alakult ki. Ezzel nemcsak egy dinamikus életformának biztosított változatos térbeli megnyilatkozást, de magának az élettevékenységnek is megadta a változtatáshoz, a szabad alakításhoz a lehetséges kereteket, racionális térbeli rendszerben gondolkodva. (Ennek a térrendszernek az alapelve olvasható ki a *Fiú légi játékszerrel* című Bauhaus-beli rézkarcából is.)

Molnár az épület tömegalakításában is ugyanazokkal a főbb architektonikus elemekkel dolgozott, amelyekkel korábban, mégis az oszlopos tornác, a loggia, a zárterkély, a szalagszerű ablaksor — ahogyan tagoltan egymás fölé sorakoznak — együttesen formai érettséget, klasszikus nyugalmat sugallnak (46. kép). Mindegyik elem hangsúlyosan, az épület arányainak, hosszanti formájának megfelelő elosztásban jelenik meg az épületen, még a kisebb magasságú ablaksor is. A tetőterasz — legalábbis egy része — a lapos tető kihasználását hangoztató elképzelésekhez híven zuhanyozóval, vízmedencével, napozóval, sőt bordásfallal felszerelt tetőkert (47. kép). A nyugati oldal kiérlelt tagolása két további épületen is érvényesül: mindkettő társtervezője Fischer József, aki évek óta Molnárral rokon szellemben dolgozott.

A *Csévi köz 7/a sz. villa* homlokzati kialakításába azonban beleszólt a megfelelő tájolás és az előnyös kilátás összeegyeztetése is (a Tyroler-háznál ez nem okozott nehézséget): a vasbeton pillérekre emelt emeleti szint ablaksora a kettős szemponthoz igazodóan lépcsőzetesen hátraugrik (48. kép). Így a hálószobánál nyugatabbra eső nappali és ebédlő előtt árnyékos, fedett terasz alakul ki (a mélyebb terasz a fénytől védettebb ebédlőé), s a három helyiség eszerint kap több vagy kevesebb napfényt. Az előzetes megfontolás alapján kialakított alaprajzi elrendezés meghatározta a homlokzat megjelenését.

Nagyobb szabású társtervezői megbízást jelentett az OTI pestújhelyi *Munkáskórházának személyzeti épülete* (49–50. kép). A megbízással az OTI és a szakminisztérium korábbi, kevésbé térgazdaságos építkezéseinek ellensúlyozásaként — amelyeket Molnár Farkas és Fischer József az alaprajz utólagos racionalizálásával ellenterv formájában bíráltak — az új építészet következetes képviselőinek alkalmat adott arra, hogy évek óta szorgalmazott térgazdaságos elképzeléseiket kivitelezhessék. A terv a „kollektív ház” utópisztikus ideájának részleges megvalósulása, a külföldi ösztönzéseken (Gropius, Le Corbusier) kívül széles körű elméleti munkát is felölelő közvetlen hazai előzmények nyomán, azok

végiggondolásaként alakult ki. A vállalkozás eredményesnek bizonyult, bár az adott társadalompolitikai alapelvek tekintetbevételével a végleges terven olyan módosításokat kellett végrehajtani, amelyek az új építészet lényegesnek tartott programpontjait érintették (vasbetonváz mellőzése, ablakok magassági méretének csökkentése stb.).

A téglatest alakú, kétemeletes épület mindössze a két felső szinten kapcsolódott alaprajzilag a „kollektív ház” gondolatához, a földszinten két kislakás-típust alakítottak ki a tervezők. Öt másfélszobás minimállakást alacsonyabb beosztású alkalmazottaknak (egyenként 54 m²-nyi alapterülettel, nyugatra néző fedett terasszal; volt bennük lakószoba, hálófülke, zuhanyozó, kis konyha áttárolóval) és három igényesebb, a lépcsőházból nyíló kétszobás lakást hivatali alkalmazottaknak (egyenként 76 m²-nyi alapterülettel). A két felső szint kétágyas lakásegységekből állt (egyenként kb. 16 m²-nyi alapterülettel, előtérrel, beépített szekrénnel, mosdóval, kis helyiséggel). A tágas és világos folyosókról nyíltak a társalgók, az ebédlők, a 6–6 helyes ételmelegítő konyhák, a fürdők és a WC-csoportok.

Az OTI és a Fővárosi Közmunkatanács még egy nagyszabású építkezéssel bizonyította az új építészet melletti állásfoglalását: a *Köztársaság téri bérházcsoport*éval (1933–1935). Kiviteli tervére — széles körű pályázat után — hat építész kapott megbízást, többek közt Molnár és Fischer. Az együttes három sávból áll — a sávos beépítést a hat építészből négy javasolta —, a középmagas épületek vasbeton, illetve acélvázak, elöl földszintes üzlettraktussal kapcsolódnak egymáshoz. A lakások egy- és kétszobásak, illetve garzonlakások, mindegyikhez terasz kapcsolódik.

Az új építészet mellett és ellen (1936–1944)

A bérház-spekulációval járó tervezői megalkuvások elkerülésére Molnár — nagyobb feladatként — továbbra is vállalt társasháztervezést, -építést, emellett — részben térkapcsolási problémáira választ keresvén — egy-kétlakásos családi házakat tervezett. Kivételnek számít az élete fő művének szánt *Magyar Szentföld-templom*, amely 1938-tól, a CIAM-csoport feloszlásától kezdve a korábbiaknál átfogóbb és azoktól merőben különböző térszervezési feladatot jelentett számára.

Molnár 1936-ban Zürich-Doldertalban tett látogatást, ahol Breuer Marcell, Alfred és Emil Rothtal közösen tervezett, magas szintű építetói igényekkel és technikai adottságokkal rendelkező több lakásos villaépületeit láthatta. Az utazás meggyőzte arról, hogy magyarországi tervező és magánépítető számára — a hazai adottságokkal és pénzügyi lehetőségekkel számot vetve — ez az út járhatatlan.

A látogatás, amelyről részletesen beszámolt a *Tér és Formában*, ugyanolyan határozott állásfoglalásra készítette, mint az 1930-as nemzetközi építészkongresszus alkalmával rendezett kiállítás: „Minél több részeredményt tudunk felmutatni hol az egyik, hol a másik irányban,* annál világosabb lesz előttünk, hogy a három tulajdonképpen: egy, csak egy-

* Ti. a szociális építkezés, az épületgépesítés és a korszerű téralakítás terén. (M. O.)

szerre érhető el, mert hiába vezetjük be a szériagyártásos építést az egész vonalon, ha nem tudjuk a széles néprétegek számára elérhetően gazdaságossá tenni. Hiába érjük el egy luxusházban a legszebb elvont (reális térelhatárolásoktól független) térhatást, ha a másik világban, egy csúnyán konkrét világban élő gazda, az ő saját légkörével azt előbb-utóbb dezavualja. És hiába építenek suta, kis, csúcsos munkás- és földműves házakat, ha azokból a technika tisztasága és a tárgyak fölötti új szellem hiányzik.”*

A beszámoló megjelenésével egyidőben, 1937 januárjában, ugyancsak Molnár szervezésével megalakult a CIAM-OST, és a párizsi CIAM-kongresszusra a csoport fél év alatt elkészítette a statisztikai adatokkal szemléltetett, tablókön bemutatott javaslatait az ország mezőgazdasági területeinek újjászervezésére. A munkában résztvevők: Borbíró Virgil, Földes Róbert, Halmos Béla, Ligeti Pál, Lossonczy Tamás, Major Máté, Pajor Zoltán — a Márciusi Front célkitűzéseivel összhangban s a mozgalom kibontakozásával egyidőben — egy átfogó gazdasági reform körvonalait vázolták fel, amely az érdekelt közép-dunamedencei csoportok munkája révén az egész térséget érintette volna. A kongresszusi anyag három kidolgozott témája — országstruktúra, szarvas-szentesi tájszervezési terv, a Magyar Út című lap ankétjához kapcsolódóan a dévaványai mintaház terve — Molnárt hamarosan a munka folytatására ösztönözte. A párizsi kongresszus magyar anyagát az ország mezőgazdasági átszervezésének vezérfonalául — a megtévesztő „nemzeti radikalizmus” reformtörekvéseiben bízva — eljuttatta az Iparügyi Minisztériumhoz. A mellékelt beadványban a program kidolgozására egy hivatalos intézet felállítását javasolta, elkészítette az intézet szervezeti szabályzatát és a munkatervét is. A beadványt a minisztérium — várhatóan — válasz nélkül hagyta.

A következő évben, 1938-ban néhány döntő fontosságú esemény, jelentős változás következett be életében, egzisztenciális helyzetében, ami kihatott további tevékenységére is. Az év tavaszán a Magyar Mérnöki Kamara a CIAM-csoport 1932. évi kiállítása miatt újból megindított rendőri eljárás ürügyén törölte tagjai sorából. A kizárás — az elveiben felhígult új építészet nagymérvű térhódítása s az ennek nyomán támadt klikkharc — érzékenyen érintette a mozgalom elismertetéséért kezdettől fogva, már a Bauhausban is küzdő Molnárt. 1938 nyarán részt vesz ugyan a CIAM-OST utolsó, athéni kongresszusán, amely az agrárvidékek építészeti kérdéseivel és a falusi lakosság egészségügyi berendezéseivel foglalkozott, hazatérése után azonban feloszlatta a belső ellentétektől megosztott csoportot. Ezt követően — egzisztenciális bizonytalansága és a „CIAM-ra nehezedő reakció” miatt a kivándorlás gondolatát forgatva fejében — levélben fordult az ekkor már az Egyesült Államokba emigrált és a Harvard-egyetemen oktató Gropiushoz. Molnár Gropius válaszleveléből — amelyet a nemzetközileg elismert építész a Mérnöki Kamara elnökének címzett, Molnár kizárása ellen tiltakozó levelét is mellékelve — az itthon maradásra szóló tanácsot olvashatta ki. „Ebben az országban még nagyon sok hely van, és talán az Ön számára is akadnak itt lehetőségek. Ilyesmit azonban óvatosan kell előkészíteni, mert a csapdák ijesztően megsokasodtak” — írta Gropius. Időközben Molnár

* Molnár Farkas: *A CIRPAC 9 éve. Tér és Forma 1937/1. 6.*

már javában dolgozott a Magyar Szentföld-templom tervén; ennek előmunkálataként kapcsolta össze athéni utazását szentföldi tanulmányútjával.

Ilyen előzmények után vállalta el a „nemzeti radikalizmus” álláspontját képviselő Országépítés című folyóirat szerkesztőbizottsági tagságát. Az Országépítés munkaközösségével — a CIAM-csoport annak idején Párizsba küldött, illetve az Iparügyi Minisztériumhoz eljuttatott anyagához és a CIAM-OST athéni kongresszusához kapcsolódóan — kidolgozta egy kísérleti szövetkezeti falu részletes tervét. Eközben, 1939 januárjában a Mérnöki Kamara — az 1932. évi CIAM-kiállítás ügyében 1933-ban hozott, felfüggesztett ítélet elévülésére való tekintettel — Molnárt visszavette tagjai sorába.

A tervezett szövetkezeti falu szerkezeti felépítését, életműködését hazai és külföldi ösztönzések, példák nyomán képzelte el. Derékszögű utcarendszerű, kertes településformát tervezett, gazdasági életének megtervezésében a népi írók — Erdei Ferenc, Féja Géza, Kovács Imre, Szabó Pál — elgondolásaira, az északi államok szövetkezeti kísérleteire támaszkodott, de nem volt ismeretlen előtte — bár a faluközösség technikai eszközökkel való felszerelésében a hazai adottságokhoz igazodott — Le Corbusier 1934-es szövetkezeti falu terve, amelyet egy franciaországi megye felkérésére készített. Molnár falualapítási vállalkozásának egy nyilas képviselő parlamenti interpellációja vetett véget.

Molnár nemzeti radikalizmushoz fűzött reményei illúzióknak bizonyultak. Településtervezési kísérleteit, terveit — a politikai kötéltańc ellenére — korábbi városrendezési elgondolásaihoz hasonlóan átszötte a szociális reform gondolata, ennek igényében osztozott azokkal, akik nála mélyebben élték át a korabeli magyar társadalom feszítő ellentmondásait.

Családi házait Molnár 1936 után is a rendelkezésre álló anyagokra és szerkezetekre való tekintettel tervezte. Kiemelkedik közülük két 1937-ben készült villája: az egyiket — Trombitás út 32., a Pasaréti út 7. sz. társasházhoz kapcsolódóan — egy részvénytársasági igazgatónak, Bajai Ernőnek, a másikat — Mese utca 8. — egy mérnöknek, Kovács Andornak építette.

A *Trombitás úti villa* alaprajzi elrendezésében megegyezik a korábbiakkal; a magasszintet az egyteres lakóhelyiség foglalja el, az emeletet pedig három szoba, amelyek egy tágas, központi elhelyezésű hallból nyílnak (51–53. kép).

A lakás figyelemreméltó újdonsága a belső lépcsővel összekapcsolt lakótér, amely térbelileg tagolt, igen változatos nézeteket nyújt (54. kép). Tagolják — térszervezési csomópontokat alkotva — a szerkezeti vasbeton oszlopok, az erkély falának kiszögellése, a virágablak, az ebédlőrész elkülönítésére szolgáló tolófal s egy különleges szerkezetű, a lépcsőt a lakótérrel összekapcsoló, illetve attól elkülönítő, S alaprajzú ajtó, mellette pedig egy 3 m átmérőjű, félkörű tárcsa, amelynek megnyitásával s a lépcsőre, korlátra való tekintettel a helyiség térhatásában megnövekszik. Az oszlopot mint szerkezeti és vizuális térszervező elemet Molnár itt emeli be a belső térbe. Az elfordítható ajtóval és tárcsával pedig kísérletet tett egy összetettebb, a derékszöveget megbontó s két szintet új módon összekötő térkapcsolásra oly módon, hogy ebbe a téregyüttesbe — egy társadalmi státushoz kötődő társas összejöveletekkel, estélyekkel együttjáró életforma jellemzőjeként — a nyugalmi helyzetű s a térben ide-oda mozgó, a kör alakú tárcsa nyitott helyzetében pedig a lépcsőn fel-le közlekedő embert, a vendégsereget is belefoglalta.

A tértágítás egy további, Breuer Marcell és mások által is alkalmazott módját kísérelte meg Molnár a *Mese utcai*, felnyitott homlokzatával a délkeleti fekvésű kertre néző, földszintes családi házban (58–60. kép). (Az alagsorban legtöbbször a házmesterlakást, a gazdasági helyiségeket, a fűtőberendezést, a mosókonyhát és a garázst helyezte el.) A ház főfalai délkeleti irányban széttartanak — a természetes emberi mozgásnak a tompaszögű, öblös, íves tételhatárolás jobban megfelel, mint a derékszögű —, íves záródású a kert homlokzat, széttartanak a válaszfalak is, egy-egy szobasarok, beépített szekrény homorú vagy domború felületű, úgy, ahogyan a lakótér három helyiségének egybenyitásával kialakuló téráramlás azt megkívánja. Ez a téráramlás — egy-egy alkalmas pontra szerkesztett vasbeton oszloppal is irányítva — a virágablak felé tart, s itt sem szakad meg, hanem egy szétnyíló és íves záródású, alul szabályos terméskövekkel kirakott, felemelt virágágyásban folytatódik a virágablakon túl. A nyugatra néző virágablakot és -ágyást az erős napfény ellen napellenző sátor tető védi. A különböző jellegű elemek közti feszültség kielezéseként — amelynek elvét Molnár még a Bauhausban sajátította el, s amit Breuer az 1934-es budapesti látogatásakor az új esztétikum alapelveként határozott meg — Molnár a teli falakat átlósan rakott sima és dísztelen, piros palalemezekkel, a kiváltókat és a vázkitöltő falakat szürke hullámpalával burkolta. A beépített bútorokat egyszerű, zöld színű, mesterséges pergamennel borította.

Későbbi tervezésű családi házainál Molnár nem alkalmazta a tértágításnak, egy újfajta térszervezésnek ilyen különleges módját, egy épülete és egy lakásterve jelzi csupán, hogy a tolófalakkal megoldható térszervezés, térbővítés gondolatával mégsem hagyott fel. Korábbi épületeinél a könnyű lemezből vagy üvegből készült válaszfalakat vízszintes irányú mozgásra tervezte. Az 1939-ben épült vasbeton vázas, lapos tetős, beépített szekrényekkel felszerelt *Vércse utca 4/a–b sz. ikerházban* a három emeleti helyiséget — nappali, férfiszoba, női szoba — két válaszfal függőleges irányú elmozgatásával kapcsolta egybe (61–62. kép). Ugyanezt a megoldást alkalmazta két helyiség egybefűzésére a másik, kisebb lakásban. A leengedett falak az alsó szinten részben ugyancsak válaszfalként funkcionáltak. Ugyanebben az évben egy osztott légterű (karzatos) lakás terve is foglalkoztatta: elképzelése szerint a lakás előtt végigfutó terasz a szoba üvegfalának előreléptetésével télen bevonható a lakótérbe (63. kép). Elgondolását a *Pentelei Molnár utca 3. sz. házban* kivitelezte 1940-ben: az üvegfal az emeleti fogadóteremhez kapcsolta a teraszt (64. kép). Amíg a Harangvirág utcai Tyroler-házban a lakótér maximális tagolását a három eltolható válaszfalal gyakorlatilag megoldotta, 1939-ben — a térszervezési gondolatmenet folytatásaként — megkísérelte a külső tehermentesített falak elmozgatását is; a falat végül is valamennyi térirányban elmozdíthatóvá tette.

A családi ház tervezését, építését „az állandóan problémákkal birkózó Molnár” (Kozma Lajos) széles körű kísérleti lehetőségnek tekintette, a látványos, hatásos tömegalakítás vagy felületkiképzés korábban sem foglalkoztatta. A (nyitott) teraszt, a loggiát, a zárt erkélyt, az oszlopos tornácot sztereotip elemként alkalmazta, mindig ott, ahol szerkezeti, tájolási vagy más szempontok megkívánták, de nem ragaszkodott — mint láttuk — egyik-másik kialakult formájához. Épített családi házat az évtizedfordulón a klasszikus új építészeti elvei szerint (*Vércse u. 4/a–b 1939; Pentelei Molnár u. 3. 1940.*). Egy-egy épületén — amit ebben az időben még Le Corbusier is indokoltan tartott — rusztikus kváderkövet

használt (*Pécs, Surányi Miklós u. 18.*). Ugyanitt a lakószoba (egyben zeneterem) ablaksora fölé szürke hullámpala napellenzőt szerkesztett, amely felhúzza s egyfajta mozgatható falat képezve, a házi összejövetelek helyéül szolgáló tetőteraszt az utca felé elfedte. Egy — csak fotóról ismert — nyeregtetős (vasbeton?) épületéhez az oromfal felőli oldalon — nyomott íves tornácot (!) szerkesztett, s ugyanilyen boltívvel alakította ki az emeleti loggiát (70. kép).

Lapos tetősnek, alul kváderköves, az ablakokat íves mélyedéssel összefogó homlokzatúnak, belső lépcsősnek tervezte a *Széher út 84. sz. családi házat*. A lapos tető vasbeton helyett üveglemez szigetelésű fafödémből készült (helyére később magas tető került), amelynek a technikáját — sok más későbbi, nemzetközileg is úttörő szerkezeti és technológiai eljárással együtt — Sámsondi Kiss Béla dolgozta ki. Az ő előnyös anyagi ráfordítással alkalmazható újításairól jegyezte meg Molnár 1941-ben: „Miért nem ismertem tíz éve? Ma nem kellene a régi vagy az új építés kérdéseiről vitatkoznunk. Mert az ország erszénye kimondta volna a döntő szót. Fele áron újat, vagy drágán és ósdit. Ki mert volna a felelettel habozni?”*

A 2–3 emeletes, 5–10 lakásos — részben garzonlakásos — társasházaknál, ahol az értékesíthetőség fő szempontja a jó alaprajzi elrendezés és a tágas helyiségméret volt, nem sok tere nyílt a kísérleteknek (*Pasaréti út 7. 1936; Székács u. 17. 1939; Tarcali u. 2. 1942; Istenhegyi út 9/a, 1944, átalakítással befejezve a háború után*). Ezek közül a *Pasaréti úti társasház* a korábbi tömegalakítási kísérletek egyik alkalmazása; míg a *Toldy-társasház* főhomlokzatát 1932-ben a zárterkély megsokszorozásával alakította ki, itt teljesen elkülönített, mély loggiákkal tagolta a homlokzatot (55. kép). Mindkettő a fővárosi bérházak gyakran alkalmazott, kiegyensúlyozott hatást keltő típusa.

A *Pasaréti úti társasház* előcsarnoka is egy régi gondolat megvalósulása: még a KURI-program idején, 1923-ban merült fel benne (56. kép). Miközben a bérházspekuláció nemeskő burkolatú épületekkel, márvány borítású vesztibülők, lépcsőházak álpompázó kiképzésével csalogatta magához az ingatag gazdasági konjunktúra kihasználóit, Molnár — az „architektúra bekoordinált részeként” — egy maga tervezte társművészeti együtttest alakított ki. A délnyugati bejárati ajtó kör alakú üvegbetéteihez felhasználta a spektrum színeit, a padlózatot egyszerű fekete-fehér kőlapokkal burkolta, az előcsarnok oldalfalára 1923-as terve alapján — mesterséges pergamenből és különleges színes üvegből — egy absztrakt konstruktivista faliképet készített. (A *Trombitás úti* és a *Széher úti villa* reliefje, a *Tarcali utcai társasház* vonalas fémplasztikája Boda Gábor munkája.)

* *Székely furfang a vasbetonban. Molnár Farkas vitája Sámsondi Kiss Bélával. Híd 1941. ápr. 8. 44–45.*

Molnár 1937-ben megismerkedett P. Majsai Mór ferencrendi szerzetessel, a Magyar Szentföldi Biztosi Hivatal vezetőjével. A magyar biztosi hivatal történelmi múltra tekintett vissza; a XVIII. században Mária Terézia alapította. Feladata az volt, hogy a szentföldi kegyhelyek fenntartásához, gondozásához szükséges költségekről adományok révén gondoskodjék. A hivatal működését II. József felfüggesztette, majd 1842-ben V. Ferdinánd visszaállította, s tevékenységében nem okozott törést a Monarchia felbomlása sem. Majsai Mór 1932-ben, szentföldi utazása nyomán elhatározta, hogy Budapesten felépítteti „a szentföldi szenthelyek másolatát, ahogyan azok ma vannak Palesztinában”. 1937-ben a Heinrich—Tömöry-alapítvány biztosította a telek megvásárlását a Hűvösvölgyben, s ezzel egy időre elhárult az akadály a modern építészeti felfogással aligha összeegyeztethető gondolat megvalósítása elől. Molnár vállalta a megbízást, amelynek egyházi részről különleges jelentőséget adott az 1938-as Szent István-émlékév közeledte. Az emlékév egybeesett II. Szilveszter pápa, a francia születésű Gerbert d’Aurillac születésének ezeréves évfordulójával (amit a liberális magyar sajtó szükségesnek is tartott hangsúlyozni), aki — mint ismeretes — a korona adományozásával Istvánt és népét a nyugati egyházhoz kötötte.

Molnár — minthogy Majsai gazdag szentföldi fotóanyaggal rendelkezett — elkészítette a Magyar Szentföld-templom első tervvázlatát, s ennek alapján a makettjét. Mindkettő — eltekintve magától a programtól, a másolatok beépítésétől — közelebb áll az új építészet szelleméhez és a modern magyar templomépítészet alkotásaihoz — elsősorban Árkay Bertalan városmajori templomához —, mint a végleges változat. Az ovális alaprajzú térhez Molnár mindkét hosszanti oldalon szabályosan kapcsolódó, íves záródású kápolnasort tervezett, melyet ablaksorral nyitott meg (a fényt tehát oldalról kapta volna a hatalmas belső tér). A szentélyt hasáb alakú tömbbe elhelyezve képzelte el, a kaput íves lefedésű támaszsorral kötötte a külső térbe. A Biblia szerinti legfontosabb kápolnát, a Szent Sírét az ovális tér középpontjában gondolta felállítani.

Két szembetűnő mozzanat Molnár téralkotó képzetére utal: a kápolnák azonos alaprajzi kontúrja a Mese utcai villa „tértágító” sémáját utánozza, míg a gyors vázlat egészében egy „organikus” úszó-lebegő tértest vetületének tűnik. Az ovális tér konstrukciós megoldására a vázlatból nem következtethetünk. Annyi mindenképpen kiolvasható a hevenyészett, bár Molnár által fontosnak ítélt rajzból (vázlatkönyvébe beragasztva maradt fenn),

hogy az ekkori alkotásaiban jelentkező térszemlélet (Trombitás úti, Mese utcai villa, a Pasaréti úti épület térhatású, absztrakt-konstruktivista faliképe) továbbfejlesztéséről van szó, egyelőre a korábról ismert szimmetrikus elrendezés szerint, az „elemek” megsokszorozása formájában.

A tervvázlat elkészülte után 1938-ban Palesztinába utazott, hogy a templomba beépítendő kegyhelymásolatok eredetijéről pontos mérnöki felmérést készítsen, ilyenek ugyanis korábban nem készültek. Mint írta, „olyan rajzokra, sőt anyag- és színmeghatározásokra volt szükségünk, amelyek a részlethű másolatok elkészítését lehetővé teszik”. Összesen 24 bibliai színhely, emlék felmérését végezte el nem egészen egy hónap alatt, szinte egyedül, komolyabb segítség és felszerelés nélkül. Ezek közül a végleges terv szerint 19 került volna beépítésre, jóval több, mint amennyi az eredeti tervvázlatban szerepelt. 1940 augusztusában sor került az alapkő letételére, 1942-ben a biztosí hivatal vezetője megkapta a Központi Egyházművészeti Hivatal elismerő beszámolóját a végleges tervről, majd a hercegprímási hozzájárulást. Megindult az építkezés, a kápolnák egy része 1944 végéig elkészült, s folytatódott a munka a felszabadulás után is. A munkálatok vezetését Molnár 1945 januárjában bekövetkezett halála után Szendrői Jenő vette át. Elkészült a központi teret lefedő héjkupola zsaluzata is, a templom befejezésére azonban nem került sor, az építkezési munkák 1949 elején megszakadtak.

A *Magyar Szentföld-templom* Molnár nagyszabású tervei közül az egyetlen, amely, ha csak félbe-szerbe valósult is meg, építészeti munkásságát merőben új vonásokkal egészíti ki (65–69. kép). Korábban is az adott, jobbára kisszerű feladatokhoz, kényszerű kötöttségekhez alkalmazkodva öntötte formába folytonosan változó, külsődleges stílusjegyek helyett a téralakításra összpontosító elgondolásait. Így a Pasaréti út 7. és az eredeti tervben a vele közvetlen kapcsolatban álló épület különös helyszínrajzi együttese, a két épület egymáshoz viszonyítottan elforgatott alaprajzi elrendezése hasonlóképpen kényszerű kötöttségből, a saroktelek célszerű, gazdaságos kihasználásából következett. A Szentföld-templommal is — az építetűi program elfogadásával — a klasszikus értelmezésű, racionális elveken alapuló új építészetet meghaladó, de annak korszerű technikai eredményeit kiaknázó törekvések egyik időben korai kísérleti objektumát hozta létre. Ebből a szempontból az épület egyházi rendeltetése másodlagosnak tekinthető, lényegesebb ennél a tér- és tömegalakítás sajátos módja, ahogyan az a számos részre bomló s a hatalmas térrel összefogott, mégis egységes épülettervben megnyilatkozik.

A Központi Egyházművészeti Hivatal vezetője, Molnár Ernő jelentésében a tervezett épület összbenyomását ismerteti, s fogalmat ad a kápolnák rekonstrukciós alapelvéről, ami azok egységes hatású, a modern építészeti szemlélettel végül is összeegyeztethető kialakítását egyáltalán lehetővé tette. A jelentés vonatkozó részlete: „A felületek kiképzésében a tervező bizonyos művészi szabadsággal jár el. Elhagyja a közelmúltban odahelyezett, oda nem illő, egyébként is értéktelen részleteket, díszítéseket, oltárokat, képeket, és helyettük korszerű, egyszerű s a hely méltóságához illő tárgyakat helyez. Az eredeti időből vagy a középkorból származó részletek, amint az újabb keletű, de művészi értékkel bíró berendezések, minden részletükben a templomba kerültek. A templom főbejárata a Szent Sír-templom bejáratával egyezik. A fent felsorolt adottságokhoz csatlakozó templomtér

korszerű elgondolású, ez a legalkalmasabb a különböző jellegű és a mértaniasságot sokszor nélkülöző kápolnák keretbe foglalására.”*

Az ellipszis alaprajzú (tengelyek mérete: 40 és 25 m) teret fedte volna a 20 m magas, kis méretű ablakok beiktatásával tervezett héjkupola, körben húsz karcsú vasbeton oszlop alátámasztásával. A kupola alatt kiszélesedő, „indifferens” hatásúnak elgondolt központi teret magas oldalfal fogja közre, amelynek felső részén — egyházi építészeti reminiscenciák felidézése nélkül — négyzetes osztású kettős ablaksor fut körbe. Ehhez a tekintélyes nagyságú térhez csatlakoznak a kápolnák, közülük kettő — az alsó szinttel összefüggésben hasáb alakú tömböt alkotva — belső lépcsőn megközelíthetően az emeleti szintre került volna, a többi az alsó szintre. A Szent Sír-kápolna — a korábbinál szerencsésebb megoldással — a főoltár hátsó részéhez kapcsolódik. Az alsó kápolnák közül kettő — egyik a megváltástörténet kulcsfontosságú mozzanatát képviselő Betlehemi barlang-kápolna — az épület különben szimmetrikus jellegét megbontva kilép a külső falból, illetve kétfelé ágazván, belenyúlik a külső térbe, ahonnan szintén megközelíthető.

Így a korszerű, nagy jövő előtt álló héjszerkezet egy valóban egységes tér lefedésére szolgál, ám ehhez a térhez — a racionális térszerkezet tagadásaként — különböző nagyságú és különböző szintű, szabályos és szabálytalan, barlangszerű és épített kápolna formájú, ünnepélyes és intim jellegű téregységek kapcsolódnak. Ez a térrendszer — Molnár korábbi térkapcsolásaival ellentétben — irracionális, térhatása is az, nem az épület rendeltetéséből, hanem a téregyüttes sajátos formájából következően. Ez az irracionalitás jellemzi a tömegalakítást is. A belső központi tér és az oldalsó terek köpenye — a terv és az elkészült részek alapján — illendően modern megjelenésű, a kupolarész oldal-falai faragott, sima terméskővel, a kápolnák külső falai faragott, szabálytalan alakú terméskővel burkoltak. Ez a burok azonban — ránézésre aligha megállapíthatóan — középkori emlékek, kegyhelyek másolatait takarja. Maga a főbejárat is kópia, a XI. században épült jeruzsálemi Szent Sír francia román bazilikáé. Az épület alaprajzilag szimmetrikus beosztású, de az egyes térrészek belső elrendezése — összességében — csupa szabálytalanság, eleve kihasználhatatlan felületekkel. Ezt a nagy vonalaiban szimmetrikus beosztást a Vizitáció szentélye és a Betlehemi barlang kívülről láthatóan is kirívóan megbontja.

Mindez valóban a modern építészet szellemének, tisztán racionális elveinek a megtagadása, ami Molnár munkásságában — mint láttuk — nem előzmény nélküli. A Magyar Szentföld-templom is térrendszerben való gondolkodásából eredt, de létrejöttéhez fel kellett adnia a racionális jellegű térszervezés alapelveit, nemcsak a derékszögű lehatároltságot, hanem az egyértelműséget, a világos áttekinthetőséget is. Ehelyett el kellett fogadnia — már csak a programból következően is — egy másfajta térszervezés adottságait, amelynek a lehetőségét két korábbi épülete (Trombitás úti, Mese utcai villák) téralakításában módja volt kipróbálni. A Szentföld-templom tervében így lépett előre az ún. posztmodern építészet irányába. Kísérlet volt ez a terve, épülete is, mint nem egy megelőző alkotása.

* A Magyar Szentföld tíz éve (1936—1946). Magyar Szentföld kiadása, Budapest 1947.

Molnár Farkas építészeti problémaköre igen korán, pályakezdése első éveiben kialakult, számos grafikában, vázlattervben, alaprajzban, a KURI-programban rögzítette is ezeket. A weimari Bauhaus mint a legfrissebb törekvések gyújtópontja és módszeres kísérleti bázisa, egész életre szóló indítást adott munkássága számára. Építészeti és ezzel összhangban álló belsőépítészeti életműve az ottani architektonikus elgondolások tervekben szerteágazó, megvalósult munkákban célratörő kifejtése. Avantgárd építész volt, úttörő szerepének megfelelően térkapcsolási, belsőépítészeti és társművészeti problémák felvetése, mondhatni egyszerű rögzítése érdekelte, sztereotípiák helyett a megoldáshoz vezető utak, lehetőségek kitapintása. A felmerülő problémákat folytonos változásokban, kibomlásukban és kibontakozásukban érezte, így jutott el a konstruktivizmustól, a De Stijltől, az ortodox „Bauhaus-stílustól” — esetenként társtervezők közreműködésével — az érett funkcionalizmus és a klasszikus design jegyében álló épületek, tárgyak létrehozásáig.

Tervezői gondolkodásának alapvető vonása a rendszeralkotásra való törekvés. Minden egyes építészeti, térkapcsolási problémát kiterjedten, széles összefüggéseiben vizsgált, a rész és egész viszonylatában gondolkodva kereste a leginkább megfelelő megoldást. Így dolgozott már a Bauhausban (bútor—lakás—ház—város összefüggő, racionális tervezése), és rendszerben való gondolkodást jelentett a CIAM-kongresszusok fokozatosan táguló programja is, ennek keretében — a hazai társadalmi állapotok mélyebb elemzése révén — a vázlatos országtervezési munka, legfőképpen pedig az építészeti tevékenységének reális tartalmat adó térkapcsolási feladatok megoldása. Ez utóbbiakat eleinte az új építészet racionális elveinek (vázszerkezet, szabad alaprajz, homlokzati falak megnyitása, új anyagok alkalmazása, lapos tető) tételszerű alkalmazásával dolgozta ki, és a lehetőséghez képest meg is valósította őket. Időközben lazított is rajtuk. A családi ház, a kisebb társasház az új építészet első „forradalmi időszaka” után is széles körű kísérleti alkalmat biztosított számára, tervezésük során szerzett tapasztalatait részben néhány nagyobb tervezői, illetve társtervezői megbízásánál is hasznosítani tudta.

Mikor a klasszikus új építészet racionális elvei szűknek bizonyultak térkapcsolási problémái megoldására, nem habozott feladni azokat. A weimari évek kísérleteiből, a „forradalmi építészet” eredményeiből további, építészeti szemléletét megtermékenyítő ösztönzést meríthetett. Felfrissült belsőépítészeti leleményessége, konstrukciós készsége (több funkciós bútor;

két helyiségben használható bútor; forgóajtó beépítése elfordítható falrészként; zárható-, nyitható forgótárcsa beillesztése a válaszfalba; elforgatással mellvéddé alakítható napvédő tető), tágult építészeti, szerkezeti szemlélete is (a tartószerkezet elosztása a külső és a belső térben; tértágító alaprajzi megoldások alkalmazása). Belsőépítészeti megoldásaiban, amelyek valóságos térproblémákat feszegető architektonikus integrációknak tekinthetők, a harmincas évek közepén emelkedett arra a szintre, amelyet kivitelezett építészeti munkái képviseltek.

Az úttörő vállalkozás, egy új térkapcsolási mód és térrendszer megoldása érdekében mondott le a racionális téralakítás kidolgozott eljárásairól. Ez a vállalkozása is — mind az azt előkészítő munkákban, mind magában a befejezetlenül maradt Magyar Szentföld-templom esetében — rendszeralkotásra irányuló törekvéséből eredt.

Ez jellemezte várostervezési elgondolásait is. Kezdetben Le Corbusier városmodelljét vette alapul, módosítva azon. Kidolgozta egy-egy részletét építészek, belsőépítészek, formatervezők közreműködésével, ebbe az elgondolásba egy-egy kísérleti családi háza is beleillett. Újabb csoportmunkával — az 1937. évi párizsi CIAM-kongresszus programjához igazodóan — átfogó, regionális tervezésre irányította figyelmét, miközben urbanisztikai szemlélete kiterjesztésére kényszerült. Le Corbusier modelljét — elméleti szinten — F. L. Wright és az organikus városépítés modelljével egészítette ki. Falualapítási terve az urbanisztikai szintézis jegyében álló tervezés eredménye, két fő szempontja: a településnek a tájjal való kapcsolata (bekötő út helyes vezetése, faluközpont helyének kijelölése, utcák, épületek megfelelő tájolása stb.), valamint a faluközösség megteremtése arra alkalmas közösségi rendeltetésű épületek (elsősorban kultúrház, amely egyben igazgatási és üzletközpont is) kialakításával. Faluterve egy gondolati rendszer urbanisztikai zárófejezete, amely — Molnár ekkori belső térszervezési elgondolásaihoz hasonlóan — korábbi, az új építészeti ortodox elveivel csak részben egyező elméletekre vezethető vissza. Maga a modell, Molnár számos kezdeményezéséhez hasonlóan, egészében és részleteiben — ha merőben ellentétes eszmerendszer jegyében született is, számos olyan vonást mutat, amely a hatvanas és a hetvenes évek mezőgazdasági politikája eredményeként szövethetési rendszerünkben, vidéki építészeti rendszerünkben, településtervezésünkben is megfigyelhető. Végző fokon az alig valamivel korábbi országtervezési CIAM-munka is a felszabadulás után meginduló, majd a hatvanas években nagy lendületet vett, az egész országra kiterjedő regionális tervezés előképének, a helyi adottságokat messzemenően figyelembe vevő kísérletnek tekinthető.

Molnár építészként, belsőépítészként, teoretikusként, csoportmunkák szervezőjeként a Bauhausban kialakított, térben való gondolkodás következetes képviselője maradt mindvégig. Épületeit, amelyeket eleinte a racionális, majd a harmincas évek második felében az irracionális térhatás elvei szerint oldott meg, fokozatosan kibontakozó, rendszerelvű térkapcsolás jellemzi. Ugyanez a rendszerelvű gondolkodás irányította a városi és a falusi szociális építéssel összefüggő, sőt — konkrét feladatként — eszmeileg az egész országra kiterjedő regionális tervezési munkáit is.

W. F. Molnár, Farkas—Stefan, H.: *Italia*. 12 orig. Lithogr. Druck Staatl. Bauhaus, Weimar 1922.
Staatliches Bauhaus Weimar 1919—1923. Bauhaus Verlag, Weimar—München é. n. [1923]
 Gropius, Walter: *Internationale Architektur*. Albert Langen, München 1925
Molnár Farkas munkái, 1923—1933. Magyar Műhely Szövetség kiadása, Budapest é. n. [1933]

A Tér és Forma című lapban közölt cikkek, tervek, épületek, lakások:

Molnár Farkas: *A lakásépítés racionalizálása*. 1928/3. 99—102.
A második nemzetközi kongresszus az új építésért. 1930/1. 10—14.
Egy modern több lakásos villa Budapesten. Ligeti Pál és Molnár Farkas műve. 1930/1. 1—3.
Egy építész lakása. Molnár Farkas műve. 1930/4. 143—147.
 Molnár Farkas: *A bérlakás lakhatóvá tétele*. Erdődy-lakás, Molnár Farkas munkája. 1931/4. 135—137.
 Bierbauer Virgil: *A Pasaréti úti kislakásos telep*. 1931/10. 305—326.
Családi ház a Rózsadombon. Ligeti és Molnár építészek műve. 1931/10. 327.
 Stern Károly: *A CIRPAC magyar szekció Kollektív ház kiállítása*. 1931/10. 331—334.
 Bierbauer Virgil: *A korszerű építészet: forma vagy tartalom*. 1932/1. 1—26.
 Szerk. [Bierbauer Virgil] és Preisich Gábor: *CIRPAC. A magyar szekció legújabb munkái*. 1932/12. 381—411.
 Szerk. [Bierbauer Virgil]: *A CIRPAC magyar csoportjának 1933. évi munkái*. 1934/1. 1—36.
 Fischer József: *A CIRPAC magyar csoportjának munkássága*. 1935/1. 3—26.
OTI-bérházak Budapesten. 1935/7. 185—195.
 Szerk. [Bierbauer Virgil]: *Egy magyar építészcsoport*. 1936/1. 8—32.
Az OTI pestújhelyi munkáskórházának személyzeti háza. Tervezték: Molnár Farkas és Fischer József. 1937/1. 15—18.
 Molnár Farkas: *Új építés nagyobb léptékben*. 1937/12. 351—355.
 [Két épület ismertetése] 1937/12. 364—372.

Sartoris, Alberto: *Encyclopédie de l'architecture nouvelle. I. Ordre et climat méditerranéens*. Hoepli, Milano, 1957.

Preisich Gábor—Benkhard Ágost: *Budapest építészete a két világháború közt*. Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények, 1967/3—4. 461—524.

Janáky István: *Molnár Farkas (1897—1945)*. Magyar Építőművészet. 1967/5. 54—59.

Wingler, Hans M.: *Das Bauhaus 1919—1933*. Bramsche, Köln 1968.

Major Máté: *Az építészet új világa*. Tanulmányok. Gondolat, Budapest 1969. 401—410.

Merényi Ferenc: *A magyar építészet 1867—1967*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest 1970.

Gábor Eszter: *A CIAM magyar csoportja (1928—1938)*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1972.

- Hüter, Karl-Heinz: *Das Bauhaus in Weimar*. Akademie Verlag, Berlin 1976.
- Mezei Ottó: *Molnár Farkas és a Magyar Szentföld-templom*. Építés- és Építészettudomány 1977/4. 409—437.
- Mezei Ottó: *Adalék az 1923-as Bauhaus-fordulathoz*. Építés- és Építészettudomány 1977/4. 450—453.
- Humblet, Claudine: *L'évolution du Bauhaus de Weimar de 1919 à 1925*. Bruxelles 1977 (Disszertáció).
- Schlemmer, Oskar—Moholy-Nagy László—Molnár Farkas: *A Bauhaus színháza*. Corvina, Budapest 1978.
- Steinmann, Martin: *CIAM Dokumente 1928—1939*. Birkhäuser, Basel—Stuttgart 1979.
- Salamon Konrád: *A Márciusi Front*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1980.
- Vámosy Ferenc: A „nemzeti művészet” fogalma az építészetelméletben. In: *Magyar művészet 1890—1919*. Szerk. Németh Lajos. Akadémiai Kiadó, Budapest 1981. I. k. 103—107.
- Gábor Eszter: *Molnár Farkas kockaházai*. Művészettörténeti Értesítő 1981/4. 277—281.
- Mezei Ottó: *Időszerű gondolatok az „időszerűtlen” Bauhausról*. Magyar Építőművészet 1982/3. 13—15.
- Juhász Gyula: *Uralkodó eszmék Magyarországon. 1939—1944*. Kossuth Kiadó, Budapest 1983.
- Körner Éva: *A korszak egyetemes képzőművészetének főbb tendenciái*. In: *Magyar művészet 1919—1945*. Szerk. Kontha Sándor. Akadémiai Kiadó, Budapest 1985. I. k. 23—33.
- Mezei Ottó: *Még egyszer Molnár Farkasról*. Magyar Építőművészet 1985/5. 13—15.
- Pamer Nóra: *Magyar építészet a két világháború között*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest 1986.
- Forbat, Fred: *Erinnerungen eines Architekten aus vier Länder*. Bauhaus Archiv, Berlin.
- Gassner, Hubertus [Hrsg.]: *Wechselwirkungen. Ungarische Avantgarde in der Weimarer Republik*. Jonas Verlag, Kassel 1986.
- Mezei Ottó: *Kölcsönhatások: magyar avantgarde a Weimari Köztársaságban. Kiállítás Kasselben*. Magyar Építőművészet 1987/1. 56—57.

Képek

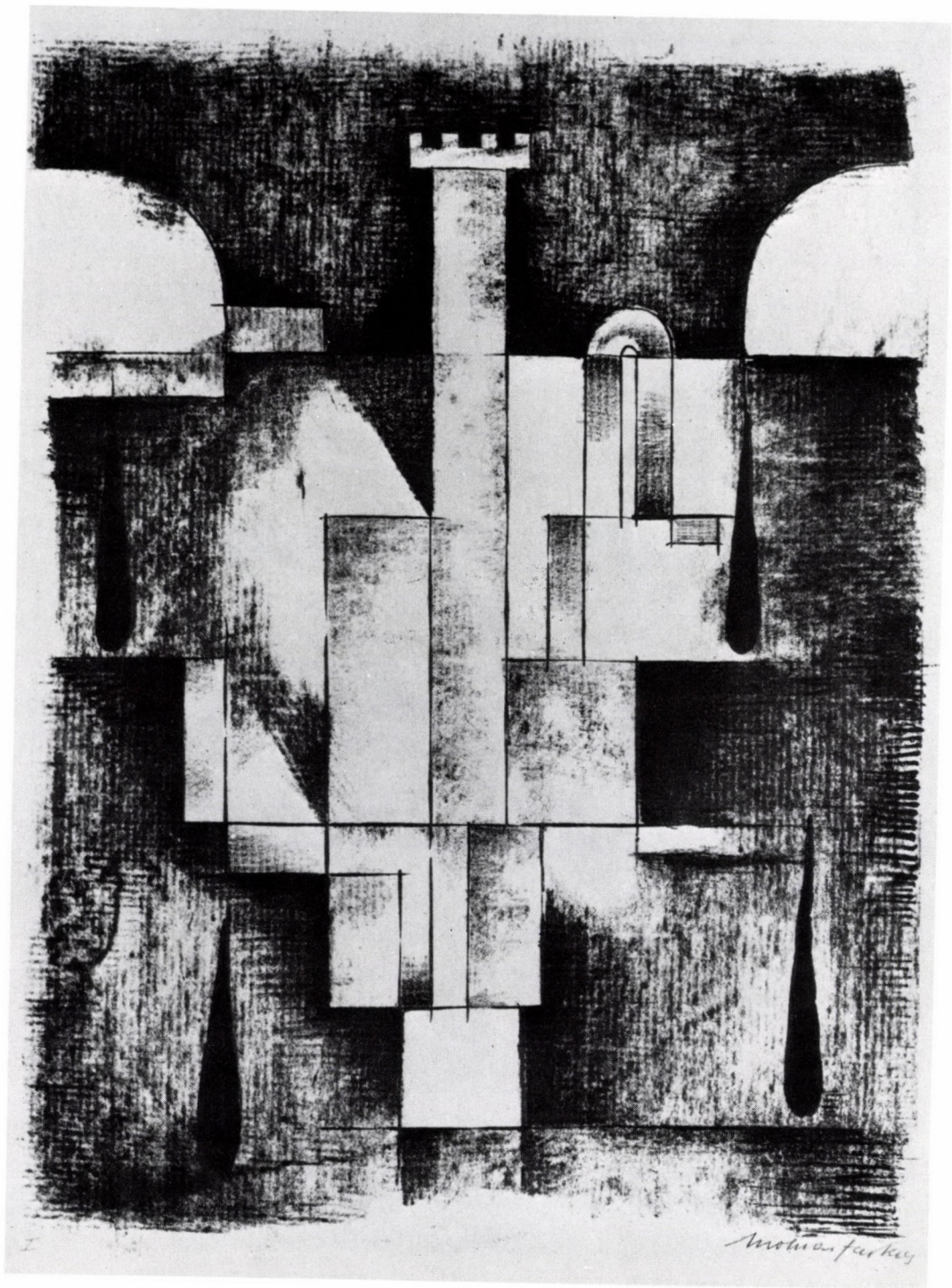

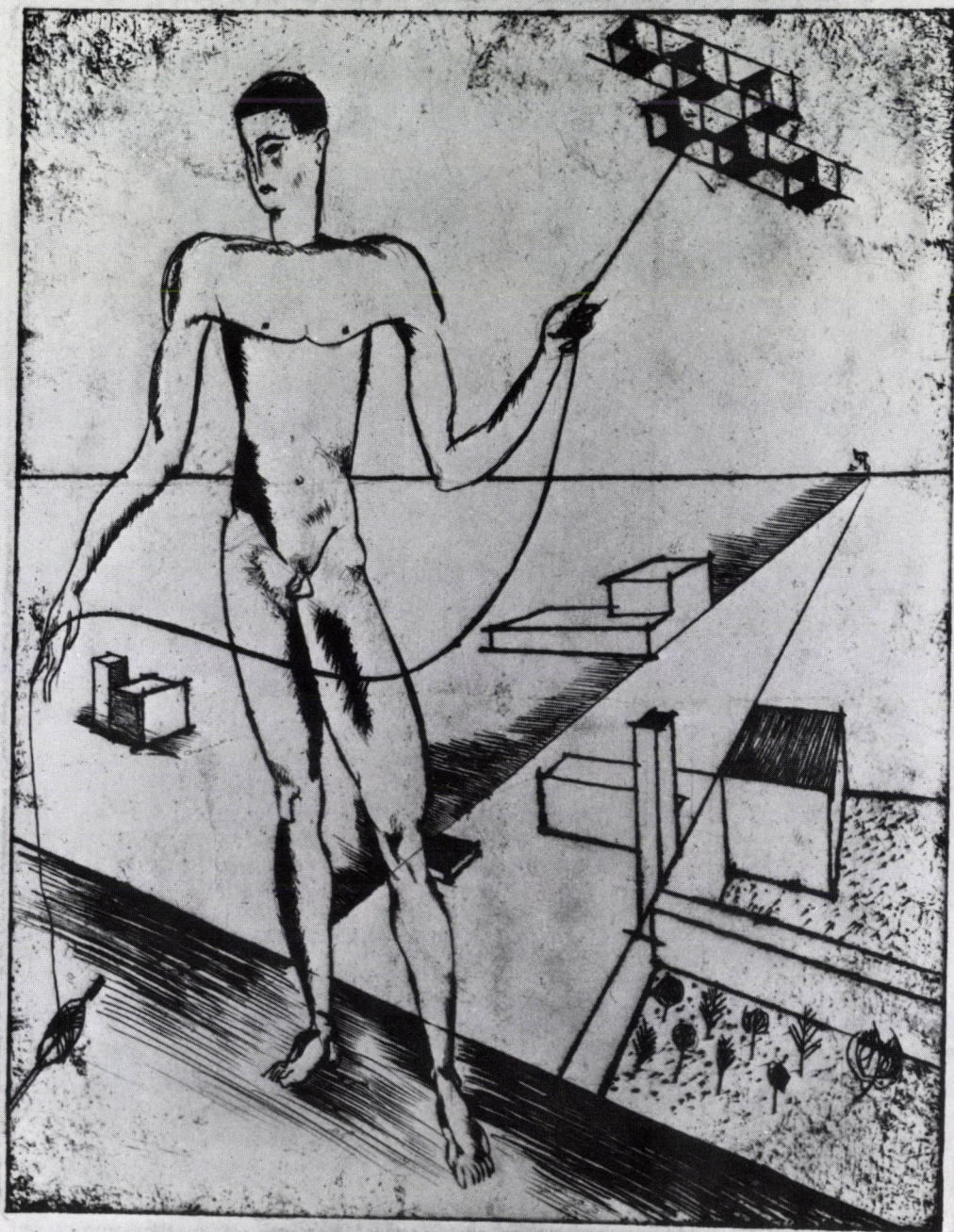
1. Molnár Farkas

2. A Megfagyott Muzsikus
1920. évi kötetének címlapja
Molnár Farkas tervezésében

3. Itáliai városkép. I.
Színes litográfia (1921) ►

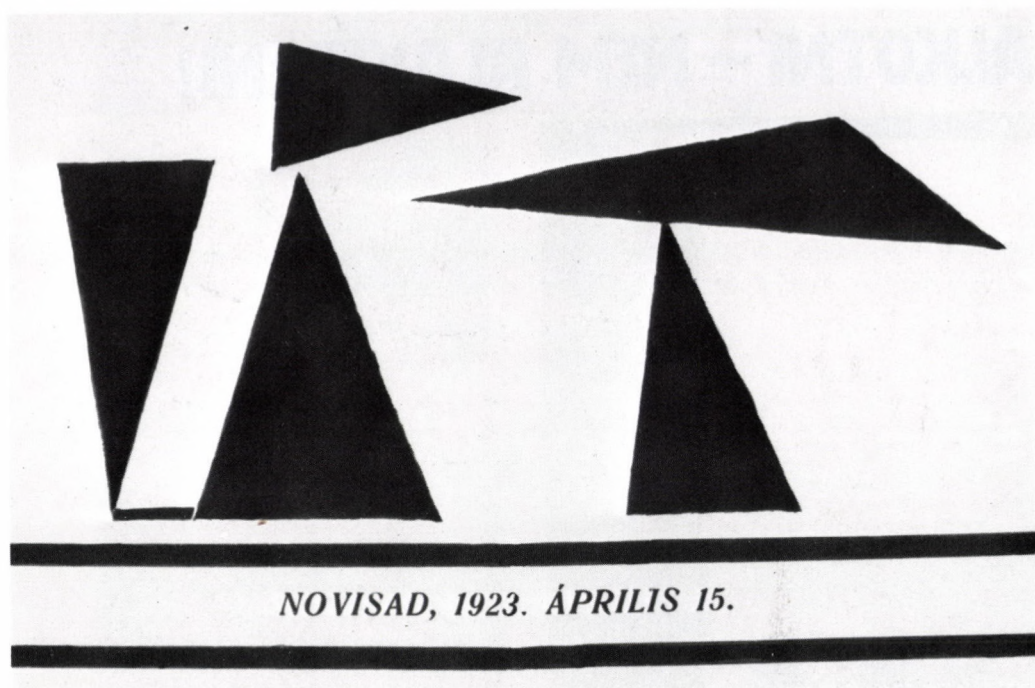

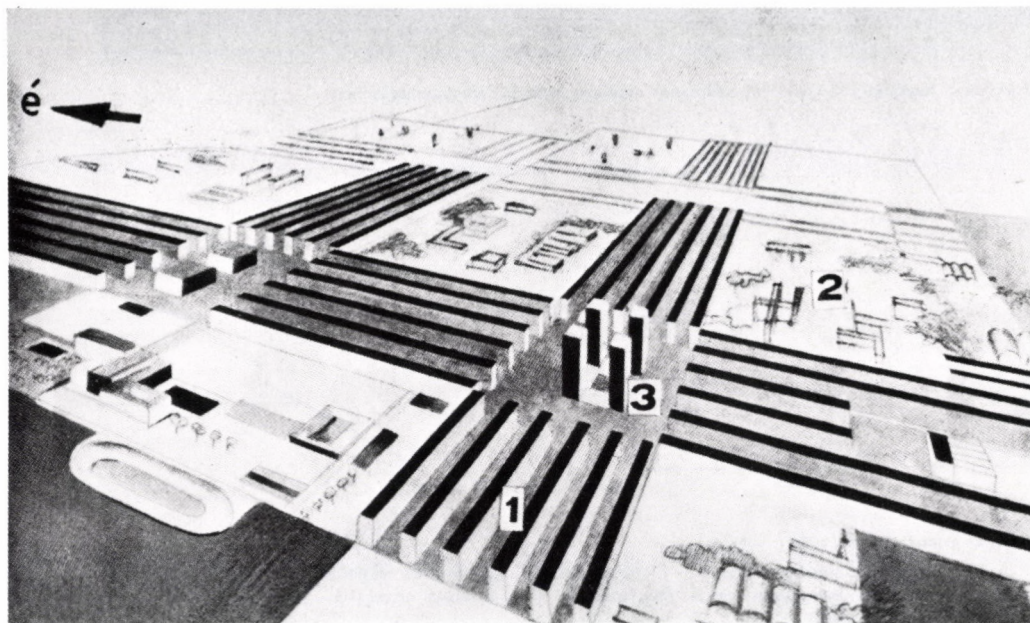
Füü légi játékszerrel 1923. 1

Mária Farkas

4. Fiú légi játékszerrel. Rézkarc (1923)

5. Az Út c. újvidéki lap fejléce Molnár Farkas tervezésében — Részlet

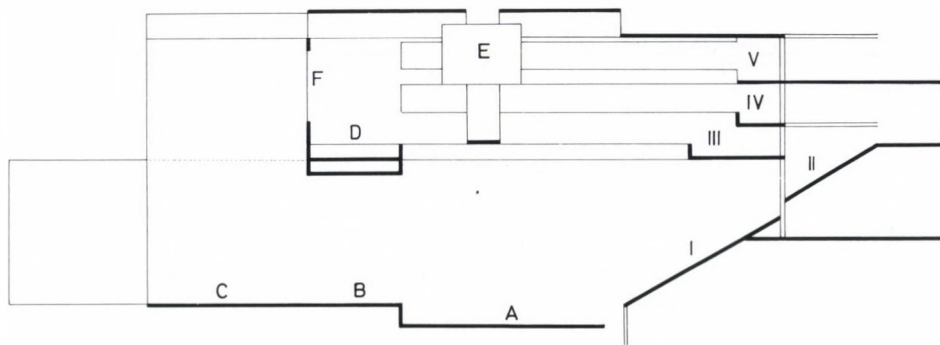

6. Várostervezés (1923) — 1 — lakóterület, 2 — ipari létesítmények, 3 — adminisztrációs központ

ALKOTNI – NEM ALAKITANI!

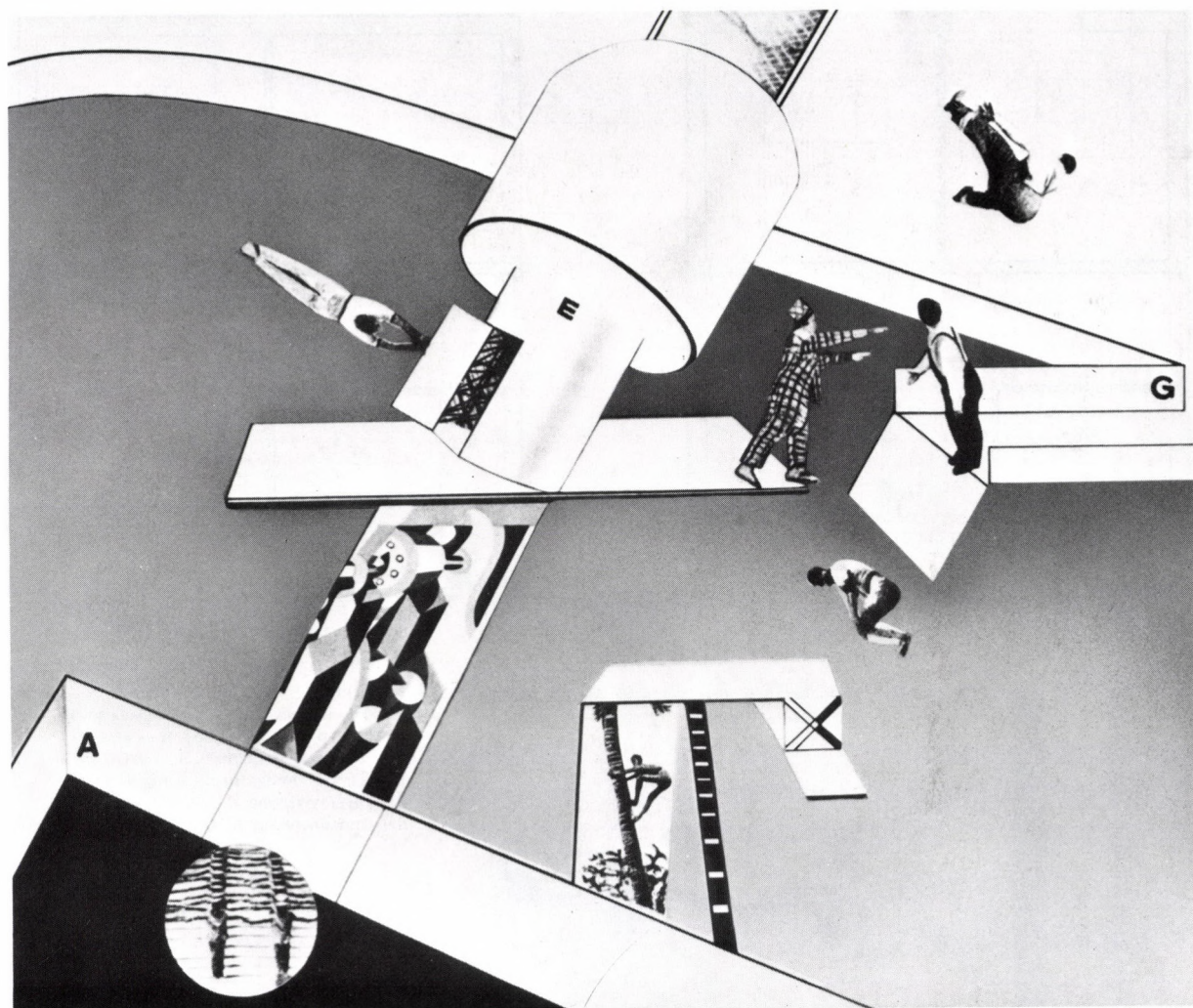

7. A Ma c. folyóirat 1924. évi 3-4. számának címlapja Molnár Farkas tervezésében

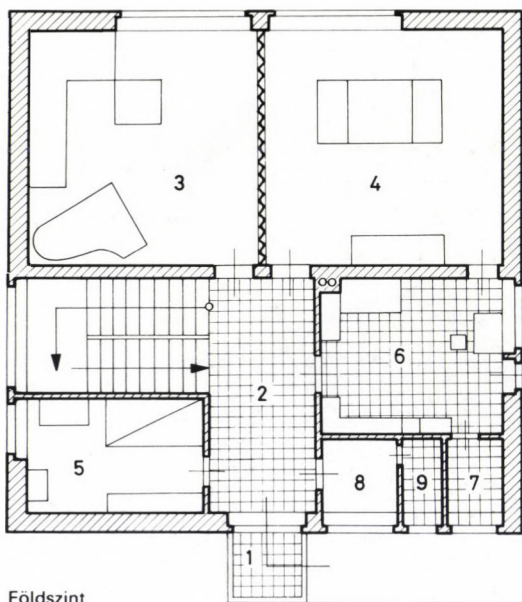

8. Az U-színház terve. (1924) — Metszet

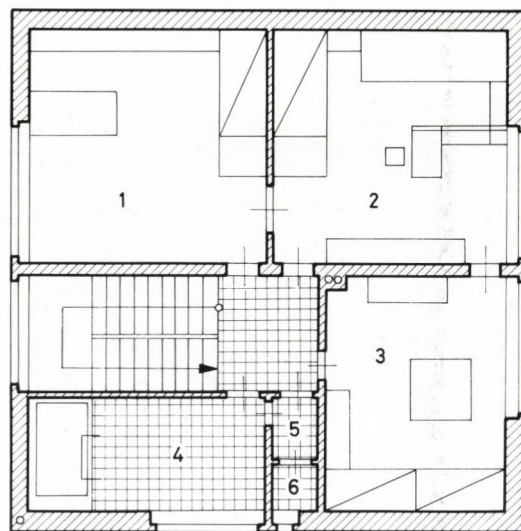
A, B, C — mozgatható színpadok, D — függőszínpad, E — felvonó- és világítóberendezés, F — mechanikus zenei készülék, hangszerek, rádiók, fényhatások, I-V — a nézőtér részei (IV — V két sor páholy eltolható válaszfalakkal)

9. Az U-színház működés közben (1924) — Terv

Földszint

Emelet

10. A „Vörös kocka ház” (1923) — Alaprajz

Földszint: 1 — szélfogó, 2 — előtér, 3 — lakó-
tér, 4 — ebédlő, 3-4 — harmonikaajtóval
elválasztva, 5 — hálószoba, 6 — konyha,
7 — kamra, 8 — gardrób, 9 — WC
Emelet: 1 — férfitájsza, 2 — női tájsza,
3 — gyermekszoba, 4 — fürdőszoba,
5 — mosóhelyiség, 6 — WC

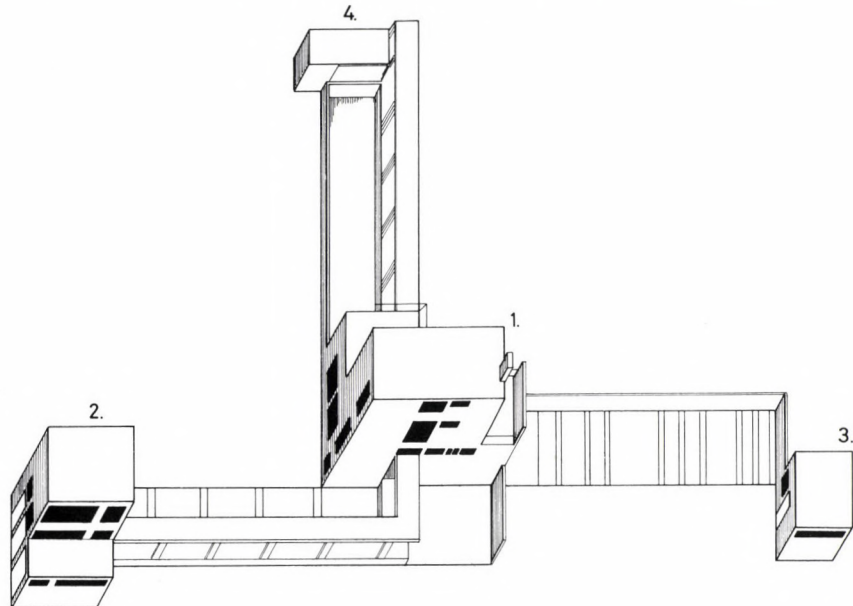
11. Kiállítási katalógus a „Vörös kocka ház”
tervével (1925)

K A T A L O G U S

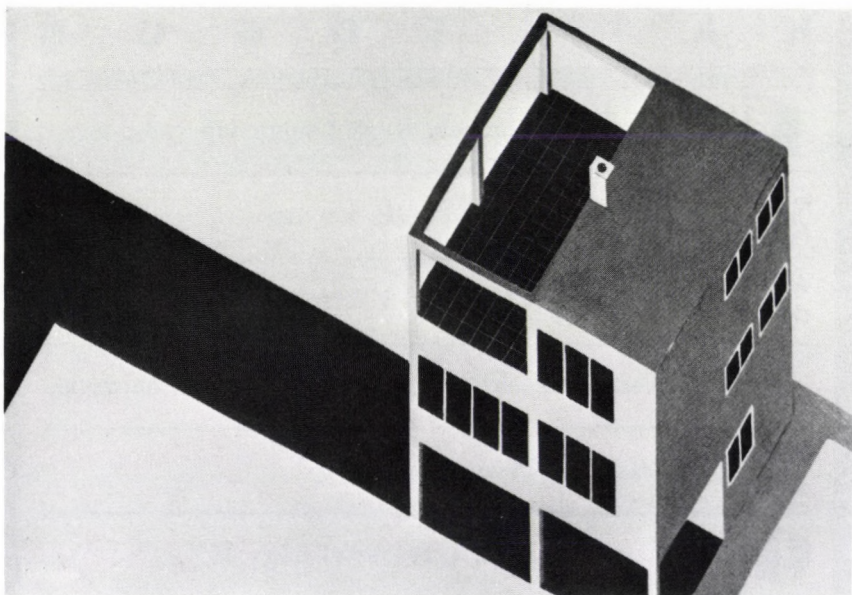
1	Lakóház egy családnak (R. W.) négy lap
2	Lakóház egy tanárnőnek (R) két lap
3	Nyári lakóház (Chiemsee) két lap
4	Lakásberendezések (háló, nappali, gyermekszoba) három lap
5	Lakóházsor (1924-es típus) öt lap
6	Várostervezés (K. U. R. I. rendszer) négy lap
7	Színháztervezés (U) négy lap
8	Kislakások (II–VI) nyolc lap

12. Molnár Farkas munkái az 1925. évi
tervkiállításán

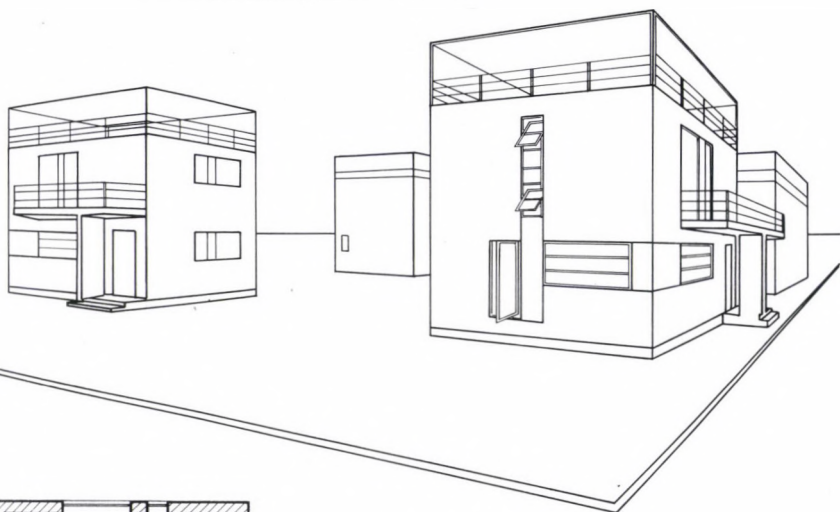
5167 Korvin Testv. Bpest

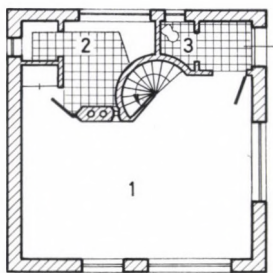
13. Drezdai villa terve műterem- és kerti
házzal, gazdasági épülettel (1925)
1 — főépület, 2 — műteremház,
3 — kerti ház, 4 — gazdasági épület

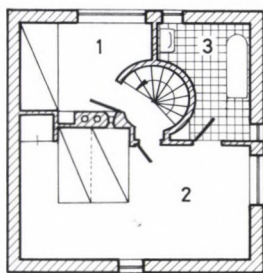
14. Vasbeton vázas lakóház terve (1926)

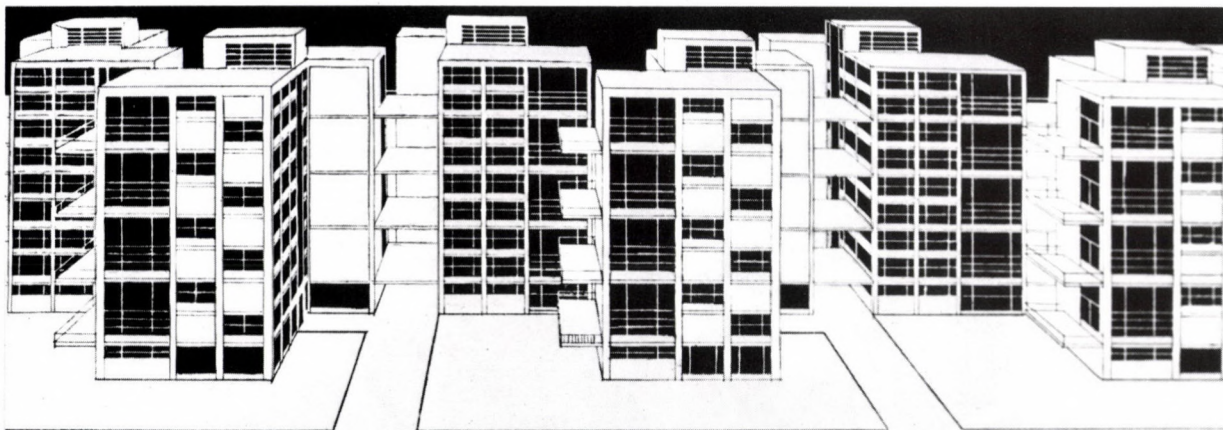
15. A 6 × 6 m-es típusházak terve (1927)

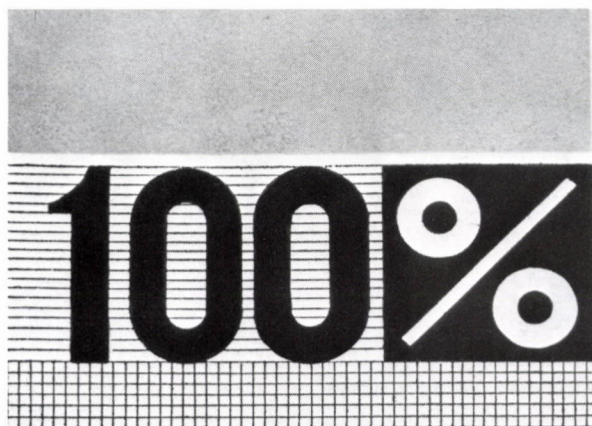
Földszint: 1 — lakószoba,
2 — konyha, 3 — WC

Emelet 1—2 hálószoba
3 — fürdőszoba

16. Lakóházak terve osztott légtérű lakásokkal
(1927)

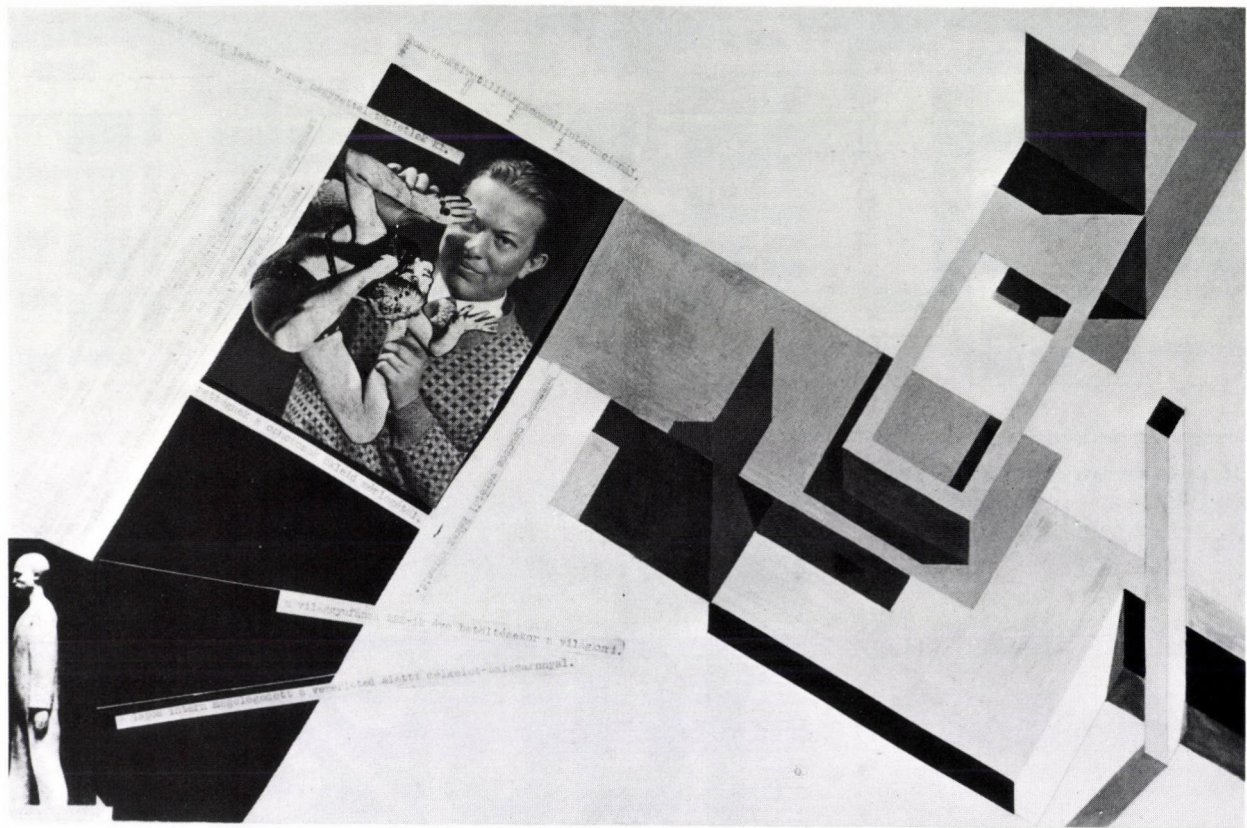

Szerkeszti: TAMÁS ALADÁR

1
1927. SZEPTEMBER

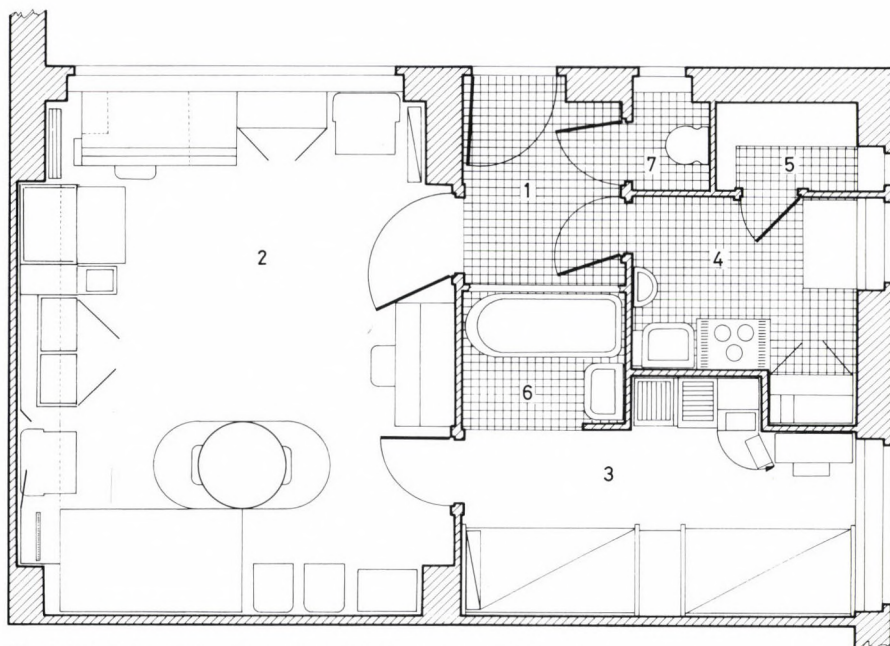
ÁRA 80 PILLÉR

17. A 100% c. folyóirat címlapja Molnár Farkas
tervezésében (1927)

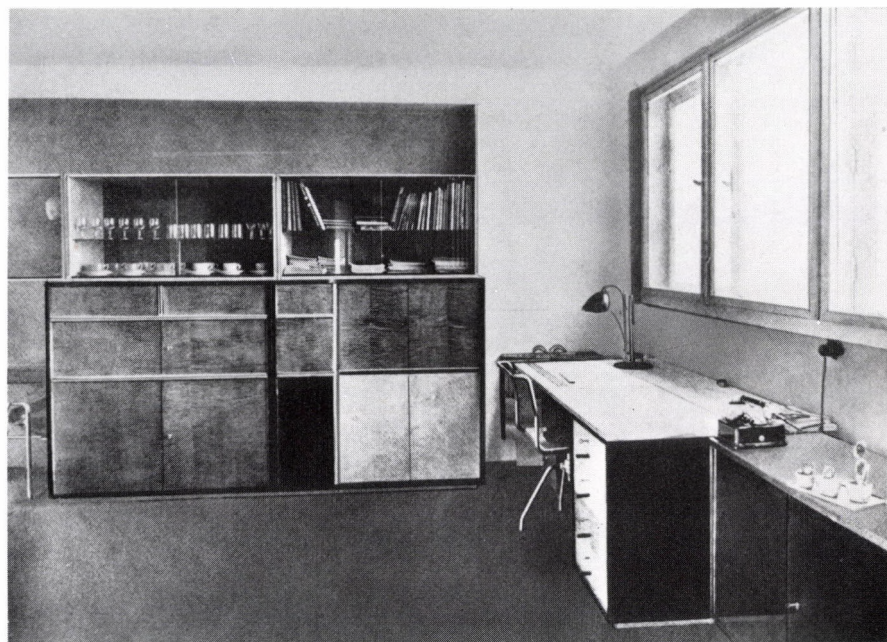

18. KURI-kollázs önarcképpel (Rác Györgynek ajánlva)

1 — előtér, 2 — dolgozó- és lakószoba, 3 — hálószoba, 4 — kabinkonyha, 5 — kamra, 6 — fürdőfülke, 7 — WC

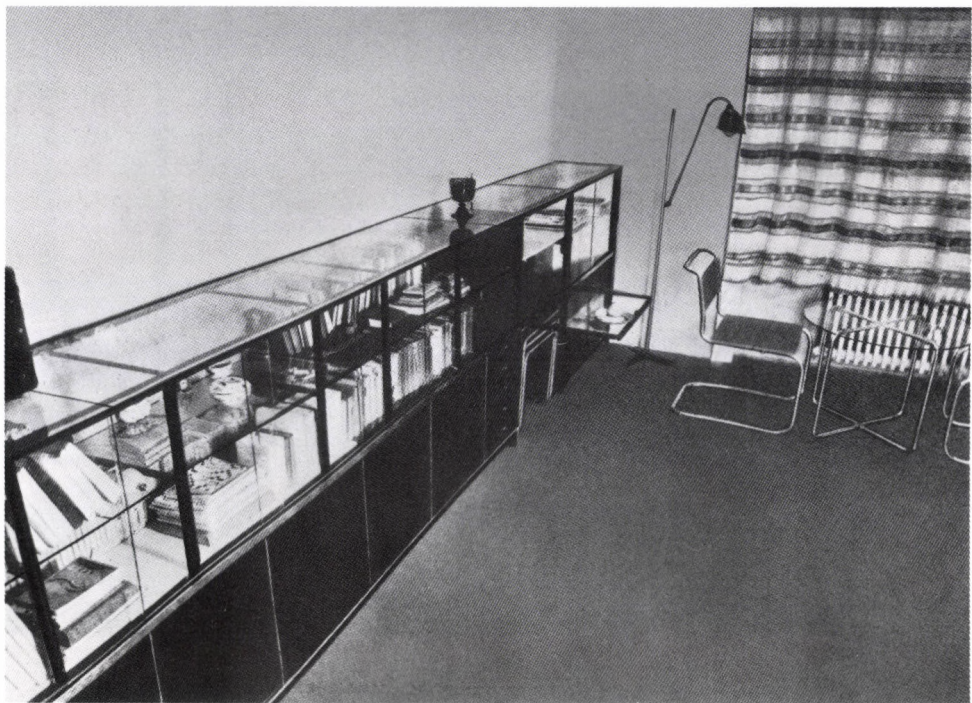
19. Molnár Farkas lakása. Budapest, I., Mihály utca 11. (1929) — Alaprajz

20. Molnár Farkas lakása. Budapest, I., Mihály utca 11. — Dolgozószoba

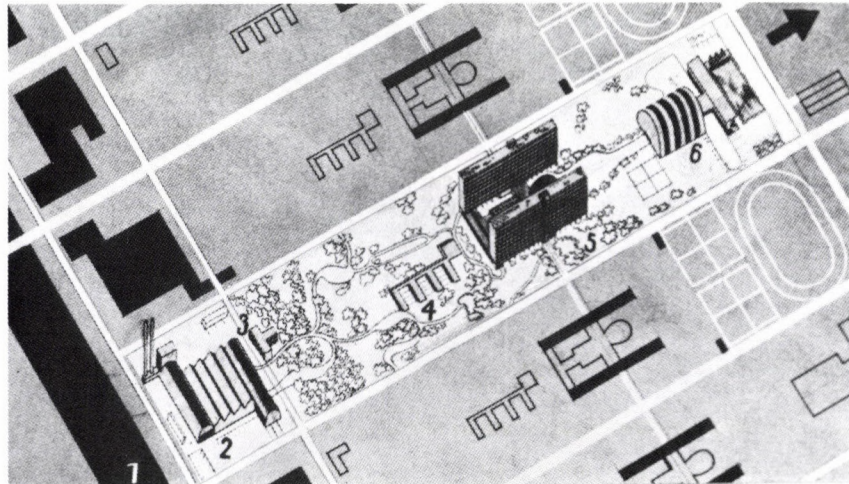

21 — 22. Erdődy Mihály
lakása (1930)

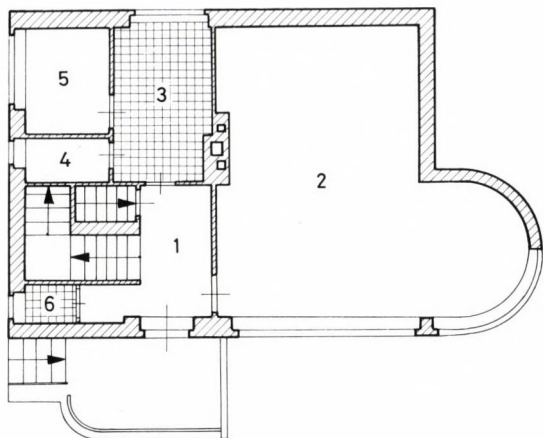
23. Reklámterv (1930 körül)

24. A kollektív város terve (1931)

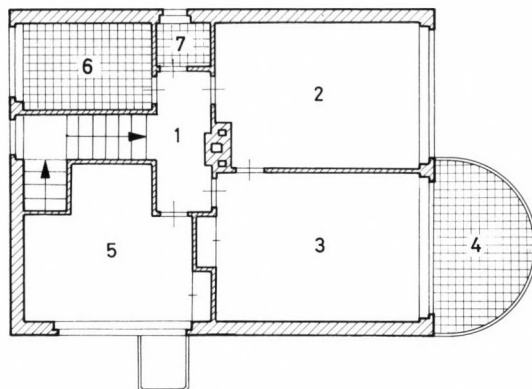

25. Budapest, II., Bimbó út 75. Tervezőtárs: Ligeti Pál (1931)

26. Budapest, II., Bimbó út 75. — Alaprajz

Foldszint: 1 — előtér, 2 — lakószoba, 3 — konyha,
4 — kamra, 5 — személyzeti szoba, 6 — WC

Emelet: 1 — előtér, 2-3 — szoba, 4 — terasz,
5 — vendégszoba, 6 — fürdőszoba, 7 — WC

27. Budapest, II., Cserje utca 4/a (1931)

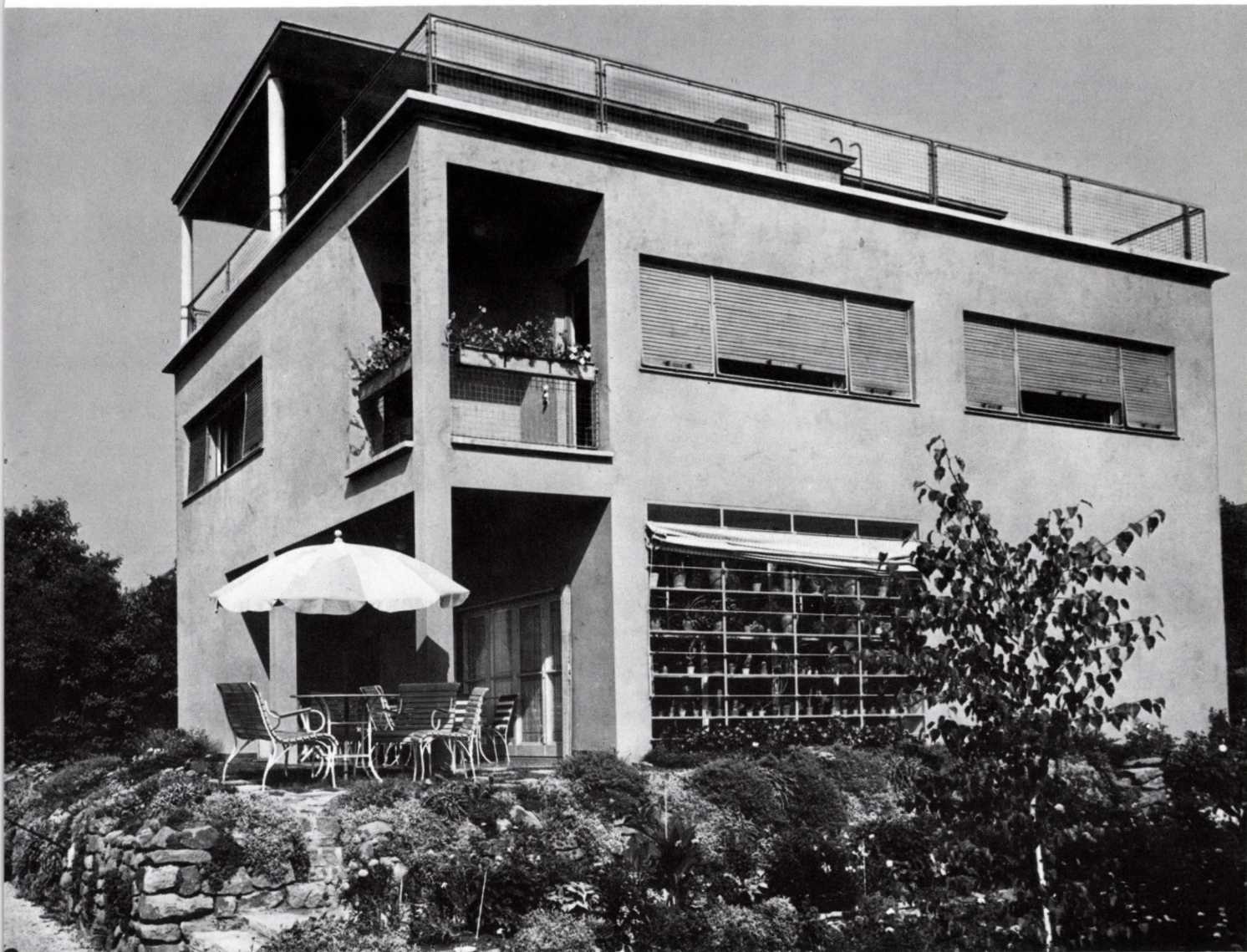
28. Budapest, II., Kavics utca 8/f (1931)

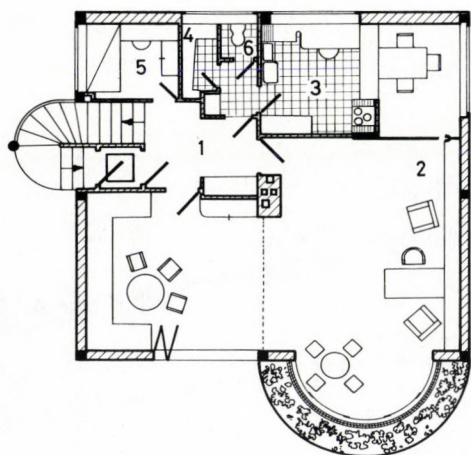
29. Budapest, II., Kavics utca 8/f — A villa lépcsősora

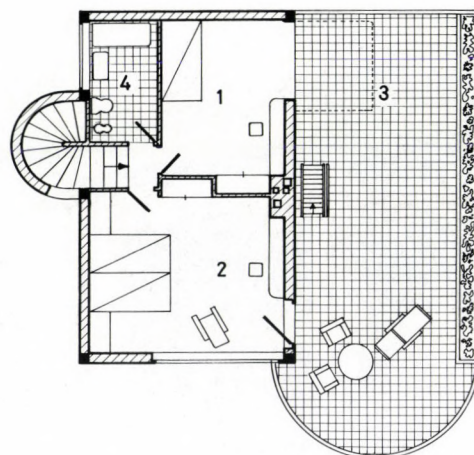

31. A „Könyvbarát háza” Budapest, II., Vérhalom utca 24. Tervezőtárs: Popper Ferenc (1932)

◀ 30. Az „Orvos villája”. Budapest, II., Cserje utca 12. (1931)

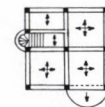

Földszint: 1 — előtér, 2 — lakószoba, társalgó,
 ebédlő, 3 — konyha, 4 — kamra, 5 — személyzeti
 szoba, 6 — WC

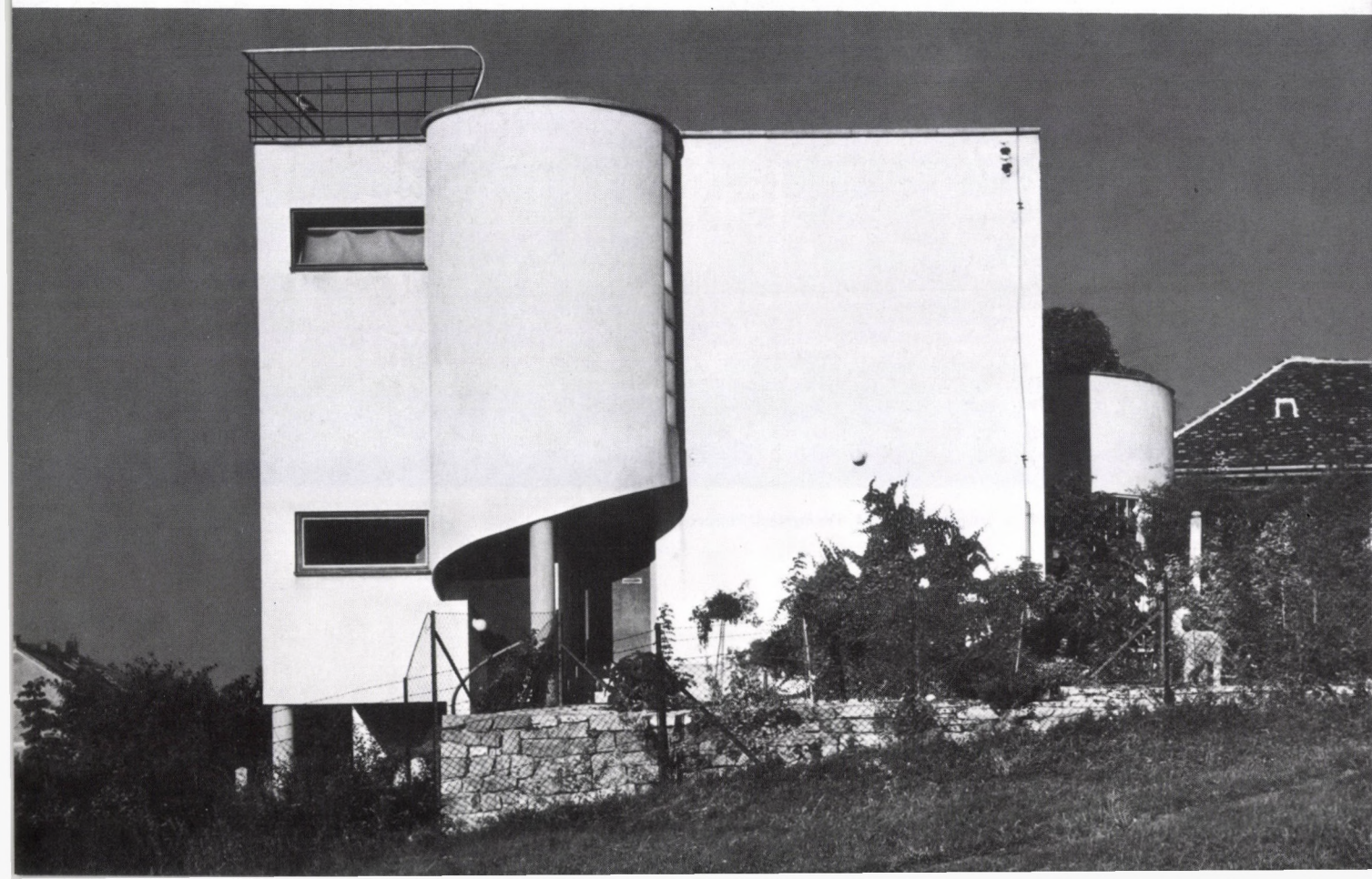

Emelet: 1 — hálószoba, 2 — gyermekszoba,
 3 — terasz, 4 — fürdőszoba

32. Budapest, XII.,
 Lejtő út 2/a (1932) —
 Alaprajz

Az alaprajz sémája

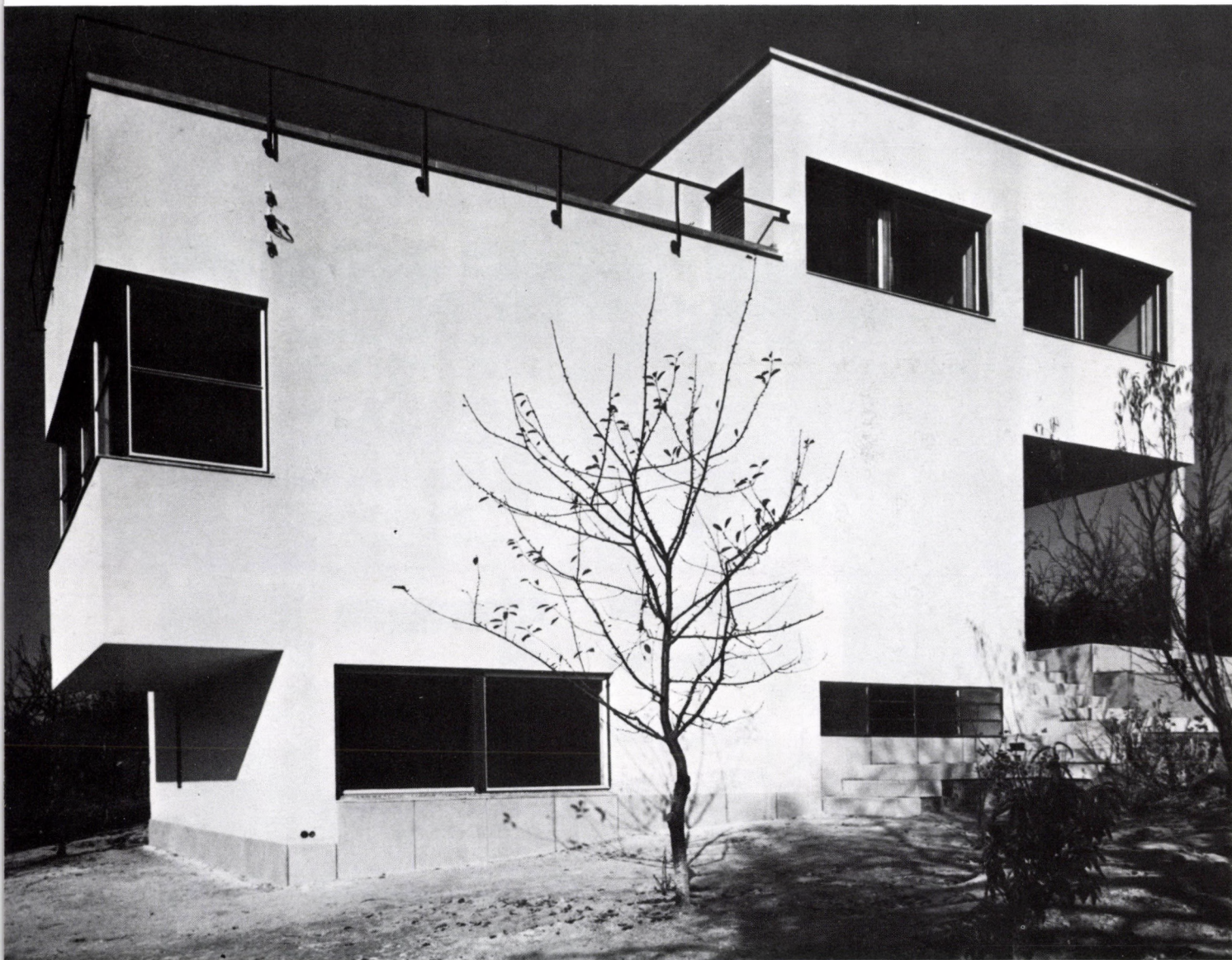
34. Budapest, XII., Lejtő út 2/a — Déli oldal

◀ 33. Budapest, XII., Lejtő út 2/a — Nyugati oldal

◀ 35. Budapest, II., Hankóczy Jenő utca 3/a (1932) — Déli oldal

36. Budapest, II., Hankóczy Jenő utca 3/a — Nyugati oldal

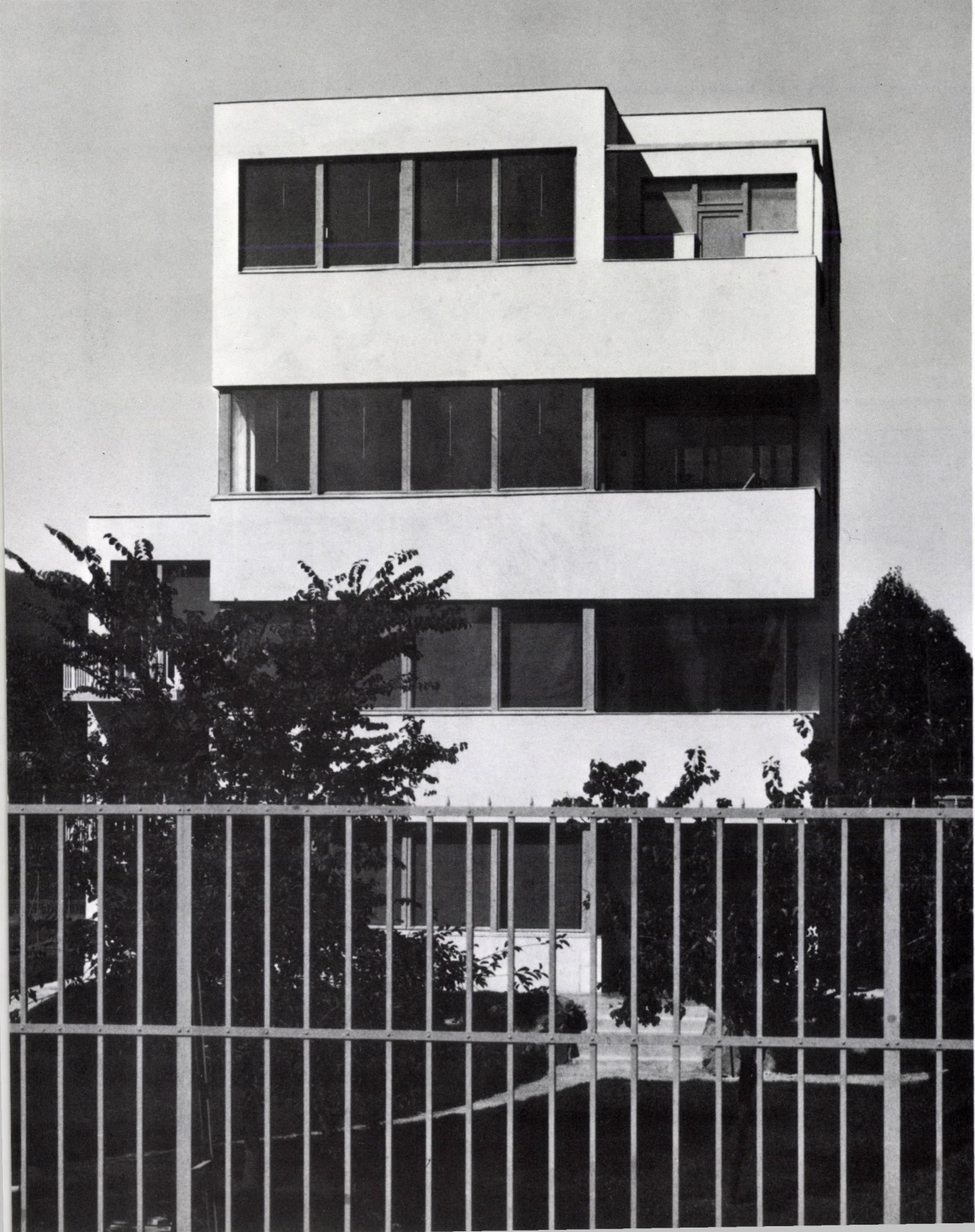

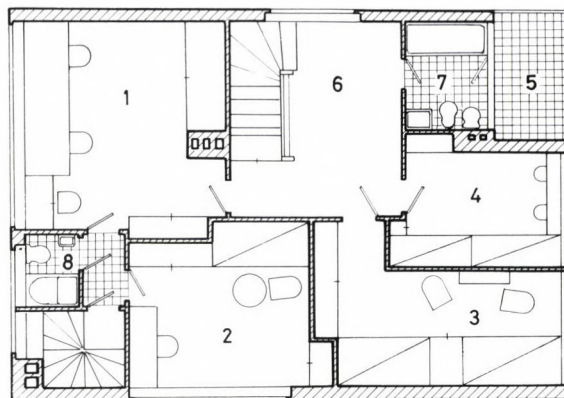
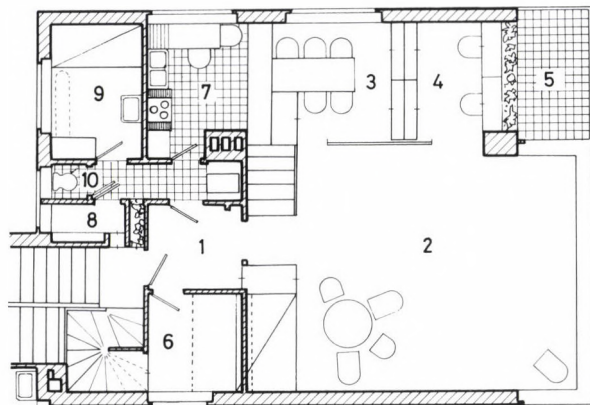
◀ 37. Budapest, I., Toldy Ferenc utca 1/b — Nézet a Halászbástyáról

38. Szeged, Berzsenyi utca 4. — Schwarcz Manó háza (1933)

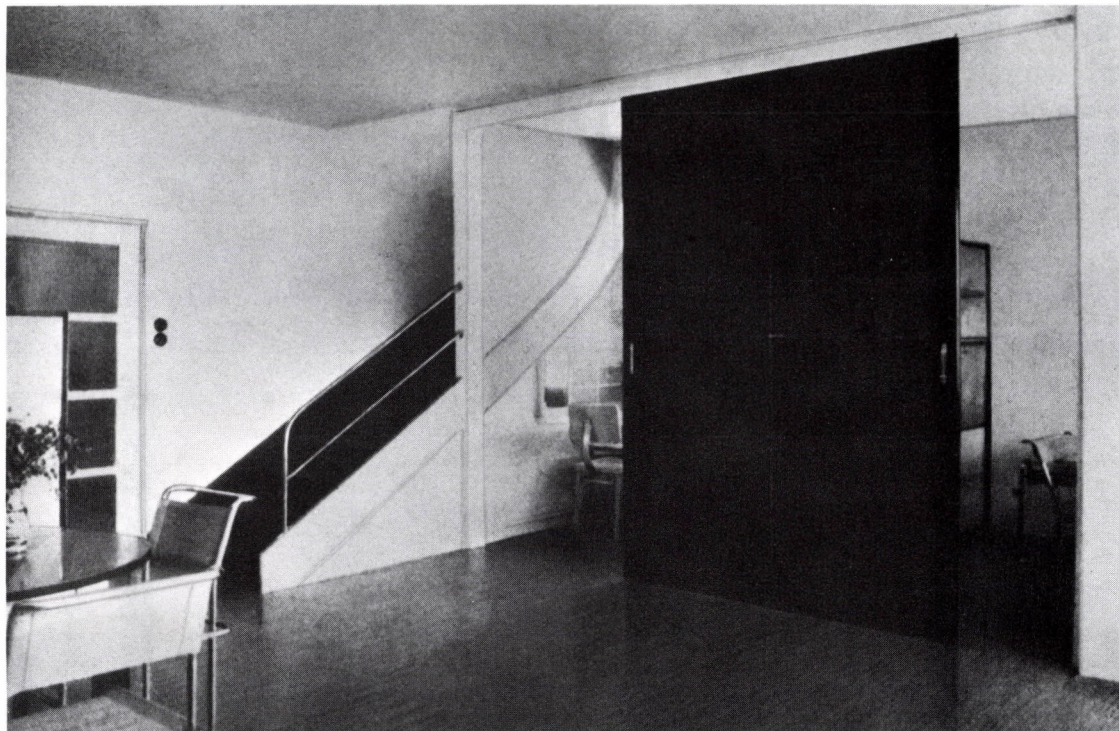
◀ 39. Budapest, II., Lotz Károly utca 4/b (1933)

40. Molnár Farkas kétszintes lakása. Budapest, II., Lotz Károly utca 4/b — Alaprajz

Alsó szint: 1 — előtér, 2 — lakótér, 3 — ebédlőfülke,
4 — olvasófülke, 5 — terasz, 6 — beszélgetőfülke, ill. vendég-
szoba, 7 — konyha, 8 — kamra, 9 — személyzeti szoba,
10 — WC

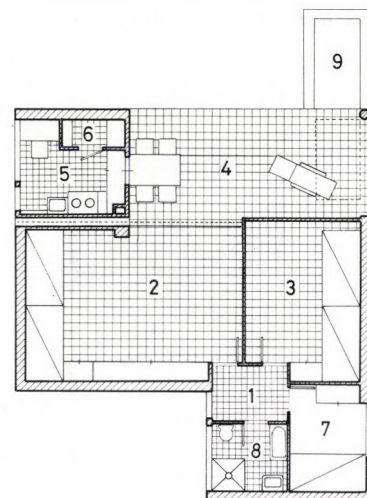
Felső szint: 1 — iroda, 2 — műterem, 3 — hálószoba,
4 — gyermekszoba, 5 — terasz, 6 — tornaszoba,
7-8 — fürdőszoba, WC

41. Molnár Farkas kétszintes lakása. Budapest, II., Lotz Károly utca 4/b — A lakótér az ebédlőt vagy az olvasót lezáró tolóajtóval

42. Nyári ház. Felsőgöd (1934) — Alaprajz

1 — előtér, 2 — szülők szobája, 3 — gyermekszoba, 4 — terasz, 5 — konyha, 6 — kamra, 7 — személyzeti szoba, 8 — mosdó, WC, 9 — vízmedence

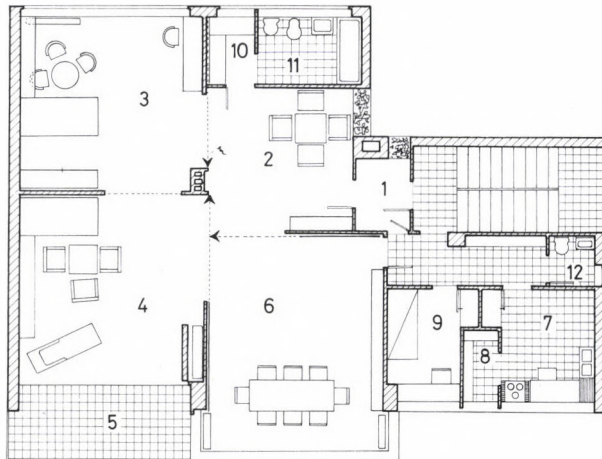

43. Nyári ház. Felsőgöd

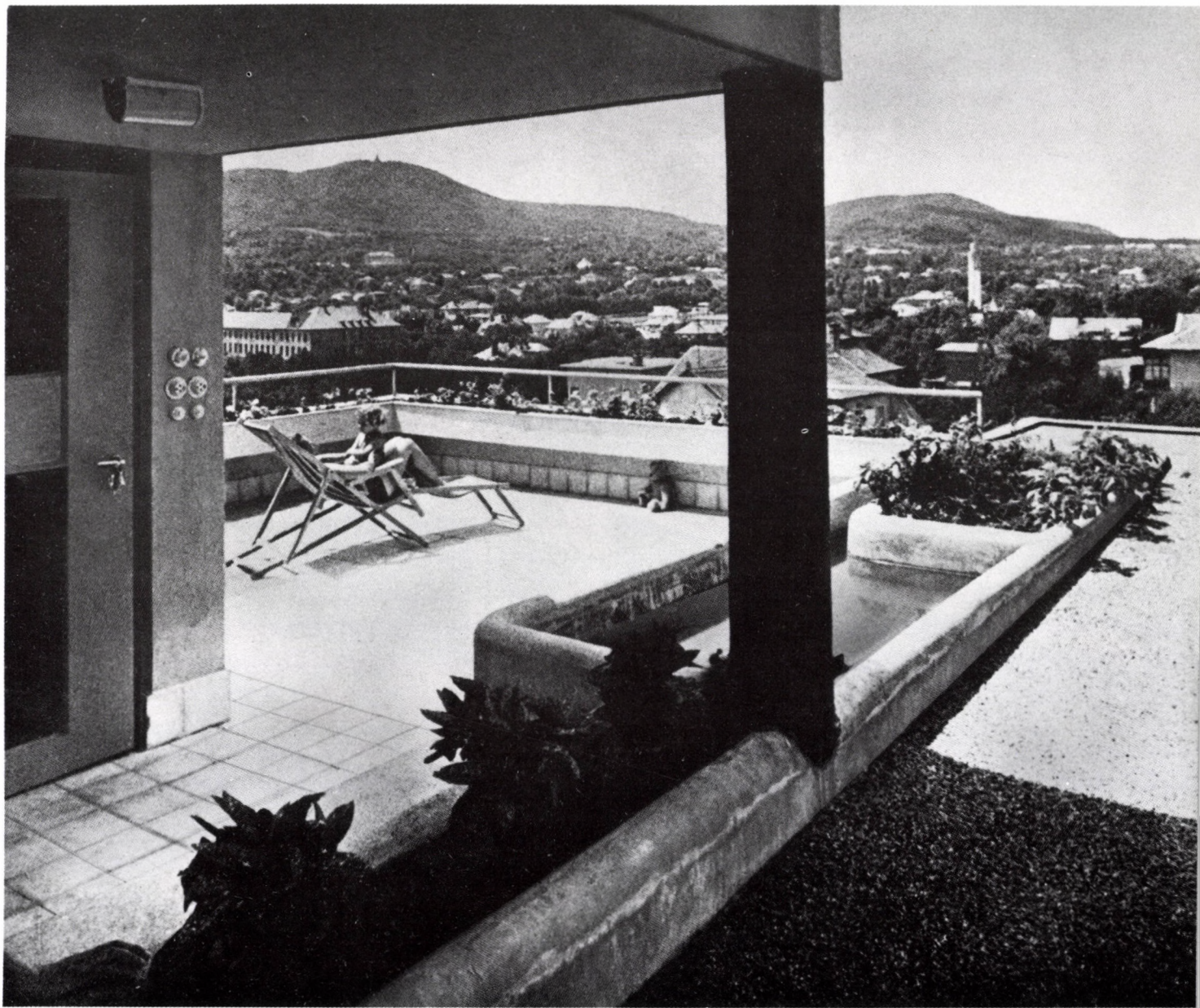
44. A Tér és Forma pavilonja az 1935. évi Budapesti Nemzetközi Vásáron

45. Budapest, II., Harangvirág utca 11. (1934) — Emeleti alaprajz
 1 — belépő, 2 — hall, 3 — dolgozószoba, 4 — társalgó,
 5 — terasz, 6 — ebédlő, 7 — konyha, 8 — kamra, 9 — személy-
 zeti szoba, 10 — gardrób, 11 — fürdőszoba, 12 — WC

46. Budapest, II., Harangvirág utca 11. — Nyugati oldal

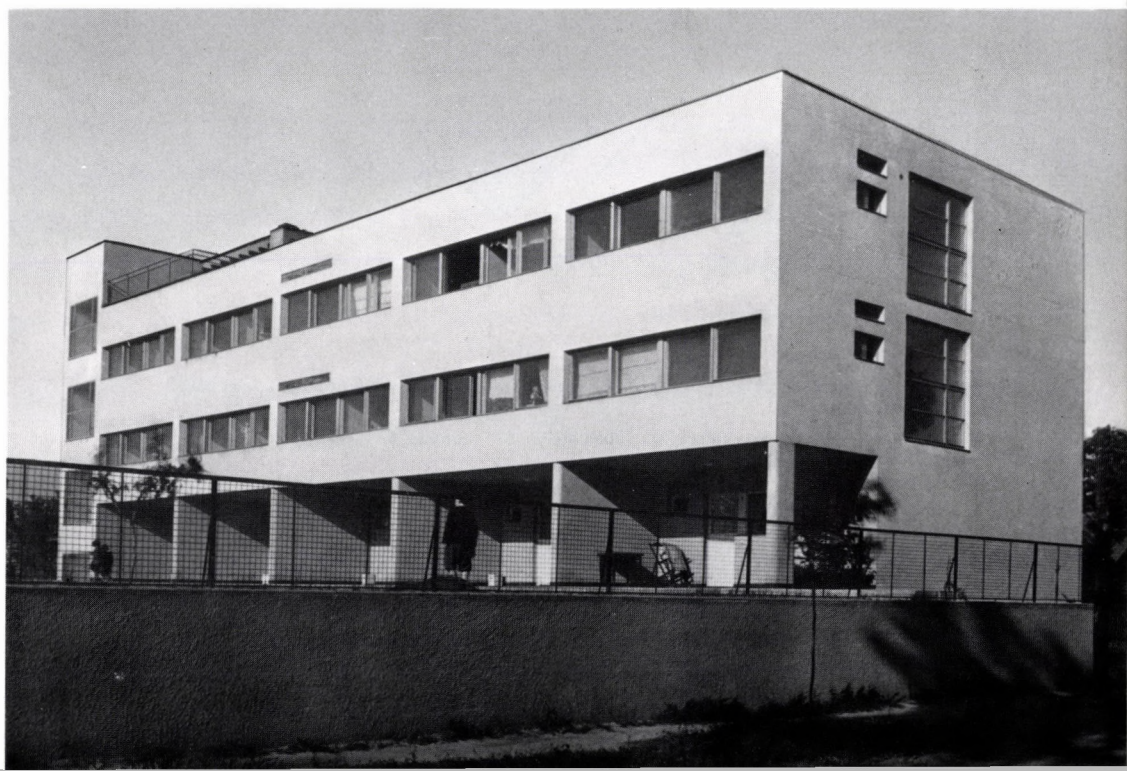
47. Budapest, II., Harangvirág utca 11. — Tetőkert

48. Budapest, II., Csévi köz 7/a. Tervezőtárs: Fischer József (1935)

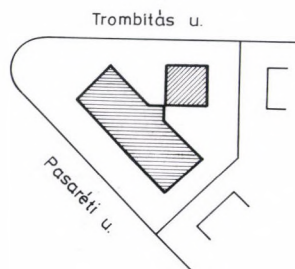
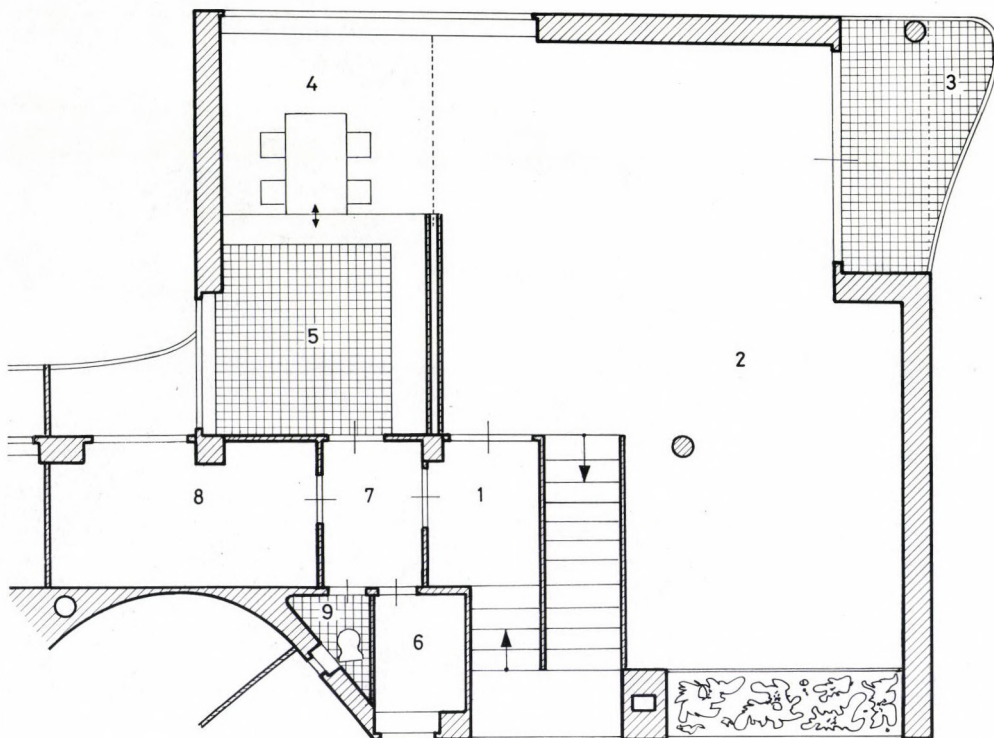

49. A pestújhelyi volt OTI
Munkáskórház személy-
zeti épülete. Tervezőtárs:
Fischer József (1936)
— Keleti oldal

50. A pestújhelyi volt OTI
Munkáskórház személy-
zeti épülete — Nyugati
oldal

51. Budapest, II., Trombitás út 32. (1936) — Földszinti alaprajz és a Pasaréti út 7. sz. házzal való kapcsolódási sémája

1 — előtér, 2 — lakótér, 3 — terasz, 4 — ebédlőfülke, 5 — konyha, 6 — kamra, 7 — gardrób,
8 — személyzeti szoba, 9 — WC

52. Budapest, II., Trombitás út 32. — Bejárat

53. Budapest, II., Trombitás út 32.

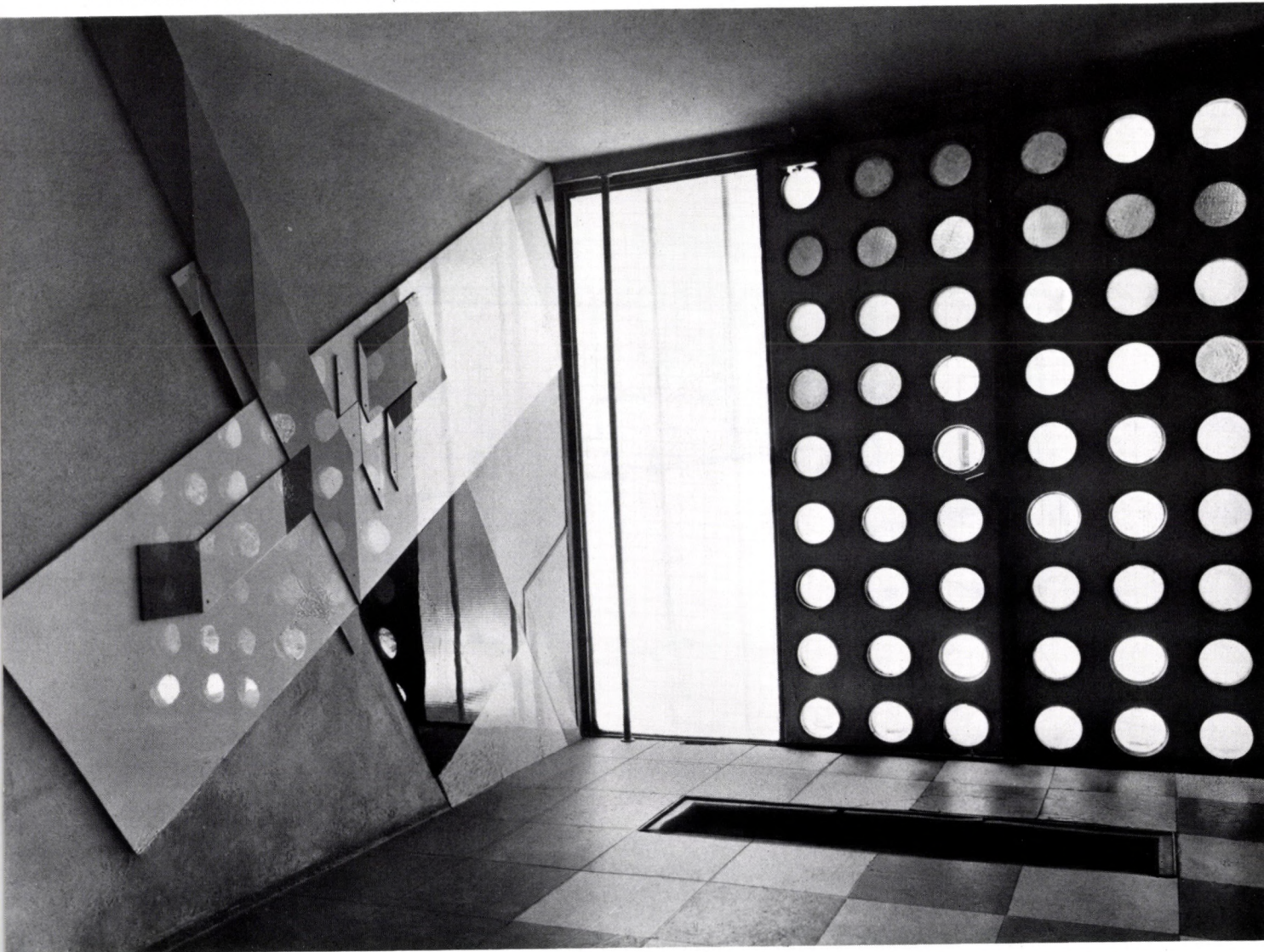

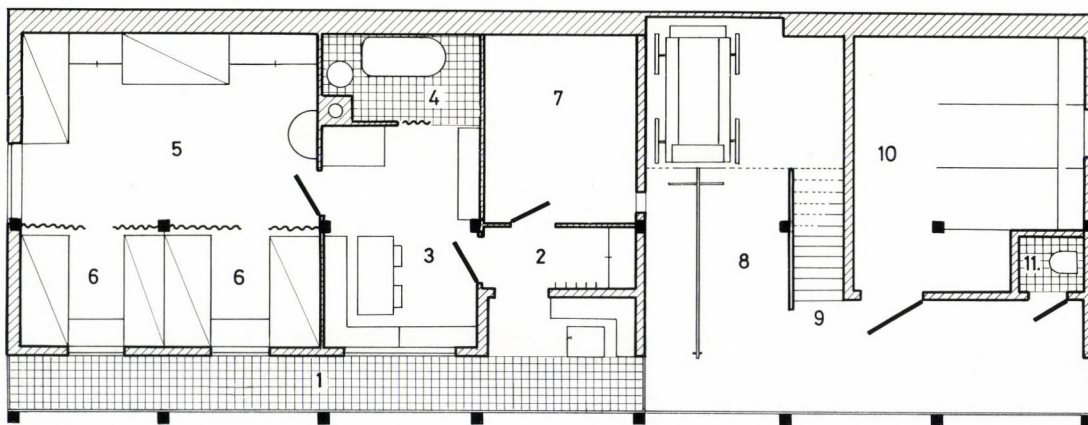
54. Budapest, II., Trombitás út 32. — Részlet a hallból az elkülöníthető belső lépcsővel

55. Budapest, II., Pasaréti út 7. (1936) — Homlokzat

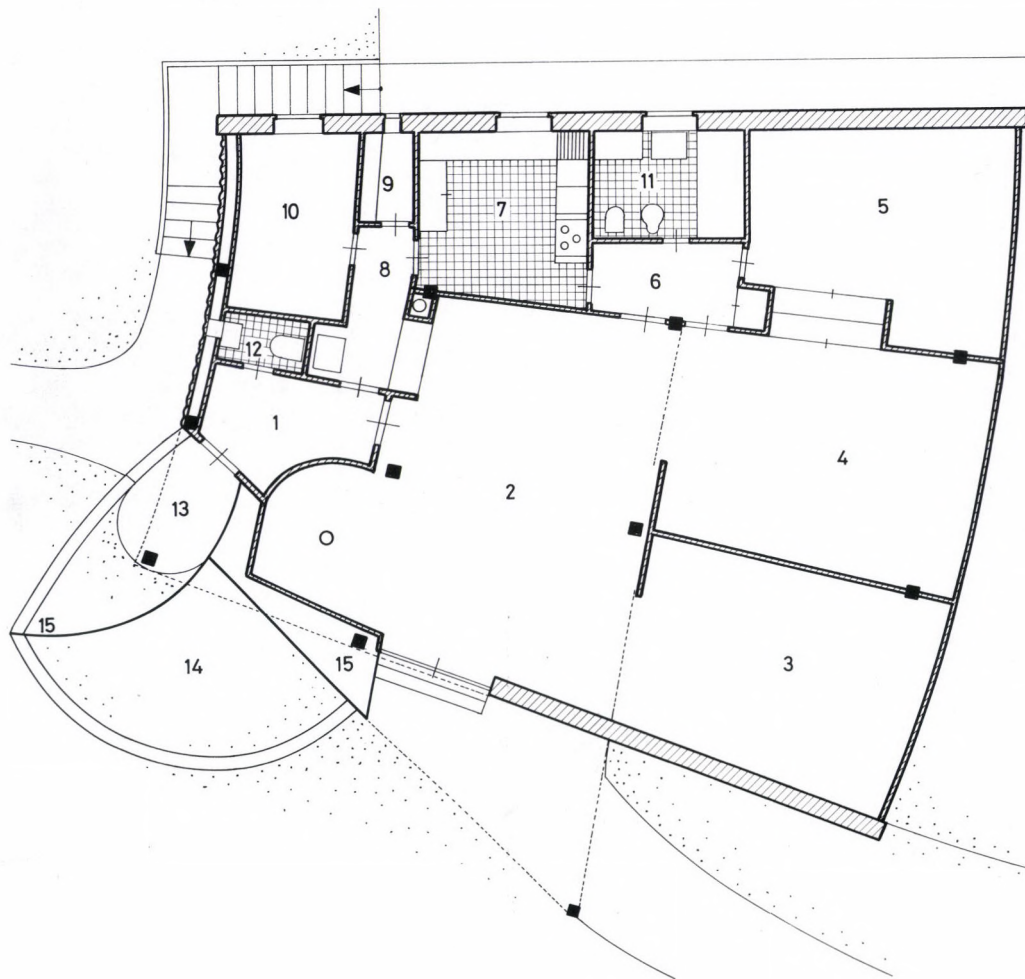
56. Budapest, II., Pasaréti út 7. — Előcsarnok

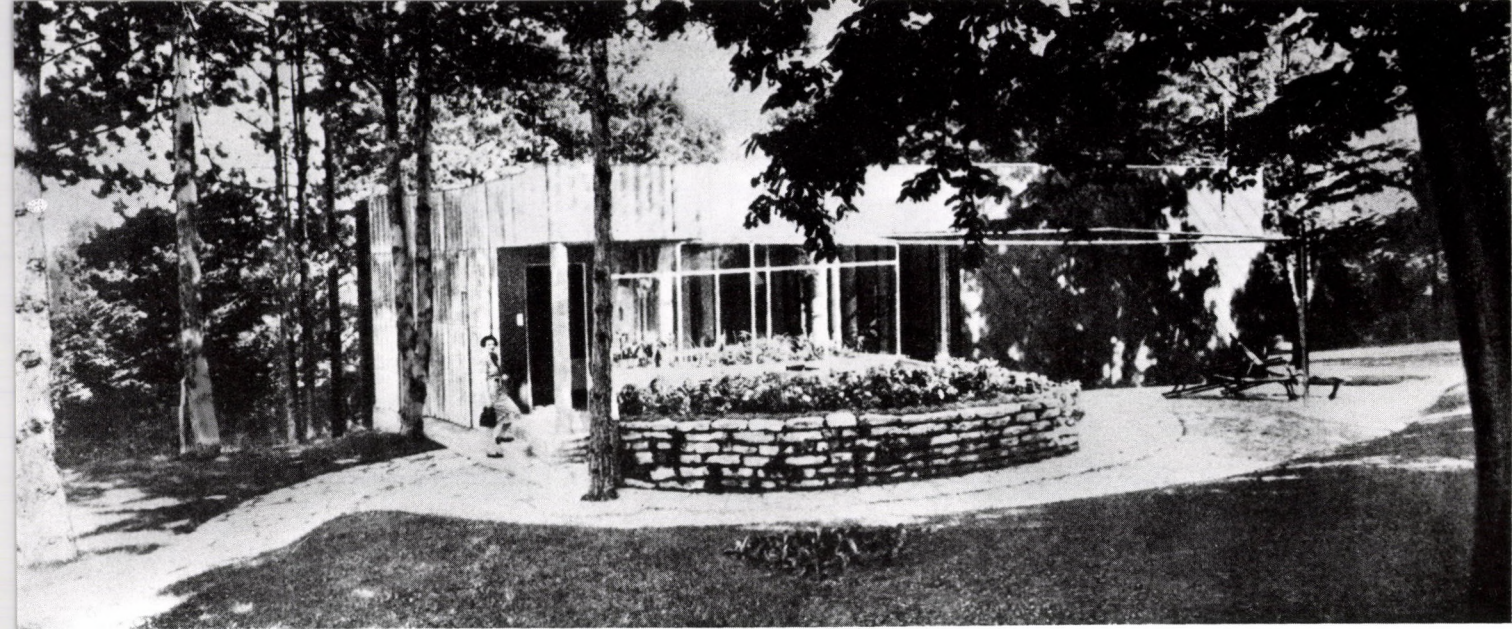
57. A dévaványai földműves mintaház terve (1937) — Alaprajz

1 — tornác, 2 — előszoba, 3 — konyha, 4 — vizes munkák helye, beállítható fürdőkáddal, 5 — szoba, szülők hálóhelye, 6 — gyermekek hálófülkéi (fülként két-két emeletes ágygal), 7 — kamra (alatta pince), 8 — fészer, 9 — padlásfeljáró, 10 — istálló, 11 — árnyékszék

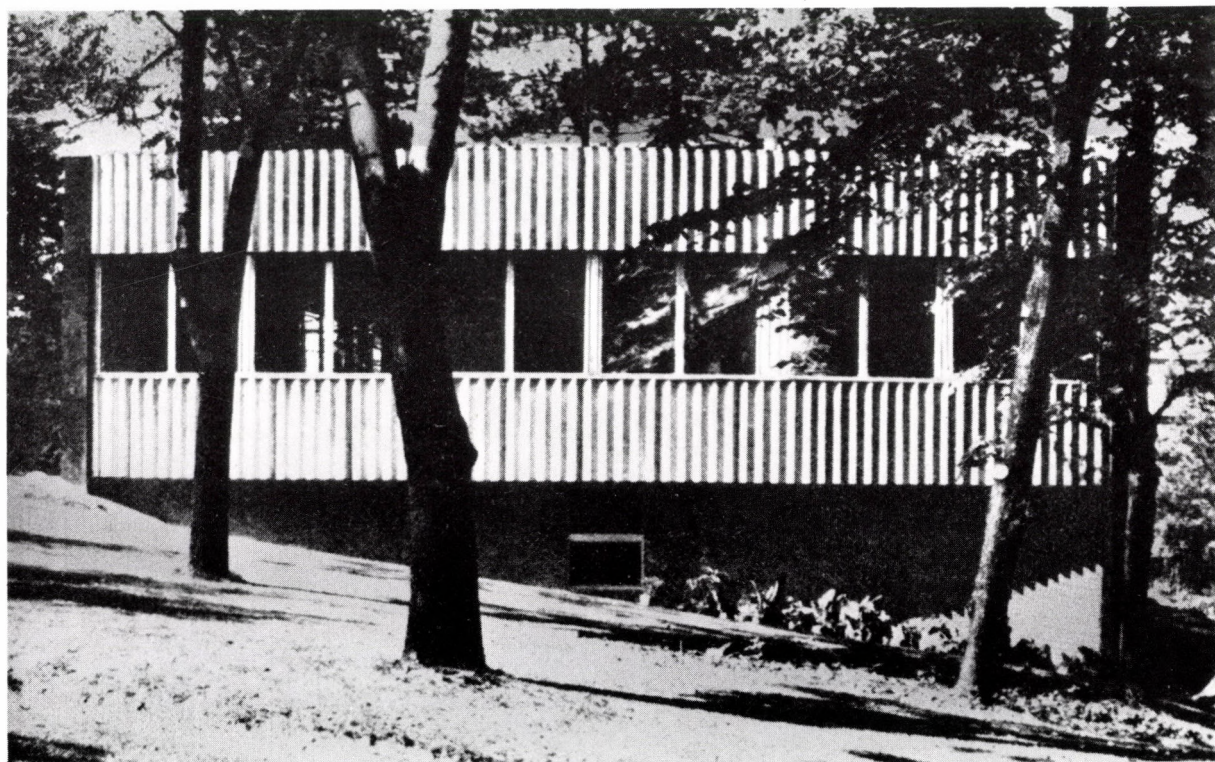
58. Budapest, XII., Mese utca 8. (1937) — Földszinti alaprajz

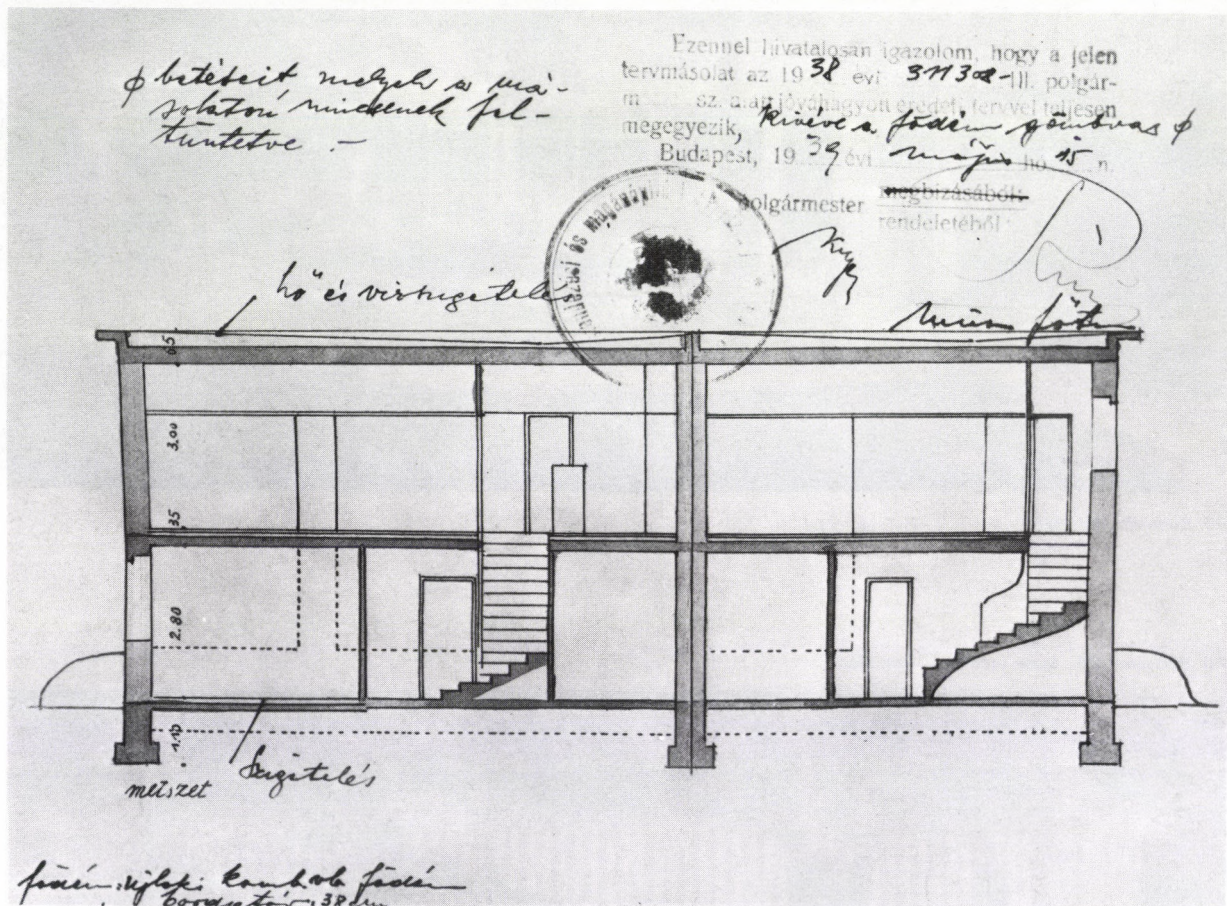
1 — előtér, 2 — lakószoba, 3 — férfiszoba, 4 — női szoba, 5 — gyermekszoba, 6 — átjáró, 7 — konyha, 8 — tállaló, 9 — kamra, 10 — személyzeti szoba, 11 — fürdőszoba, 12 — WC, 13 — télikert, 14 — megemelt virágágyás, 15 — napellenző sátor vasváza

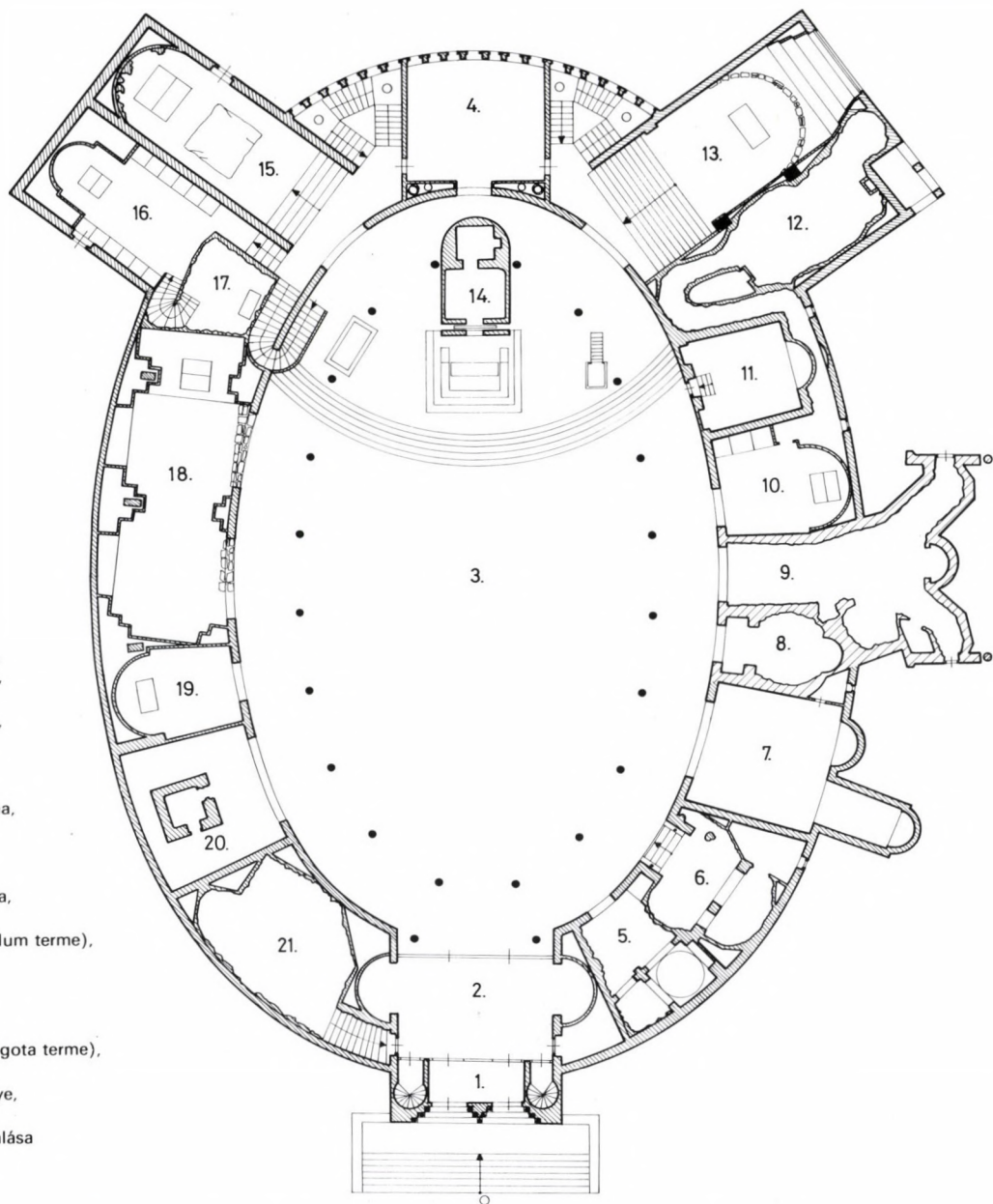
59. Budapest, XII., Mese utca 8. — Nyugati oldal

60. Budapest, XII., Mese utca 8. — Déli oldal

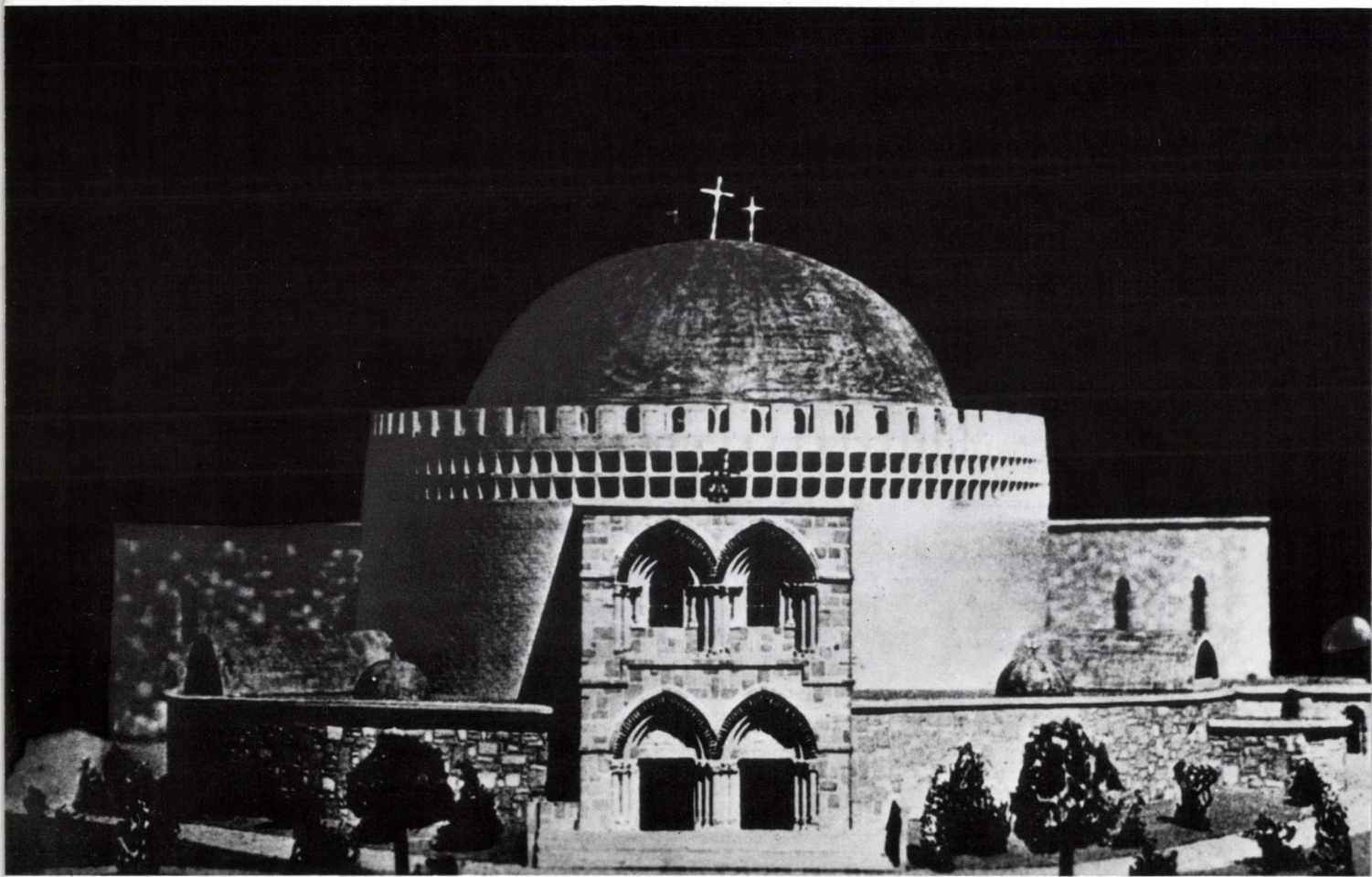
61. Budapest, XII., Vércse utca 4/a-b (1939) — Metszet. Tervtári példány

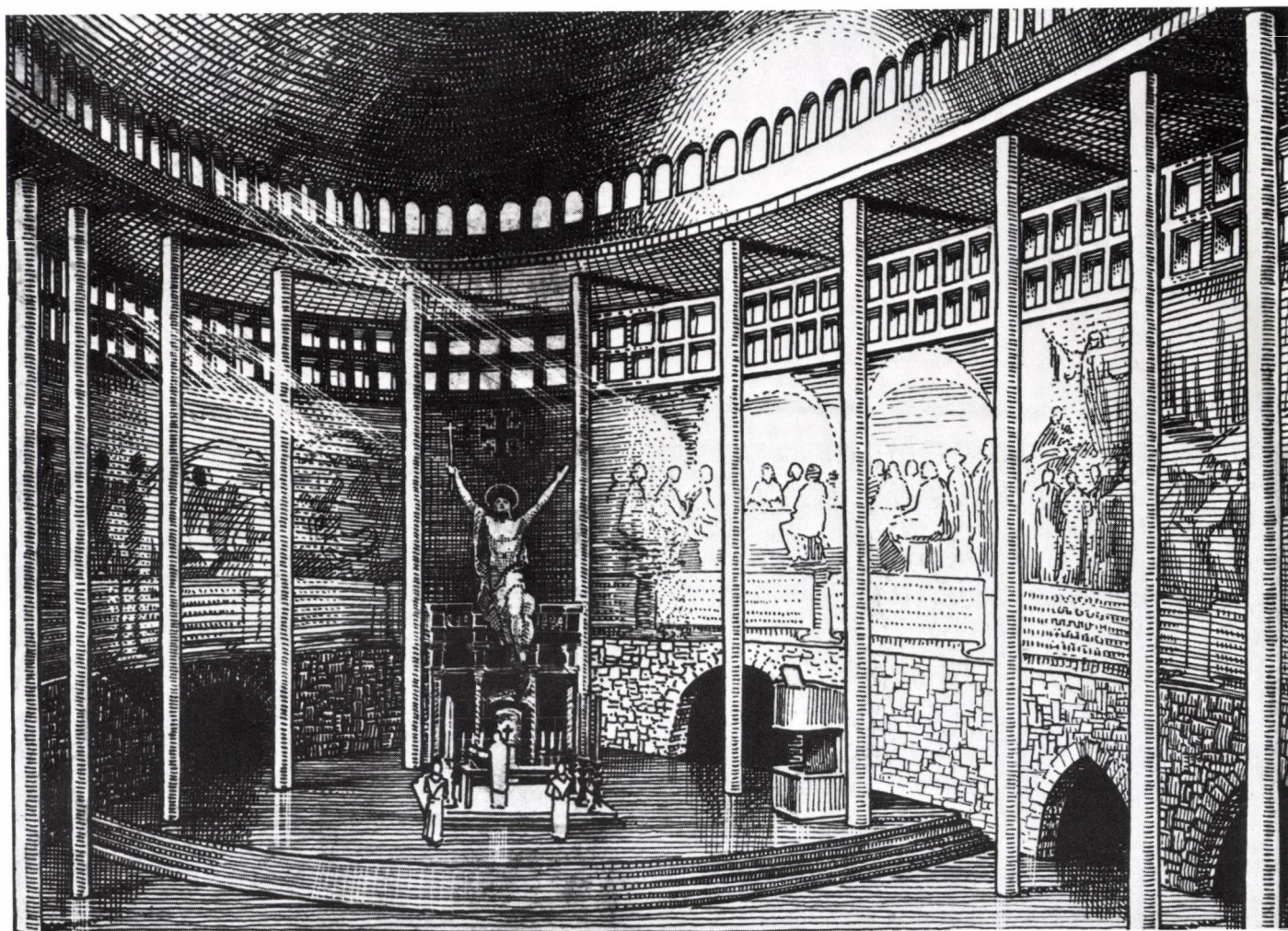

- 1 — szélfogó, 2 — előcsarnok,
 3 — csarnoktér, 4 — sekrestye,
 5 — Mária születése-kápolna,
 6 — Angyali üdvözlés-kápolna,
 7 — Vizitáció szentélye,
 8 — Keresztelő Szent János
 születése-kápolna,
 9 — Betlehemi barlang-kápolna,
 10 — Szent József műhelye,
 11 — A kánai mennyező
 színhelye,
 12 — A Szent Család barlangja,
 13 — A Tabor-hegyi barlang,
 (12—13 fölött Coenaculum terme),
 14 — Szent Sír-kápolna,
 15 — Agónia szentélye,
 16 — Ádám kápolnája,
 17 — Krisztus börtöne,
 (15—16—17 fölött: Golgota terme),
 18 — Az emmausi ház terme,
 19 — Mária halálának színhelye,
 20 — Mária sírja,
 21 — A Szent Kereszt megtalálása
 szentély

65. A Magyar Szentföld-templom. Budapest, II., Heinrich István utca 3-5.
 (Jelenleg a Budapest Főváros Levéltára kezelésében áll.) — Földszinti alaprajz

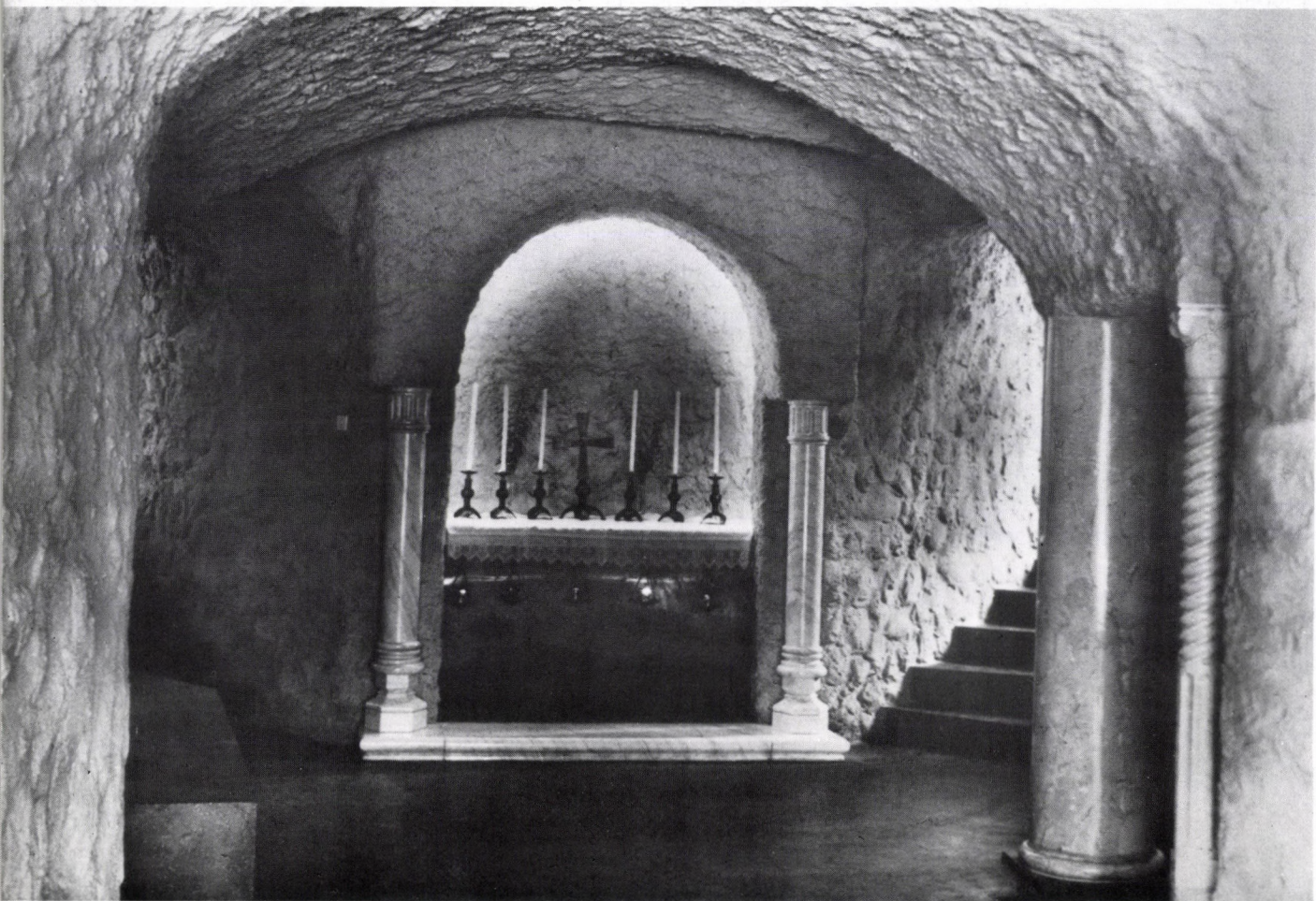
66. A Magyar Szentföld-templom — A végleges terv alapján készült makett

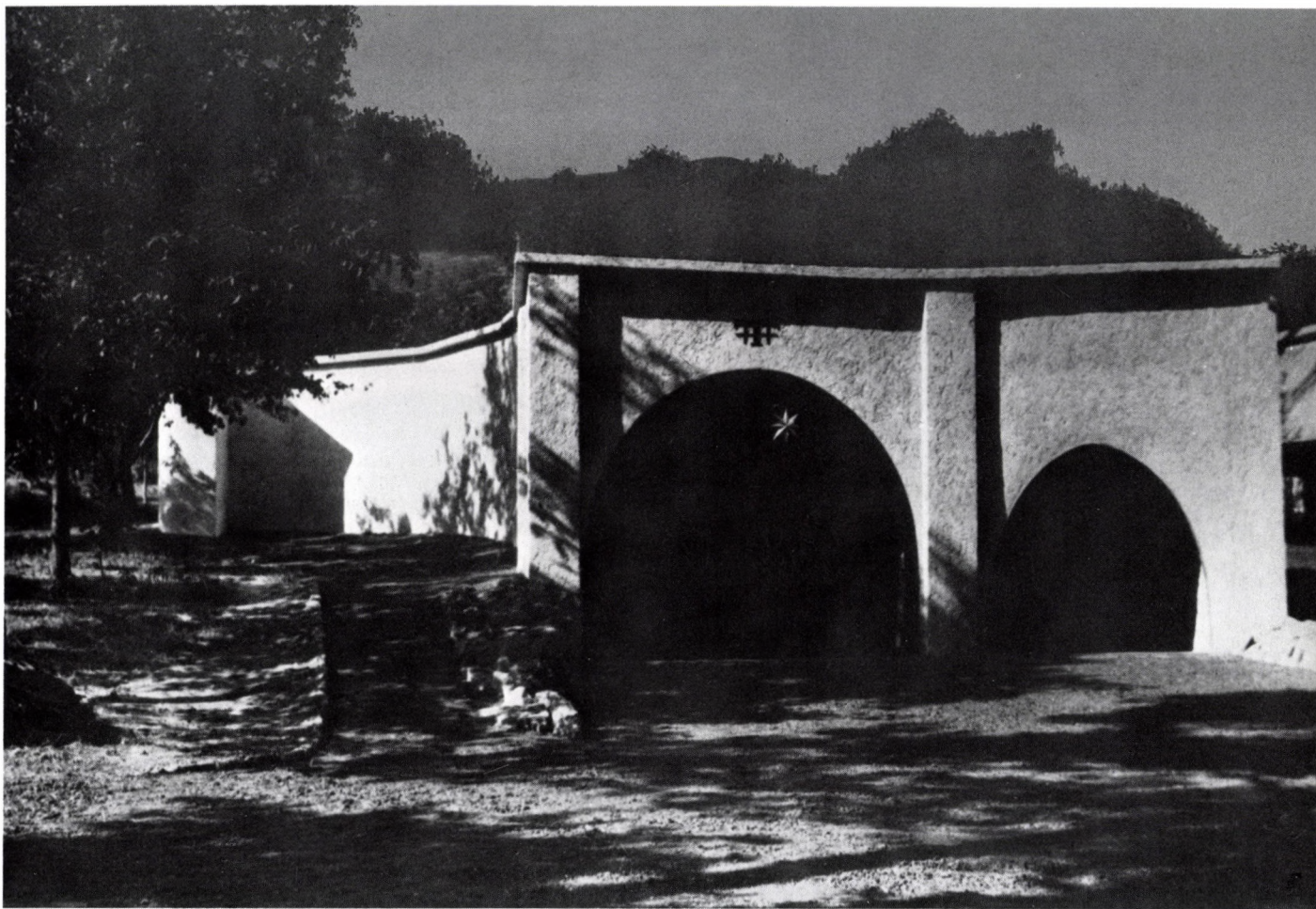

67. A Magyar Szentföld-templom belső tere a főoltárral — A terv alapján készült rajz

68. A Magyar Szentföld-templom Betlehemi barlang-kápolnája (1941)

69. A Magyar Szentföld-templom Betlehemi barlang-kápolnájának külső bejárata

70. Villa. (1940-es évek). Ismeretlen helyen áll vagy elpusztult

Molnár Farkas

Molnár Farkas a két világháború közötti magyar építészet egyik legjelentősebb, külföldön is elismert képviselője volt. Életművével mind ez ideig csak résztanulmányok foglalkoztak. A monográfia szerzője elsőként ad pályájáról összefüggő képet, számba véve alkotó tevékenységének egyéb területeit is.

Molnár fiatal éveiben a weimari Bauhaus egyik számottevő, újabban különösképpen figyelemre méltított alakja volt. Itteni munkássága érteti

meg, miért tudott idehaza az új szellemű építészet megismertetésében és népszerűsítésében úttörő szerepet betölteni, nemcsak építészként és belső-építészként, hanem teoretikusként és mint a magyarországi CIAM-csoport vezetője, szervezőként is. Elképzeléseit elsősorban villaépületeinél valósította meg, nagyobb formátumú alkotásainál alkalmazott megoldásait nemegyszer ezeknél kísérletezte ki. A 30-as évek végén — feladva a térképzés és a térkapcsolás racionális elveit — az irracionális téralakítás felé fordult.

A kötet alapján egy rendkívül sokoldalú, szociális gondolkodású építész alakja rajzolódik elénk.

AZ ARCHITEKTÚRA SOROZAT MÉG KAPHATÓ KÖTETEI

GÁBOR ESZTER

**A CIAM magyar csoportja
(1928—1938)**

PREISICH GÁBOR

Walter Gropius

MAJOR MÁTÉ

Goldfinger Ernő

KUBINSZKY MIHÁLY

Györgyi Dénes

NAGY ELEMÉR

Erik Gunnar Asplund

JUHÁSZ LÁSZLÓ

Alexander Bodon

KUBINSZKY MIHÁLY

Bohuslav Fuchs

BONTA JÁNOS

Ludwig Mies van der Rohe

KATHY IMRE

Medgyaszay István

WINKLER OSZKÁR

Bruno Taut

MAJOR MÁTÉ

Vágó Péter

SZILÁGYI ISTVÁN

Arisz Konsztantinidisz

PÁL BALÁZS

Kós Károly

2. kiadás

PREISICH GÁBOR

Ernst May

MENDÖL ZSUZSA

Málnai Béla

MORAVÁNSZKY ÁKOS

Antoni Gaudí
2. kiadás

**AKADÉMIAI
KIADÓ
BUDAPEST**